

ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Η ΒΟΥΛΗ
ΤΩΝ
ΕΛΛΗΝΩΝ
ΓΙΑ ΤΟΝ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ

ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΗ 5.2.1979

ΑΘΗΝΑΙ 1981
ΑΠΟ ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὸ 1978 εἶχε κυρηχθῆ ἀπὸ τὴν UNESCO «ἔτος τοῦ Ἀριστοτέλους». Σὲ παγκόσμια κλίμακα ἐξεδηλώθη τὸ ἐνδιαφέρον καὶ ὁ θαυμασμός ποὺ τρέφει ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος πρὸς τὸν μέγα φιλόσοφο, τοῦ ὁποῖου τὰ ἔργα δὲν ἔπαυσαν ποτὲ νὰ ἀπασχολοῦν τοὺς στοχαστάς, τοὺς πολιτικούς, τοὺς κοινωνιολόγους, τοὺς βιολόγους καὶ ὅλους γενικὰ τοὺς πνευματικούς ἀθρώπους.

Καμμία ἄλλη πνευματικὴ προσωπικότης δὲν ἐχάραξε καὶ δὲν ἐδραίωσε τὴν λειτουργία τοῦ ὀρθοῦ λόγου, τὸν μηχανισμό καὶ τὴν τεχνικὴ τῆς σκέψεως τόσο θεμελιακὰ καὶ λεπτομερειακὰ ὅσον ὁ Ἀριστοτέλης, ἀνοίγοντας ταυτόχρονα στὸν ἄνθρωπο τὸν δρόμο τῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου.

Χωρὶς νὰ ἀρνηθῆ τὴν ἐνδοσκοπήση γιὰ αὐτογνωσία ὁ Ἀριστοτέλης ἄνοιξε διάπλατα τὶς αἰσθήσεις καὶ τὸν νοῦ στὸν ἐξωτερικὸ κόσμο—τὸ φυσικὸ καὶ κοινωνικὸ περιβάλλον—καὶ ἔγινε ὁ θεμελιωτὴς τῶν Φυσικῶν καὶ Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν, ἀνάγων τὴν Πολιτικὴν ἐπιστήμην εἰς τὴν ὑψίστην περιοχὴ τοῦ πρακτικοῦ λόγου.

Ἡ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων, ὅπως θὰ βεβαιωθῆ ὁ ἀναγνώστης αὐτοῦ τοῦ τεύχους, δὲν ὑστέρησε στὸ χρέος πρὸς τὸν μεγάλο φιλόσοφο τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος. Μὲ ἀγορητὰς ἐπιφανεῖς πολιτικούς ἡγέτας καὶ ἐπίλεκτα στελέχη ὄλων τῶν πολιτικῶν κομμάτων ἔπλεξε σὲ ἐπίσημη συνεδρία τὸ ἐγκώμιο τοῦ ἀρχαίου φιλοσόφου καὶ ἀνέπτυξε τὸ μέγεθος καὶ τὸ βάθος τοῦ συγγραφικοῦ του ἔργου.

Ὁ Ἀριστοτέλης εἶναι καὶ θὰ παραμείνη ἡ μεγάλη δόξα τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Γ. ΠΑΠΑΣΠΥΡΟΥ
Πρόεδρος τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων

(**Ἀπόσπασμα ἐκ τῆς ΞΒ' συνεδριάσεως τῆς Ὀλομέλειας τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων τῆς 5ης Φεβρουαρίου 1979 κατὰ τὴν ὁποίαν ἐγένετο πανηγυρική ἐκδήλωση διὰ τὴν συμπλήρωση 2.300 χρόνων ἀπὸ τὴν γέννηση τοῦ Ἀριστοτέλη**).

ΠΡΟΕΔΡΟΣ (Δημήτριος Γ. Παπασπύρου). Κύριοι συνάδελφοι, ἔχω τὴν τιμὴ νὰ ἀνακοινώσω στὸ Σῶμα, ὅτι στὶς ἐκδηλώσεις ποῦ ἐγιναν μὲ πρωτοβουλία τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν σὲ παγκόσμια κλίμακα γιὰ τὸ φιλόσοφο τῶν αἰώνων, τὸν Ἀριστοτέλη, ἡ Οὐνέσκο ἐτίμησε τὴ μνήμη τοῦ μεγάλου Σταγειρίτη μὲ συμμετοχὴ ὑψηλῆς στάθμης καὶ ἀκόμα μὲ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ μετάλλια στὰ ὁποῖα προβάλλεται ἀνάγλυφον ἢ μορφὴ τοῦ φιλοσόφου.

Ἡ Οὐνέσκο ἐπεφύλαξε γιὰ τὴν πατρίδα μας καὶ τὸ Ἑλληνικὸ Κοινοβούλιο μιὰ ξεχωριστὴ τιμὴ. Τὸ τρίπτυχο σύμπλεγμα μεταλλίων ἀπὸ τὰ πρῶτα ποῦ κυκλοφόρησαν τὰ ἀφιέρωσε στὴ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων καὶ εἶχα τὴ μεγάλη χαρὰ νὰ δεχθῶ ὡς Πρόεδρος τοῦ Σώματος τὴν τιμητικὴ αὐτὴ προσφορά. Μοῦ τὰ ἐπέδωσε στὶς 25 τοῦ περασμένου μηνὸς ὁ ἐν Ἀθήναις Διευθυντὴς τοῦ Γραφείου τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν κ. Νίκ. Γρανίτσας σὲ μιὰ σεμνὴ τελετὴ ποῦ ὀργανώθηκε ἐδῶ, στὴν ἔδρα τοῦ Κοινοβουλίου. Μοῦ ἐξέφρασε ἀκόμα ὁ κ. Γρανίτσας τὶς θερμῆς εὐχαριστίες τοῦ Ο.Η.Ε. γιὰ τὴν πανηγυρική συμμετοχὴ τῆς Βουλῆς στὸν ἑορτασμὸ τοῦ Διεθνoῦς ἔτους τοῦ παιδιοῦ.

Ἔτσι μὲ τὴν ἐνημέρωση τοῦ Σώματος γιὰ τὰ μετάλλια τοῦ Ἀριστοτέλη δίδεται ἡ εὐκαιρία νὰ τιμήσῃ καὶ ἡ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων τὸ φιλόσοφο τῶν αἰώνων. Εἶχε βέβαια κηρυχθῆ σὰν ἔτος τοῦ Ἀριστοτέλη τὸ 1978 μὲ τὴ συμπλήρωση 2.300 ἐτῶν ἀπὸ τοῦ θανάτου του, ὅπως ὅμως εἶπα καὶ ἄλλοτε, ὁ μεγάλος Σταγειρίτης ἀνήκει σὲ ὅλους τοὺς αἰῶνες καὶ σὲ ὅλα τὰ χρόνια. Εἶχε γίνει ἄλλωστε ἐγκαιρὰ σχετικὴ πρόταση ἀπὸ τὸ συνάδελφο ἐξ Εὐβοίας κ. Κώστα Καλλία καὶ ἀπὸ τὸν Ἀρχηγὸ τῆς Ε.Δ.Α. κ. Ἡλία Ἥλιου, ἡ προγραμματισμένη ὅμως ἐκδήλωση θὰ γίνῃ στὴ σημερινὴ συνεδρίαση καὶ ἔτσι συγχρονίζεται μὲ τὴν ἀνάκοίνωση γιὰ τὴν εὐγενῆ προσφορά τῆς Οὐνέσκο.

Παρακαλῶ πρὸς τοῦτο νὰ μὲ ἐξουσιοδοτήσετε νὰ ἐκφράσω τὶς εὐγνώμονες εὐχαριστίες τοῦ Σώματος πρὸς τὸ μεγάλο Διεθνὴ Ὄργανισμὸ τῆς Οὐνέσκο καὶ τὸ Διευθυντὴ τοῦ Γραφείου τοῦ Ο.Η.Ε. κ. Γρανίτσα.

Καὶ τώρα ὀλίγες λέξεις γιὰ τὸν Ἀριστοτέλη.

Ἡ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων μὲ βαθύτατο σεβασμὸ στρέφει τὴ σκέψη τῆς πρὸς τὸ μεγάλο δάσκαλο ὄλων τῶν ἐποχῶν, τὸν Ἀριστοτέλη τὸ Σταγειρίτη.

Ὁ χώρος αὐτὸς ἔχει τὸ μεγάλο προνόμιο νὰ εἶναι ὁ δημιουργὸς καὶ θεματοφύλαξ τοῦ νόμου, τῆς ἐννοίας ἐκείνης πού ὁ σοφὸς Σταγειρίτης ἀνήγαγε ὡς τὸ ὑπέρτατο θεμέλιο τοῦ Κράτους. Τὴν ὑπεροχὴ τοῦ νόμου ἐχαρκτήρησε ὁ Ἀριστοτέλης ὡς γνώρισμα τοῦ εὐνομουμένου κράτους καὶ ἐπέκρινε τὸ δάσκαλό του τὸν Πλάτωνα, γιατί ἐσφαλμένα θεωροῦσε ἰσοτίμη τὴν ἰσχὺ καὶ δύναμη τοῦ Νόμου μὲ τὴν Κυβέρνηση τῶν Σοφῶν. Ἔλεγε ὁ μεγάλος δάσκαλος τῶν αἰώνων ὅτι καὶ ὁ σοφώτερος ἀκόμη Κυβερνήτης, δὲν μπορεῖ νὰ παραβλέψει τὸ νόμο καὶ ἀνέφερε χαρακτηριστικὰ ὅτι εἶναι ὁ χώρος ὅπου ἡ «λογικὴ δρᾶ ἀνεπηρέαστη ἀπὸ τὸ πάθος». Καμμιά ἄλλη προσωπικότης δὲν ἔλαβε ποτὲ τὴ παγκοσμιότητα καὶ τὴν ἀναγνώριση, ὅπως ὁ Ἀριστοτέλης. Κανένα κείμενο —θὰ ἔλεγα μὲ ἐξαίρεση τὴν Καινὴ Διαθήκη— καὶ αὐτὸ πάλι ὄχι σὲ παγκόσμια κλίμακα — δὲν μελετήθηκε, δὲν μεταφράστηκε, δὲν υἱοθετήθηκε ὅσο τὸ ἔργο τοῦ Ἀριστοτέλη.

Καὶ κανένα ἄλλο κείμενο δὲν εἶναι τόσο ἐπίκαιρο, τόσο νέο, τόσο κλασσικό, ὅσο τὰ συγγράμματά του. Ἡ παρουσία του στὴ πολιτικὴ ἐπιστήμη, στὴν ἠθικὴ, στὴ φιλοσοφία, στὴ λογικὴ ἢ ὅπως τὴν ἀποκαλοῦσε τὴν ἀναλυτικὴ, στίς φυσικὲς ἐπιστήμες, στὴ μεταφυσικὴ εἶναι ἀκατάλυτη, παρ' ὅλα τὰ δύο καὶ πλέον χιλιάδες χρόνια, πού ὁ ἀνθρώπινος νοῦς δὲν ἔπαυσε νὰ πρόσθέτη νέες γνώσεις, μεθόδους καὶ ἀνακαλύψεις. Δὲν ὑπάρχει τομεὺς τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητος καὶ διανοήσεως στὸν ὁποῖο ὁ Ἀριστοτέλης νὰ μὴν ἔχη ἐντρυφήσει. Ὁ Ἑρμῆπος ὁ Ἀλεξανδρινὸς ὠμιλοῦσε γιὰ τετρακόσια συγγράμματα, ἐνῶ ὁ περιπατητικὸς Πτολεμαῖος τὰ ὑπελόγιζε σὲ χίλια.

Πρὶν κληθοῦν νὰ λάβουν τὸ λόγο ἀρμοδιώτεροι ὁμιληταί, θεωρῶ χρήσιμον νὰ ἀναφερθῶ μὲ δέος στὴ θέση τοῦ Ἀριστοτέλη πρὸς τὴ δικαιοσύνη. Ἔλεγε γι' αὐτὴ τὴν ἐξουσία ὁ σοφὸς Σταγειρίτης «ὁ ἄνθρωπος ὅταν εἶναι τέλειος εἶναι τὸ καλλίτερο θηρίο, ὅταν ὁμως ἀποκοπῆ ἀπὸ τὸ νόμο καὶ τὴ δικαιοσύνη τότε γίνεται τὸ χειρότερο».

Ἀλλὰ τὰ πολιτικὰ καὶ προσωπικὰ πάθη τοῦ ἀρχαίου κόσμου, χωρὶς νὰ ἐξαιρῶ καὶ τὸν νεώτερο, δὲν ἄφησαν οὔτε τὸν Ἀριστοτέλη ἄθικτο. Ἔτσι μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἀλεξάνδρου ὁ Ἀριστοτέλης κατηγορήθηκε ἀπὸ ὀπαδοὺς τοῦ Δημοσθένη γιὰ ἀσεβεία καὶ εἰσήχθη σὲ δίκην μὲ τὴν κατηγορίαν ὅτι εἴκοσι χρόνια πρότερον, στοὺς Δελφοὺς «ἐποίησε ὕμνον πρὸς τὸν Ἑρμείαν». Ὁ σοφὸς Σταγειρίτης ὁμως δὲν ἄφησε τοὺς Ἀθηναίους δημαγωγούς «δὶς νὰ ἀσεβήσουν πρὸς τὴν φιλοσοφίαν». Ἔλεγε γι' αὐτοὺς καὶ τὴν εὐφορίαν γιὰ εὐκόλες συκοφαντίες «ὄχνη ἐπ' ὄχνη γηράσκει, σύκον δι' ἐπὶ σύκω». Ἐγκάτελειψε ἔγκαιρα τὰς Ἀθήνας καὶ κατέφυγε στὴ Χαλκίδα ὅπου καὶ ἀπέθανε μετὰ ἓνα ἔτος. Ἔτσι διέφυγε τὴ σκληρὴ μοῖρα τοῦ Σωκράτη.

Ὁ κ. Ὑπουργὸς ἔχει τὸν λόγον.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΝΙΑΝΙΑΣ (Ὑπ. Πολιτισμοῦ καὶ Ἐπιστημῶν). Κύριοι Συνάδελφοι μὲ συγκίνηση ἐπληροφορήθην μόλις πρὶν ἀπὸ λίγη ὥρα τὴν ἐξαίρετη ἀπόφαση τοῦ Προέδρου μας κ. Παπασπύρου, ὅπως τὸ Σῶμα μας τιμῆσιν τὴν μνήμην τοῦ μεγάλου Ἑλληνος Φιλοσόφου. Καὶ εὐχαρίστως ἀνέρχομαι στὸ βῆμα, γιὰ νὰ μιλήσω «ἀπὸ περιουσίας», γιὰ τὸν γίγαντα αὐτὸν τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Κόσμου. Καὶ εἶναι πράγματι

ξεχωριστή ή στιγμή κατά τήν όποία ή έλευθέρα Βουλή τών Έλλήνων έορτάζει τήν έπέτειο, τά 2300 χρόνια από τής γεννήσεως του μεγάλου φιλοσόφου του Έλληνικού Βορρά, του φιλοσόφου, ό όποιος ήνωσε όλη τήν πρό αυτου Έλληνική φιλοσοφία καθώς και κάθε πρό αυτου γνώση σε έναίιο σύστημα και του φιλοσόφου, που διηύρυνε τήν μελέτη του κόσμου και ίδρυσε έπιστήμες άγνωστες προηγουμένως και του όποιου τέλος ή διδασκαλία διέδραμε όλους τους αιώνες τής Έλληνικής, τής δυτικής, τής έβραϊκής και τής άραβικής σκέψεως.

Τέτοια είναι ή γενικότητα του έργου του Άριστοτέλη. Κάθε τι που έχει λεχθή πριν από αυτόν, πέρασε τώρα κριτικά σε ένα έναίιο σύστημα που θέλει να έρμηνεύση συγχρόνως τόσο το μεταφυσικό νόημα όσο και το ιστορικό νόημα τής ζωής και μαζί να χορηγήση κανόνες συμπεριφοράς του άνθρωπίνου βίου. Είναι για τουτο που ό Άριστοτέλης θεωρείται ό γενικώτερος από όλους τους φιλοσόφους τής άρχαιότητας, ακόμα περισσότερο και από τον Πλάτωνα. Είναι γνωστή βέβαια ή διαφορά ανάμεσα στους δύο, εκτός των άλλων και κατά το γεγονός ότι ό Άριστοτέλης έδωσε μεγαλύτερη έμφαση σ' αυτό που λέγεται άτομική προσωπική βίωση και κανόνας ζωής μέσα στο γενικώτερο πλαίσιο των εκτιμήσεών του για το κοινωνικό και ήθικό γεγονός.

Ό Άριστοτέλης έξ άλλου είναι ή προσωπικότητα εκείνη που πράγματι άπετέλεσε τήν πηγή του νεωτέρου ευρωπαϊκού πνεύματος. Όλόκληρη ή σταδιοδρομία των τελευταίων 1000 έτων τής ιστορίας τής Δύσεως, αλλά και τής Άνατολής, και όλόκληρο το πεπρωμένο τής Δύσεως, διεμορφώθη θετικώς ή άρνητικώς εν συσχετισμῶ προς τήν σκέψη εκείνου. Σε μιá έσχατη άνάλυση το πεπρωμένο του κόσμου προσδιωρίσθηκε μετά από τή μεγάλη εισβολή που έπιχειρείται ήδη από τον Μεσαίωνα, με το πνεύμα του Άριστοτέλη στη Δυτική φιλοσοφία, έννοῶ τήν καθηγεμόνευση τής δυτικής πνευματικής ζωής και δη των θετικών Έπιστημών, τής Λογικής από τήν Άριστοτελική σκέψη.

Ό Άριστοτέλης έξησε, καθώς ξέρουμε, στον αιώνα που πολιτικά ή Έλλάς ένοποιείται και άρχίζει τήν πορεία της προς τά έξω, με τον μεγάλο εκείνον βάρδο των στρατοπέδων και τον μεγάλο όραματιστή τής Έλληνικής και τής παγκοσμίας ένότητας, τον Μέγα Άλέξανδρο.

Και οί δύο, Άριστοτέλης, ό δάσκαλος, και Άλέξανδρος, ό μαθητής, έδωσαν το μεγάλο τους έργο μέσα σε μιá 12ετία. Όταν ό Άριστοτέλης κατέβηκε στην Άθήνα, τήν ίδια χρονιά, άκριβώς λίγο πριν, είχε ξεκινήσει ό Άλέξανδρος για το μεγάλο ταξίδι του στην Άνατολή, όταν, όπως γράφει ό Άρριανός, «πόθος κατέλαβεν Άλέξανδρον ιδείν Άσίαν». Τήν ίδια άκριβώς έποχή ό Άριστοτέλης έρχεται στην παλαιά πόλη των σπουδών του, τήν Άθήνα, όπου είχε περίπου 20 χρόνια κοντά στον Πλάτωνα. Όταν είχε πρωτοέλθει από το Βορρά ήταν ήλικίας 17 έτων και όταν έφυγε από τον Πλάτωνα, ήταν 38 έτων. Μακρά θητεία σπουδής και όργανώσεως τής σκέψεώς του.

(Σ' αυτόν δε άκριβώς το χώρο που είναι ή σημερινή Βουλή μας, υποτίθεται ότι είναι —και ύπάρχουν ένδείξεις— το Λύκειο του Άριστο-

τέλους. Ἐκ τῆς ἐξουσίας τοῦ Ἄριστοτέλους, πρὸς τοὺς Ἀμπελοκήπους, ὑποτίθεται ὅτι εἶναι τὸ Λύκειο τοῦ Ἄριστοτέλους). Ἐδῶ πράγματι ὁ μέγας φιλόσοφος ἀποκορύφωσε σὲ σύστημα μέγα, κάθε τι ποῦ ἔχει εἰσαγάγει ἢ Ἑλληνικὴ Σκέψη, ἀπὸ τὸν Ὅμηρον καὶ τοὺς Ἴωνες φιλοσόφους ὡς τὸν Πλάτωνα καὶ κάθε τι, ποῦ ὁ ἴδιος μέσα ἀπὸ ἓνα ἀσταμάτητο καὶ τιτάνειο πνευματικὸ ἀγῶνα εἶχε συλλάβει, εἶχε διατυπώσει. Ὅργανό του, ἢ συνομιλία, ὁ διάλογος καὶ διή ὁ διάλογος ἐν περιπάτῳ κυρίως — «Περιπατικὴ Σχολή» — καὶ συγχρόνως ἢ διδασκαλία ἀπὸ καθέδρας. Ἐδῶ ἐπίσης στὸ Λύκειο ἐγράφησαν τὰ μεγάλα του συγγράμματα καὶ διή ἐπανειλημμένες μορφές ἢ ἐκδόσεις.

* * *

Τὰ συγγράμματα τοῦ Ἄριστοτέλη διαιροῦνται καθὼς ξέρουμε σὲ τέσσερις κατηγορίες, στὴ λογικὴ, στὰ μεταφυσικά, στὰ κοινωνικά καὶ ἠθικά καὶ στὰ φυσικά.

Ἐκ τῆς ἑξουσίας ἓνα πνευματικὸ κλίμα ἀλλὰ καὶ μία θεμελιώδης διανοητικὴ θέση ποῦ δίνει εἰς ὅλον τὴν φιλοσοφία τοῦ Ἄριστοτέλη.

Καὶ πρῶτον αὐτὸ ποῦ τὴν διακρίνει, εἶναι ἢ πίστη στὴν λογικὴ, δηλαδὴ ἢ πίστη σὲ μία ἀνθρώπινη δύναμη ποῦ ἀντιστέκεται στὸ δόγμα, ποῦ ἀντιστέκεται στὸ δεδομένο, ποῦ ἀντιστέκεται στὸ συναίσθημα, ποῦ ἀντιστέκεται στὴν συγκίνηση. Ἡ λογικὴ εἶναι ἐκείνη, ποῦ ἢ σωστὴ ἀναγνώριση καὶ ἢ ἄσκησή της, ἔδωσε νέα τροπὴ στὴ μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου μέσα στὸν κόσμον καὶ τὸν ἀπελευθέρωσε ἀπὸ τὸ δόγμα. Καὶ τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι «ἀνακάλυψη» θὰ ἔλεγα γενικώτερα τῶν Ἑλλήνων.

Καθὼς γνωρίζομε, ἢ ἱστορία τῶν ἀνθρώπων πρὶν ἀπὸ τοὺς Ἑλλήνων κυλάει γιὰ ἑκατομμύρια, θὰ ἔλεγα, χρόνια, γιὰ ἑκατοντάδες χιλιάδες χρόνια, μέσα στὴν ἐπανάληψη τοῦ ἴδιου ψυχοδιανοητικοῦ μηχανισμοῦ. Ὁ ἀνθρώπος ζῆ κάτω ἀπὸ τὴν τυραννία τοῦ δόγματος, τοῦ δεδομένου, ἢ κάτω ἀπὸ τὴν τυραννία τοῦ τρόμου καὶ κάτω ἀπὸ τὴν τυραννία τῆς δυνάμεως, τῆς ἀνθρωπίνης καὶ τῆς φυσικῆς δυνάμεως. Ἐρμηνεύει τὸ σύμπαν κατὰ τρόπο μυθικόν, ὅπως ἐρμηνεύει καὶ τὴν ζωὴν κατὰ τρόπο ἐξ ἴσου μυθικόν. Δεσπόζει σ' ὅλη αὐτὴ τὴ στάση ἢ ομοιομορφία τοῦ δογματικοῦ στοιχείου καὶ παρὰ τὴν ποικιλία τῶν κοινωνιῶν καὶ τὴς ἐξελίξεις ἀνθρωπίνων σχέσεων καὶ τεχνολογικῶν μέσων, κατὰ βάθος ὑφίσταται στάσις. Ἐως ὅτου σὲ μιὰ στιγμή καὶ ἐνῶ ὅλη αὐτὴ ἢ πορεία αἰῶνων ἀκίνητοῦσε κάπου, σὲ μιὰ γωνιά τῆς γῆς μερικοὶ ἀνθρώποι, ὕψωσαν τὴν σκέψη τους ἐνάντια σ' αὐτὴν τὴν ἐρμηνεία τοῦ κόσμου, τοῦ σύμπαντος καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἐρμηνεία τῆς ζωῆς. Καὶ εἶπαν «μὴ περαιτέρω». Τώρα εἶναι καιρὸς νὰ ξαναδοῦμε τὸ πᾶν, φύση, ζωὴ, θεός, νόημα τῆς ζωῆς ἐκ νέου ἀπ' ἀρχῆς καὶ μὲ ὄργανο τὴν λογικὴν.

Αὐτὴ εἶναι μιὰ ἀπὸ τὴς μεγαλύτερες ἐπαναστάσεις στὴν ἱστορία τοῦ ἀνθρώπινου γένους, ὅτι τώρα δηλαδὴ ὁ ἀνθρώπος ἀνακαλύπτει πράγματι τὸν ἑαυτό του. Τοῦτο πρωτογίνεται μὲ τὴν φιλοσοφικὴν ἔρευνα τῶν φιλοσόφων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας — τῶν κοσμολόγων φιλοσόφων. Καὶ αὐτὴ εἶναι ἢ μεγαλύτερη «ἀνακάλυψη» τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος,

του Ἑλληνοσ. Ἐπανατίθεται ἡ ζωὴ. Μαζὶ μὲ αὐτὸ ὡς λογικὸ παρακόλουθο καὶ ὡς λογικὸ ἐπίσης σύστημα ἔρχεται καὶ ἡ Δημοκρατία. Γιατὶ ἡ Δημοκρατία ἔρχεται μαζὶ μὲ τὴν ἔκρηξη τῆς λογικῆς. Ὅταν οἱ ἄνθρωποι εἶπαν ὅτι πρέπει νὰ ἐξετάσουν κάθε τι ποὺ εἶναι ἔξω καὶ κάθε τι ποὺ εἶναι μέσα **λογικῶς**, σκέπτονται συγχρόνως ὅτι κάθε τι ποὺ ἀφορᾷ **ὄλους** μας, πρέπει νὰ ἐξετάζεται ἀπὸ *ὄλους* μας γιὰ νὰ ἔχουμε μία ἀπόφαση **ὄλων** μας. Αὐτὸ, τὸ **κοινὸν** ποὺ συσκέπτεται, γιὰ νὰ βγάλη κοινὲς ἀποφάσεις, γιὰ κοινὰ θέματα, εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἀνακάλυψη τῆς Δημοκρατίας. Εἶναι ἡ ὥρα ποὺ λέει ὁ ἄνθρωπος «ὄχι» στὴ δύναμη καὶ στὸ δόγμα καὶ λέγει «ναὶ» στὸν διάλογο, στὸ διαλέγεσθαι, ποὺ ὀδηγεῖ ἢ ὀφείλει νὰ ὀδηγῆ στὴν ὀμαλὴ κοινωνικὴ συμπεριφορὰ. Αὐτά, λοιπόν, ὄλα κορυφώνονται μὲ τὴν μεγάλῃ σταδιοδρομίᾳ τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων καὶ δὴ μὲ τὴν «ἀποθέωση» τοῦ πρωτείου τῆς λογικῆς, ἡ ὁποία ἠρευνήθη συστηματικὰ καὶ ἀπετέλεσε βάση ὄλων τῶν ἐπιστημῶν μὲ τὸ ἔργο τοῦ Ἀριστοτέλη.

Τὸ πρῶτο αὐτὸ μεγάλο γεγονός ποὺ καθιερώνει καθολικὰ πιά τὴν λογικὴ σὰν ἓνα ἀνεκτόπιστο ὄργανο στὴν πορεία τοῦ παγκοσμίου πνεύματος, ξανασημειώθηκε ἐξ ἴσου σφοδρὰ στὴν νεώτερη Εὐρωπαϊκὴ ἱστορία. Τὸ τονίζω ἀπλῶς τοῦτο μονολεκτικὰ, γιὰτὶ θέλω νὰ εἶμαι σύντομος. Μετὰ τὴν ἐπικράτηση τοῦ χριστιανισμοῦ στὴν Δύση —καὶ τὴν ἐγκατάσταση ἀργότερα τῶν νέων φυλῶν στὸ δυτικὸ χῶρο— τὸ μεγάλο σύστημα τοῦ παπισμοῦ τίθεται, μετὰ ἀπὸ πολλὰς ταλαιπωρίες, σὲ μιὰ καλὰ ὀργανωμένη κίνηση γιὰ τὴν ἐπικράτησή του καὶ τὴν ὀργάνωση τῶν νέων κοινωνιῶν, κατορθώνει ὄχι μόνον νὰ κυβερνᾷ μὰ καὶ νὰ καθορίζει ὀλόκληρη τὴν ζωὴ ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων, ποὺ τοὺς δίδει κοινὴ γλώσσα καὶ τοὺς ἐνοποιεῖ κάτω ἀπὸ τὸ πολιτικὸ καὶ πνευματικὸ σκῆπτρο του. Θὰ ἔλεγα ὅτι ἡ ἐκκλησία ἐκεῖ ἀποκτᾷ τὰ μεγαλύτερα δικαιώματα ποὺ ἀπέκτησε ποτὲ μέσα στὴν ἱστορία τοῦ κόσμου οἰοδῆποτε ὡς τώρα Σύστημα, καθὼς γίνεται ὁ κεντρικὸς πανίσχυρος μηχανισμὸς ὁ ὁποῖος κατευθύνει ὀλόκληρη τὴν ζωὴ, τὴν ἠθικὴ, τὴν πολιτικὴ ἐξουσία καὶ τὴν γνώση. Πρέπει νὰ χορηγήσει ἡ ἐκκλησία τὴν ἄδεια γιὰ τὴν γνώση. Καὶ γιὰ τὴν ἠθικὴ συμπεριφορὰ. Μὰ καὶ ἡ τέχνη, καὶ ἡ οἰκονομία καὶ τὰ πολιτικὰ συστήματα καὶ οἱ πολιτικὲς δυνάμεις βρίσκονται κάτω ἀπὸ τὴν δικὴ τῆς, ἐνοποιούσα δύναμη καὶ κατεύθυνση. Στὴν πρώτη φάση, ὁ μέγας φιλόσοφος τῆς ἐκκλησίας εἶναι ἓνας Ἑλληνας φιλόσοφος, ὁ Πλάτων, ποὺ ἀρχίζει τὴν ἐπίδρασή του «μεταμφιεσμένος» στὴν φιλοσοφία τοῦ Αὐγουστίνου. Πολλὸ λίγους ἄνθρωποι γνωρίζουν πόσο ἓνας καὶ μόνον ἄνθρωπος, ἓνα πνεῦμα, ὁ Αὐγουστίνος, «κουμαντάρησε» ἐπὶ 1000 σχεδὸν χρόνια τὴν σκέψη καὶ τὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος.

Εἶναι πράγματι σήμερα πολλὸ λίγο γνωστὸ, πόσο ἡ σκέψη ἑνὸς ἀνθρώπου διαπέρασε τὴν σκέψη τῆς Εὐρώπης ἀλλὰ καὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἐγινε ἡ κατευθύνουσα σκέψη τοῦ κόσμου ὄλου, ἔως ὅτου ἐπῆλθε ἡ δευτέρα Ἑλληνικὴ «εἰσβολὴ» στὸ ἐκκλησιαστικὸ σύστημα, ἡ «εἰσβολὴ» τοῦ Ἀριστοτέλη.

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἀριστοτέλη ἦταν βέβαια γνωστὴ ἀπὸ τὸν 6ο-7ο αἰῶνα ἀλλὰ σὲ περιορισμένο βαθμῶ. Κάποτε ὄμως, σὲ κάποια σι-

γμή, αναγκάσθηκε ἡ Ἐκκλησία νὰ συμβιβασθῆ μετὰ τὴν ἀνάγκη νὰ χορηγήσει περισσότερο Ἀριστοτέλη. Τοῦτο ἔγινε μετὰ τὴν εἰσαγωγή τῆς Διαλεκτικῆς τοῦ Ἀριστοτέλη στὸ σύστημα τῆς Παιδείας καὶ στὸ σύστημα τῆς ἔρευνας. Εἰσαγωγή πού εἶναι ἀθέατη ἐπανάσταση. Γιατὶ καθὼς ἡ Ἐκκλησία συμβιβαζόταν μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη, ὁ ὁποῖος γινόταν μέρος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς φιλοσοφίας, ἀνέκυπτε τὸ πρόβλημα, τὸ θεμελιῶδες, τὸ ὁποῖο ἔγινε θεμελιῶδες πρόβλημα τῆς Εὐρωπαϊκῆς μοίρας, ἢ ἡ **πίστις** —ἐννοῶ τὸ ἄλογο, τὸ συναίσθημα, ἡ διαίσθηση, ὁ φωτισμός, ἡ ἐνόραση— κατευθύνει τὸ πνεῦμα πρὸς τὶς μεγάλες φυσικὲς καὶ ἠθικὲς ἀλήθειες ἢ εἶναι καὶ ἡ **λογικὴ** ἡ ὁποία συγχρόνως μπορεῖ νὰ ὀδηγήσει πρὸς τὴν γένεση τῆς ἀλήθειας τόσο τοῦ θεοῦ ὅσο καὶ τοῦ κόσμου. Τὸ Δόγμα ἐκήρυσσε τὴν πίστιν. Ὁ υἱοθετούμενος Ἀριστοτέλης κηρύσσει τώρα τὴν λογικὴν, ὡς κατάλληλο «ὄργανο γνώσεως».

Μέσα στὰ τεῖχη τῆς Ἐκκλησίας σημειώνεται ἕνας ὀρμηγεὶς ἀπόψεων ὁ ὁποῖος ἐπέπρωτο νὰ σφραγίσαι τὴν πορεία τῆς Δύσης. Τέλος γίνεται ὁ συγκερασμὸς τῶν δύο ρευμάτων καὶ ὁ Θωμᾶς Ἀκινάτης γίνεται ὡς συνθέτης τῶν δύο, ὁ μέγας ἄρχων τῆς σκέψεως τῆς Δύσεως καὶ τοῦτο σημαίνει ὅτι μέγας ἄρχων ἔγινε ὁ Ἀριστοτέλης — ὁ ὁποῖος ὄχι μόνον «ἐν μεταμφίεσει»— ἐν ἐρμηνείᾳ — ἀλλὰ αὐτοῦσιος ὡς «ὁ Φιλόσοφος» διαπερνᾷ τὸ ἔργο τοῦ Ἀκινάτη.

Ὅταν ἀναγνωρίσθηκε, ὅτι καὶ ἡ λογικὴ μπορεῖ νὰ χορηγήσει ἀλήθειες μετὰ τὴν παρατήρησιν καὶ τὴν ἐμπειρίαν τόσο μετὰ τὸν Ἀκινάτη ὅσο καὶ μετὰ τοὺς σκεπτικιστὰς, τὸν Δὸν Σκῶτο, τὸν Ρογήρο Βάκωνα, τὸν Γουϊκλιφ κ.ἄ., τότε ἄρχισε ἡ ἔκρηξις τῆς ἐπιστήμης. Ὁλόκληρη ἡ ἐπιστημονικὴ πορεία τῆς Δύσης ὀφείλεται στὴν κοιτίδα τοῦ Ἀριστοτέλη ἢ ὁποῖα διεπότισε τὸ πνεῦμα μετὰ τὴν πίστιν στὴν λογικὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν πίστιν στὴν παρατήρησιν.

Ἡ λογικὴ εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν ἀνθρώπινο λειτουργήμα. Αὐτὴ τὴν πίστιν τοῦ Ἀριστοτέλη παρατηροῦμε καὶ σὲ ἕνα ἄλλο ἀκόμη θέμα: τὴν **Ἠθικὴν** του, στὴν ὁποία εἰσερχόμαστε τώρα.

Τὸ ἠθικὸ γεγονός εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἀνθρώπινο γεγονός. Ἀπ' ὅλα τὰ ζῶα, ἀπὸ ὅλους τοὺς ἐνόργανους ὀργανισμοὺς μόνον ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὸ προτέρημα ἢ τὴν τραγωδίαν νὰ λέγει «καλὸ» ἢ «κακὸ», «ἐπιδοκιμάζω ἢ ἀποδοκιμάζω», «ἐγκρίνω ἢ ἀπορρίπτω». Καὶ μαζὶ τὸ ὅτι «πρέπει» νὰ πράξω ἔτσι ἢ «δὲν πρέπει» νὰ πράξω ἄλλοιῶς. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἐξαιρετικὴ λειτουργία τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Βεβαίως καὶ τὸ ζῶον μπορεῖ νὰ ἐγκρίνει καὶ νὰ ἀπορρίπτει, νὰ ἔλκεται καὶ νὰ ἀπωθεῖται, νὰ θέλει ἢ νὰ ἀποφεύγει. Κάποιον μηχανισμό ἐπιλογῆς μποροῦμε νὰ παρατηρήσουμε καὶ στοὺς κατώτερους ὀργανισμοὺς. Ὅμως ἡ μεγάλη περιπέτεια καὶ τὸ μεγαλεῖο τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ἀνθρώπου, ἀρχίζει ἀπὸ τὴν στιγμήν πού αὐτὸ τὸ «πρέπει», καὶ αὐτὸ τὸ «θέλω» ἢ «ἀπορρίπτω», «ἐγκρίνω» ἢ «ἀποδοκιμάζω», ὀφείλει νὰ στηριχθῆ εὐλόγα, στὴν λογικὴν. Τοῦτο ἀκριβῶς διακρίνει τὸ ζῶον ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον.

Ὁ Ἀριστοτέλης ἦταν ὁ πρῶτος πού μίλησε γιὰ τὴν ἠθικὴν προαίρεσιν, πού τὴν βλέπει ὄχι ὡς ἀπλὴν βούλησιν, ἀλλὰ ὡς λογικὴν προαίρεσιν, κατευθυντήρια τῆς πράξεως. Τώρα ἡ προαίρεσις αὐτὴ, τὸ «ἀπο-

δοκιμάζω» ή «ἐπιδοκιμάζω», πρέπει νά προέρχεται ἀπό λογικές σταθμίσεις, ἀπό λογικές ἐκτιμήσεις γιά νά εἶναι δυνατόν νά προχωρήσει ὁ βίος καί ἡ συμβίωση. Αὐτό εἶναι κανὼν βίου.

Καί αὐτό εἶναι ἡ κοιτίς τῆς δημοκρατίας πού συνάπτεται μέ τὴν μεγάλη κοιτίδα τῆς ἀνθρώπινης σκέψεως καί τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως. Βούληση, λέγει ὁ Ἄριστοτέλης, πού βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὸν τρόπο τοῦ δόγματος ἢ ἀπὸ τὸν τρόπο τοῦ ἀλόγου εἶναι τόσο ἐπικίνδυνη, ὅσο ἐπικίνδυνο εἶναι ἓνα φυσικὸ στοιχεῖο, μία πράξη τῆς φύσεως.

Τέλος, ἀνάμεσα στὰ ἄλλα θεμελιώδη χαρακτηριστικὰ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἄριστοτέλη πού ἀνήκουν στὸν ἴδιο κύκλο χαρακτηριστικῶν πού προσπαθῶ νά περιγράψω, δηλαδή τὴν πίστη τοῦ Ἄριστοτέλη στὸν ἄνθρωπο καί στὴ λογικὴ πρέπει νά σημειώσω ἓνα τρίτο χαρακτηριστικόν: εἶναι ἡ ἐμπιστοσύνη, πού συνάδει πρὸς τὴν λογικὴ, **στὴν παρατήρηση τοῦ ἀνθρώπου**. Ἡ παρατήρηση, οἱ αἰσθήσεις τοῦ ἀνθρώπου ἀναγνωρίζονται τώρα καί αὐτοὶ ὡς οἱ ἀξιόπιστοι χορηγοὶ τῆς ἀλήθειας. Γιατί καί μέσα ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις μπορεῖ νά χορηγεῖται ἡ ἀλήθεια πρὸς τὸν ἄνθρωπο. Τοῦτο βεβαίως δὲν σημαίνει ὅτι ὅλοι βλέπουν τὴν ἀλήθεια. Σημαίνει πάντως ὅτι ὁ πνευματικὸς ὀργανισμὸς ἐπεξεργάζεται αὐτὸ πού εἰσάγει καί ἡ παρατήρηση καί ἔτσι φθάνει σὲ γνώση ὄχι μόνο φυσικῶν ἀλλὰ ἠθικῶν ἀληθειῶν. Ἔτσι φθάσαμε στὴν Ἀναγέννηση τῆς Δύσεως, μιὰ ἐποχὴ, ὅπου ὁ ἄνθρωπος καί οἱ αἰσθήσεις του καί ἡ λογικὴ του ξαναρχίζουν νέα ἐποχὴ, ἀπελευθερώσεως ἀπὸ τὸ Δόγμα.

Κατὰ συνέπεια μέ τὴν παρατήρηση, τὴν φυσικὴ παρατήρηση, τὴν ἀνθρώπινη παρατήρηση, ἐγκάθισται στὸν χῶρο τῆς ἀλήθειας ἓνας ἄλλος μηχανισμὸς τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος: ἡ παρατήρησις καί ἡ σημασία τῆς αἰσθήσεως ὡς μεθόδου ἐπαφῆς μέ τὸν ἐξωτερικὸ καί ἐσωτερικὸ χῶρο. Συνδυάζοντας τὰ δύο, δηλαδή τὴν παρατήρηση ἀφ' ἑνὸς καί τὴν λογικὴ ἀφ' ἑτέρου, θὰ δεῖτε πόσο ἀνθρώπινο γίνεται τὸ βασικὸ στοιχεῖο τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἄριστοτέλους.

Βεβαίως γιά νά ξαναγυρίσω στὸ ἠθικὸ θέμα, ἡ ἐλευθερία τῆς προαιρέσεως καί ἡ πίστη στὴ διαλεκτικὴ ὑπάρχουν καί στὸν Πλάτωνα, ἀλλὰ ὑπάρχουν μεταξὺ τῶν δύο φιλοσόφων οὐσιώδεις διαφορές, πού δὲν θέλω νά τις ἀναφέρω, διότι δὲν πρόκειται νά κάνω τώρα ἐδῶ φιλοσοφικὴ ἀνάλυση, ἀλλὰ νά πῶ λίγα λόγια εἰς τὴν σκιά καί τὸ πνεῦμα τοῦ μεγάλου ἀνδρός.

* * *

Ἦθελα πάντως μέ αὐτὲς τὶς παρατηρήσεις νά τόνισω μόνο συνοπτικῶς τὰ μεγάλα χαρακτηριστικὰ, τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν γνώμη μου ξεχωρίζουν τὸν Ἄριστοτέλη ἀπὸ τοὺς ἄλλους φιλοσόφους καί νά τονίσω, ὅτι χωρὶς τὴν εἰσβολὴ τοῦ Ἄριστοτέλη εἰς τὴν σκέψη τῆς Δύσεως, ἡ ἐπιστῆμη δὲν θὰ εἶχε πάρει τὸν δρόμο πού πῆρε ὅταν ἀκριβῶς ἡ εἰσβολὴ ἐκείνου προκάλεσε τὴν ἔκρηξη τῆς λογικῆς καί ἔδωσε ἰδιαίτερη φορὰ στὴν ἱστορία τοῦ κόσμου καθὼς ἄρχισε τὴν νεότερη πορεία τῆς ἡ φυσικὴ ἐπιστῆμη : ὁ Κοπέρνικος πρῶτα χρησιμοποιοῦν-

τας τὴν παρατήρηση καὶ τὴν λογικὴ, ἄρχισε ν' ἀνακαλύπτει ἕνα νέο σύμπαν. Καὶ ἀκολουθοῦν ὁ Μπροῦνο, ὁ Καίπλερ, ὁ Γαλιλαῖος καὶ ὁ Νεύτων. Εἶναι ἡ πορεία τῆς λογικῆς, ἀπηλλαγμένης ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς καθοδηγήσεως καὶ τῆς πίστεως. Ἡ βραχῶδης κοίτη τῆς μεγαλειώδους πορείας τῆς φύσεως εἶναι τὸ πνεῦμα τοῦ Ἀριστοτέλους.

Τελειῶνω, λέγων ὅτι ἦταν ἐκεῖ κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα μέσα στὰ τεῖχη τῆς παιδείας, πὺρ στὰ μοναστήρια τῆς Δύσεως ἀποφασίστηκε ἡ νέα πορεία τῆς Εὐρώπης καὶ ἡ μοῖρα τῶν εὐρωπαίων καὶ τοῦ νεώτερου κόσμου. Καὶ ἡ ἀπόφαση ἦλθε μόνη της ὅταν ὁ Ἀριστοτέλης εἰσήλθε γιὰ δευτέρα φορά στὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος. Αὐτὸ εἶναι τὸ χρέος τοῦ νεωτέρου κόσμου στὸν Μέγα Ἕλληνα τοῦ Ἑλληνικοῦ Βορρᾶ.

Κύριοι Βουλευταί. Εἶμαι εὐτυχής, διότι εἰς ἐμὲ τὸν ταπεινὸ, ἐδόθη ἡ εὐκαιρία νὰ μιλήσω γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Ἀριστοτέλη ἐνώπιον τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων.

Σὰς εὐχαριστῶ. (Χειροκροτήματα ἐξ ὄλων τῶν Πτερύγων).

ΠΡΟΕΔΡΟΣ (Δημήτριος Γ. Παπασπύρου). Ἐκ μέρους τῆς Νέας Δημοκρατίας, ὁ κ. Κωνσταντῖνος Καλλίας ἔχει τὸν λόγον.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΛΛΙΑΣ. Κυρίες καὶ κύριοι συνάδελφοι, τύχη ἀγαθὴ ἐπεφύλαξε στὴν δευτέρα Βουλὴ τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας, καθὼς συμπληρώθηκαν, μέσα στὸ 1978, 2.300 χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ μεγάλου Σταγειρίτη, τὸ προνόμιο, δικαίωμα καὶ καθῆκον μαζί, νὰ τιμῆση μὲ βαθύτατο σεβασμὸ καὶ ἀπέραντο θαυμασμὸ τὸ ἔργο καὶ τὴν μνήμη ἑνὸς παγκόσμιας ἀκτινοβολίας καὶ ἀναγνωρίσεως κορυφαίου τοῦ Ἑλληνικοῦ Πνεύματος, τοῦ Ἀριστοτέλους.

[Ἡ μικρὴ ἱστορία τῆς σημερινῆς ἐκδηλώσεως εἶναι ἡ ἐξῆς :

Στὸν Πρόεδρο τῆς Βουλῆς ἀπέστειλα τὴν 25 Μαΐου 1978 τὴν ἀκόλουθη ἐπιστολὴ πὺρ δημοσιεύθηκε στὰ Πρακτικὰ τῆς Βουλῆς τῆς ἰδίας ἡμέρας :

«Κύριε Πρόεδρε,

Ὅλος ὁ κόσμος θὰ τιμῆση τὸ πολύτιμο ἔργο καὶ τὸ ἀσύγκριτο ὕψος τοῦ Ἀριστοτέλους ἐφέτος, πὺρ συμπληρῶνται 2.300 χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατό του.

Ἡ σημαντικότερη ἐκδήλωση, πιστεύω, ὅτι θὰ εἶναι τὸ παγκόσμιο συνέδριο «ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ», πὺρ συνέρχεται στὴ Θεσσαλονικὴ ἀπὸ 7-14 Αὐγούστου. Ὁργανώνεται ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Πολιτεία καὶ τὴν UNESCO μαζί καὶ προεδρεύεται ἡ τιμητικὴ ἐπιτροπὴ του ἀπὸ τὸν Πρόεδρο τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας».

(Ἡ συνέχεια τῆς ἐπιστολῆς ἔχει ὡς ἐξῆς) : «Νομίζω, ἐν τούτοις, ὅτι θὰ πρέπει καὶ ἡ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων νὰ μετάσχη στὸν ἑορτασμὸ, ὀρίζοντας μιὰ συνεδρίαση, πρὶν ἢ μετὰ ἀπὸ τὶς διακοπὲς της, γιὰ νὰ ἐξαρθῇ ἰδιαίτερος ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ πολιτειολογικὴ πλευρὰ τοῦ ἔργου του.

Στηρίζω τὴν πρότασή μου στὶς ἀκόλουθες σκέψεις :

1. Ὁ Ἀριστοτέλης, ἀπὸ τὰ Στάγειρα τῆς Μακεδονίας, ἀληθινὴ δόξα τῆς πατρίδας μας, ὑπῆρξε ὄχι μόνον ὁ μεγαλύτερος πολιτικὸς

φιλόσοφος όλων τών εποχών, αλλά και ό θεμελιωτής τής πολιτικής επιστήμης. Καθώς δέ είχε όχι μόνον θεωρητικές, αλλά και πρακτικές συλλήψεις, διέστειλε τό έφικτό από τό άριστο και προσπάθησε νά αξιοποιήση τόν κοινό νοϋ και τήν πείρα τών αιώνων καθώς και νά συμπιλιώση τό ιδανικό με τήν πραγματικότητα.

2. 'Ο 'Αριστοτέλης είχε εγκύψει στην μελέτη όλων τών πολιτευμάτων τής εποχής του και αξιοποιήσει τά συμπεράσματα τής ολοκληρωμένης έποπτείας και τής συγκριτικής μελέτης τών.

3. 'Ο 'Αριστοτέλης είχε κηρύξει έπιγραμματικά τήν άξία τής νομιμότητας και τήν ύπεροχή τοϋ νόμου. «Οϋκ έδωμεν άρχειν άνθρωπον, αλλά τόν νόμον» ('Ηθικά Νικομάχεια V, 6,5).

4. 'Ο 'Αριστοτέλης, τέλος, διεκήρυξε ότι μόνον ή συνταγματική διακυβέρνηση συμβιβάζεται με τήν αξιοπρέπεια τοϋ πολίτη και έξεδήλωσε τήν προτίμησή του, ως πρός τόν τρόπο οργανώσεως και διοικήσεως τοϋ κράτους, πρός τήν μορφή τής «Πολιτείας», δηλ. μιās μετριοπαθοϋς Δημοκρατίας. 'Ως συνταγματική διακυβέρνηση από τόν 'Αριστοτέλη ένοείτο εκείνη, πού απέβλεπε στην έξυπηρέτηση τών γενικών συμφερόντων και προϋπέθετε τήν κυριαρχία τοϋ νόμου και τήν στήριξη τής έξουσίας επάνω στην θέληση τοϋ Λαοϋ.

Μεγάλοι επιστήμονες τής εποχής μας, έχουν χαρακτηρίσει ως άθάνατο όλο γενικά τό έργο τοϋ 'Αριστοτέλη και ειδικότερα τά «Πολιτικά» του.

Εϋτυχής συγκυρία χάρισε στη σημερινή Βουλή, με τήν συμπλήρωση 23 αιώνων από τό θάνατό του, τήν ευκαιρία μιās τιμητικής εκδηλώσεως. Νά επωφεληθοϋμε αυτής τής ευκαιρίας, έχω τήν τιμή νά προτείνω πρός τό Σδμα, για νά εκδηλώσωμε τό θαυμασμό μας πρός τό έργο του, τό σεβασμό μας πρός τήν προσωπικότητά του και τήν έθνική μας υπερηφάνεια για τήν 'Ελληνική καταγωγή του.

Με πολλή εκτίμηση

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Μ. ΚΑΛΛΙΑΣ

Βουλευτής Εϋβοίας»

Τήν 15 'Ιουνίου 1981 δέκα πέντε Βουλευτές ζητήσαμε, σύμφωνα με τό άρθρο 40 παρ. 9 τοϋ Κανονισμού τής Βουλής, νά συζητηθή ή πρότασή μου και νά ληφθή άπόφαση. Κατά τήν συζήτηση έτόνισα τά εξής :

«Κύριε Πρόεδρε, με τήν συμπλήρωση 23 αιώνων από τό θάνατο τοϋ 'Αριστοτέλους όλος ό Κόσμος, όλη ή 'Ανθρωπότης τιμά τήν μνήμη του και τό έργο του, τό όποίο έχει χαρακτηρισθή άσύγκριτο και άθάνατο.

'Η παράκλησή μου είναι νά έξουσιοδοτήσει ή Βουλή σās νά όρίσετε μιā συνεδρίαση για νά τιμήση και τό 'Ελληνικό Κοινοβούλιο τό έργο τοϋ 'Αριστοτέλους, ειδικότερα δε τήν πολιτική και πολιτειακή

πλευρά του έργου του. για τους έξης λόγους, τους οποίους με απόλυτη συντομία θα εκθέσω :

Πρώτον, διότι είναι ο μεγαλύτερος πολιτικός φιλόσοφος όλων των εποχών. Δεύτερον, διότι είναι ο θεμελιωτής της πολιτικής επιστήμης. Τρίτον, διότι διέστειλε το έφικτό από το άριστο και έτόνισε τη σημασία του κοινού νοῦ, ιδέες και διακρίσεις που έχουν ιδιαίτερη σημασία και αξία ιδίως στον τομέα της πολιτικής. Τέταρτον, διότι είχε εγκύψει στη μελέτη όλων των πολιτευμάτων της εποχής του. Πέμπτον, διότι εκήρυξε την αξία της νομιμότητας. «Οὐκ ἔδωμεν ἄρχειν ἄνθρωπον ἀλλὰ τὸ νόμον» είχε εἰπῆ. Καί, ἕκτον, διότι διεκήρυξε την προτίμησή του πρὸς τὴ μορφή μιᾶς μετριοπαθοῦς Δημοκρατίας.

Πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν εἶχα τὴν εὐκαιρία νὰ παρευρεθῶ σὲ μιὰ ἐκδήλωση τῆς Οὐνέσκο. στὸ Παρίσι. Εἶχε ὀργανωθῆ ἀπὸ τὴν Οὐνέσκο και τὸ Διεθνὲς Συμβούλιο τῆς Φιλοσοφίας και ἀπὸ πολλὲς χώρες ἀντιπρόσωποι ἔλαβαν τὸ λόγο. Εἶμαι ἰδιαίτερος ἱκανοποιημένος διότι ἡ πλέον οὐσιαστικὴ ὁμιλία, ἦταν τοῦ Ἑλληνοσ Ἀκαδημαϊκοῦ Ἰωάννου Θεοδωρακόπουλου. Αὐτὴ ἡ ἐκδήλωση ἐγινε μέσα στὰ πλαίσια «διεθνoῦς στρογγύλης τραπέζης», τὴν ὁποία διηύθυνε μὲ ἐξαιρετικὴ δεξιότητα και μὲ μεγάλο κύρος ἡ Ἑλληνικῆς καταγωγῆς Πρόεδρος τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Παρισίων κ. Ἑλένη Ἀρβελέρ, τὸ γένος Γλύκατζη. Στὴν στρογγύλη τράπεζα μετεῖχαν ἀξιόλογοι ἀντιπρόσωποι πολλῶν Χωρῶν.

Ἐλπίζω, ἀξιότιμε κύριε Πρόεδρε, ὅτι θὰ θελήσῃ ἡ Βουλὴ νὰ ἀποφασίσῃ, σὲ χρόνο, τὸν ὁποῖο σεῖς θὰ ὀρίσετε, νὰ τιμῆσωμε τὴ μνήμη τοῦ Ἀριστοτέλους και τὸ ἔργο του μὲ ὑπερηφάνεια ἐθνικὴ, πνευματικὴ και πολιτικὴ».

Τὴν πρότασή μου ὑποστήριξαν ἐκ μέρους τοῦ ΠΑΣΟΚ, ὁ Βουλευτῆς κ. Σπυρ. Πλασκοβίτης και ἐκ μέρους τοῦ ΚΚΕ ὁ Βουλευτῆς κ. Γρηγόρης Φαράκος. Τελικὰ ἀνέλαβε ὁ Πρόεδρος τῆς Βουλῆς νὰ ὀρίσῃ τὸν χρόνο τῆς τιμητικῆς ἐκδηλώσεως γιὰ τὸν Ἀριστοτέλη σὲ συνεννόηση μὲ τὴν Κυβέρνηση και ὅλα τὰ πολιτικὰ Κόμματα.

Τὴν ἀνάγκη νὰ γίνῃ ἡ συζήτηση πρὶν ἀπὸ τὴν λήξη τοῦ ἔτους 1978 ὑποστηρίξαμε μαζί μὲ τὸν Πρόεδρο τῆς ΕΔΑ κ. Ἡλία Ἡλιοῦ κατὰ τὴν συνεδρίαση τῆς 6 Δεκεμβρίου 1978. Αὐτὰ προηγήθηκαν τῆς σημερινῆς ἐκδηλώσεως].

Ἡ Ἀριστοτέλης γεννήθηκε τὸ 384 π.Χ. στὰ Στάγειρα τῆς Χαλκιδικῆς. Ἡ μητέρα του Φαιστὶς κατήγετο ἀπὸ τὴν Χαλκίδα. Ἡ πατέρας τοῦ Νικόμαχος κατήγετο ἀπὸ τὰ Στάγειρα και ἦταν φίλος και γιατρός τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀμύντα τοῦ 2ου. Ἡ Νικόμαχος πέθανε ἔνωρῖς, και τὸν Ἀριστοτέλη ἀνέλαβε ἕνας ἀξιωματικὸς τῆς Αὐλῆς, ὁ Πρόξενος, ὁ ὁποῖος τὸν ἔστειλε σὲ ἡλικία 17 ἐτῶν, τὸ 367, στὴν Ἀθήνα, νὰ μαθητεύσῃ στὴν Ἀκαδημία τοῦ Πλάτωνος. Ἐκεῖ ἔμεινε, μέχρι τὸν θάνατο τοῦ δασκάλου, τὸ 348, στὴν ἀρχὴ ὡς μαθητῆς και ἀργότερα ὡς ἀνεξάρτητος ἐρευνητῆς.

Τὸ 348, φεύγει μαζί με τὸν Ξενοκράτη καὶ ἐγκαθίστανται καὶ οἱ δύο στὴν Ἄσσο τῆς Τρωάδος, ὅπου ὁ Ἀριστοτέλης συνάπτει στενὲς σχέσεις μετὰ τὸν τύραννο μιᾶς γειτονικῆς πόλεως, τοῦ Ἀταρνέως, τὸν Ἑρμεία, τοῦ ὁποῖου μάλιστα τὴν ἀνεψιὰ καὶ θετὴ κόρη Πυθιάδα, ἔλαβε ὡς σύζυγο. Στὴν Ἄσσο ὁ Ἀριστοτέλης μετὰ τὸν Ξενοκράτη τὸ 347 συναντοῦν δύο ἄλλους μαθητὲς τοῦ Πλάτωνος, τὸν Ἐραστο καὶ τὸν Κορίσκο. Τὸ νέο, πού ἔφερναν ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὁ Ξενοκράτης, ἦταν οἱ τελευταῖες ἔρευνες τῆς Ἀκαδημίας καὶ πρὸ πάντων οἱ πολιτικὲς ἰδέες τοῦ Πλάτωνος, ἀπὸ τὸ τελευταῖο του ἔργο, τοὺς Νόμους, πού εἶχαν ἐκδοθῆ ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατό του.

Ἔτσι οἱ τέσσαρες μαθητὲς τοῦ Πλάτωνος ἰδρύουν στὴν Ἄσσο ἓνα εἶδος Ἀκαδημίας.

Ὅταν τὸ 344 ὁ Ἑρμείας φονεύεται ἀπὸ τὸν βασιλέα τῆς Περσίας, ὁ Ἀριστοτέλης βαθύτατα λυπημένος, φεύγει καὶ ἐγκαθίσταται στὴν Μυτιλήνη. Λίγο κατόπιν, τὸ 342, τὸν προσκαλεῖ ὁ Φίλιππος στὴν Πέλλα γιὰ νὰ ἀναλάβει τὴν συμπλήρωση τῆς μορφώσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἡ μαθητεία τοῦ Ἀλεξάνδρου διαρκεῖ μόνον δύο ἕως τρία χρόνια, γιὰτι ἀπὸ τὸ 340 ὁ Φίλιππος ἀπασχολεῖ τὸν γιό του σὲ κρατικὲς ὑποθέσεις.

Βεβαίως, παρὰ τὶς ἀσχολίες του, ὁ Ἀλέξανδρος ἔβλεπε συχνὰ τὸν δάσκαλό του καὶ μετὰ τὴν λήξη τῆς μαθητείας του. Γι' αὐτὸ ὁ μελετητῆς τοῦ Ἀριστοτέλη Octave Hamelin λέγει ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης «ἔμεινε ὀκτὼ χρόνια κοντὰ στὸν Ἀλέξανδρο», ὁ ὁποῖος μάλιστα εἶναι ἀναμφισβήτητο ὅτι τὸν βοήθησε ἀργότερα πάρα πολὺ στὶς ἐρευνές του.

Τὸ 335 ἔρχεται ὁ Ἀριστοτέλης στὴν Ἀθήνα καὶ ἰδρύει τὴν Σχολή του, τὸ «Λύκειον» στοὺς πρόποδες τοῦ Λυκαβηττοῦ. Εἶναι τώρα τὰ χρόνια τῶν ἐντατικῶν ἐρευνητικῶν καὶ συγγραφικῶν δραστηριοτήτων του. Τὴν ἔρευνα βοηθεῖ ἀπὸ μακρὰ ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ τὴν ἀποστολὴ ἐπιστημονικοῦ ὕλικου, πού συνελέγετο ἀπὸ συνεργάτες τοῦ Ἀριστοτέλους, οἱ ὁποῖοι τὸν συνάδευαν, ἀλλὰ καὶ μετὰ σοβαρώτατη οἰκονομικὴ ἐνίσχυση. Ἀπὸ τὰ λάφυρα τῆς Ἀνατολῆς ὑπολογίζεται ὅτι τοῦ ἔστειλε τὸ τεράστιο ποσὸν τῶν 800 ταλάντων.

Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἡ Ἀθήνα εἶχε γίνῃ προτεκτοράτο τῆς Μακεδονίας καὶ μετὰ τὸν Ἀντίπατρο, στὸν ὁποῖο εἶχε ἀναθέσει ὁ Ἀλέξανδρος τὴ διακυβέρνηση τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος, ὁ Ἀριστοτέλης εἶχε ἐγκάρδιες σχέσεις.

Τὸ 323 ἡ εἰδηση τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου προκάλεσε στὴν Ἀθήνα τὴν ἔκρηξη μιᾶς κινήσεως, πού εἶχε ἀρχίσει δύο - τρία χρόνια προηγουμένως, ἐναντίον τῶν Μακεδόνων. Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Δήμου εἶχε κηρύξει τὸν πόλεμο γιὰ τὴν ἐλευθερία ὀλόκληρης τῆς Ἑλλάδος καὶ οἱ Μακεδονικὲς φρουρὲς ἐξεδιώκοντο ἀπὸ διάφορες πόλεις. Φυσικὰ τὸ πρόσωπο ἐναντίον τοῦ ὁποῖου ἐστρέφετο ἡ κίνηση ἦταν ὁ Ἀντίπατρος. Ὁ Ἀριστοτέλης, στενὸς φίλος τοῦ Ἀντιπάτρου, γιὰ ν' ἀποφύγει τὴν δίωξη γιὰ ἀσέβεια καταφεύγει στὴν Χαλκίδα, ἀπὸ τὴν ὁποία κατήγετο ἡ μητέρα του Φαιστίς, ἀλλὰ καὶ ἦταν, κατὰ τὴν ἐπικρατέστερη γνώμη, ἡ Μητρόπολις τῶν Σταγείρων, τῆς γενέτειράς του. Ἐξ ἄλλου στὴν Χαλκίδα εἶχε καὶ κτῆμα ἀπὸ τὴν μητέρα του.

Ὁ Ἀριστοτέλης, δόξα τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, μαθητὴς τοῦ Πλάτωνος καὶ δάσκαλος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ὑπῆρξε Σταγειρίτης ἀπὸ τὸν πατέρα του καὶ τὴν γέννησή του, Ἀθηναῖος ἀπὸ τὴν παιδεία του καὶ τὴν κορυφαία περίοδο τῆς ζωῆς του, Χαλκιδαῖος ἀπὸ τὴν μητέρα του, τὴν καταγωγή τῶν Σταγειρίων (ποὺ ἦταν ἀποικία τῆς Χαλκίδας καὶ τῆς Ἄνδρου), καὶ τὸν τόπο τοῦ θανάτου του, πανέλληνας ὡς πρὸς τὸ φρόνημα καὶ τοὺς ἀποδέκτες τῆς διδασκαλίας του, οἰκουμενικὸς ἀπὸ τὴν εὐρύτατη διάδοση τῆ βαθύτατη ἐπίδραση, τῆ μακραίωνη διάρκεια καὶ τῆ σημερινῆ ἐπιρροή τῆς διδασκαλίας του.

Θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ ἀποτολμήσω παρουσίαση τοῦ Ἀριστοτελικοῦ θησαυροῦ μὲ συντομία καὶ προχειρότητα. Θὰ περιορισθῶ μόνον σὲ μιὰ γενικώτατη θεώρηση καὶ τοποθέτηση τοῦ ἔργου του. Καὶ ὕστερα, ἐνδεικτικὰ καὶ σποραδικὰ, θὰ ἀναφερθῶ σὲ ὀρισμένα θέματα, ποὺ σχετίζονται ἰδίως μὲ τὴν πολιτικὴ ἐπιστήμη καὶ πράξη.

Ὁ Ἀριστοτέλης ὑπῆρξε τὸ εὐρύτερο καὶ πολυσχιδέστερο πνεῦμα ὄλων τῶν ἐποχῶν, καθολικὸς ἐπιστήμων, θὰ ἔλεγα πανεπιστήμων, μὲ θαυμαστὴ πολυμέρεια ἐνδιαφερόντων. Ὑπῆρξε παμμέγιστος φιλόσοφος, ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους στοχαστὲς ὄλων τῶν αἰώνων καὶ πρωτοπόρος ἐρευνητής. Συνεδύαζε ἐπίσης τὴν κριτικὴ δύναμη μὲ τὴν ὀξεία παρατηρητικότητα καὶ τὴν θεωρητικὴ σύλληψη μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ ἐπαλήθευση. Ἀσχολήθηκε μὲ ὅλους τοὺς κλάδους τοῦ ἐπιστητοῦ καὶ σὲ πολλοὺς τομεῖς τῆς γνώσεως ὑπῆρξε ἰδρυτὴς νέων ἐπιστημονικῶν κλάδων. Συνέγραψε περίπου 400 τόμους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἔχουν διασωθῆ περίπου τὸ ἕνα τρίτο. Τὰ εὐρεθέντα ἔργα του ἔχουν ἐκδοθῆ συγκεντρωμένα καὶ ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία τοῦ Βερολίνου σὲ δύο τόμους μεγάλου σχήματος μὲ δίστηλες σελίδες, οἱ ὁποῖες περιέχουν 118.000 στίχους.

Τὰ συγγράμματά του εἶναι δύο κατηγοριῶν. Τὰ προοριζόμενα γιὰ τὸ εὐρύτερο ἀναγνωστικὸ κοινὸ καὶ τὰ λεγόμενα ἀκροαματικά, ποὺ προωρίζοντο γιὰ τοὺς μαθητὲς τῆς σχολῆς του. Τὰ ἔργα ποὺ ἔφθασαν ἕως ἡμᾶς εἶναι ἀπὸ τὰ τελευταῖα καὶ ἀποτελοῦν συνήθως σημειώσεις ἀπὸ τὴν διδασκαλία του. Τὸ ὕφος αὐτῶν εἶναι συμπτυκνωμένο καὶ ἡ διατύπωσή τους ἀκριβολόγος χωρὶς διακοσμητικὰ στοιχεῖα. Ἐν τούτοις ὁ Κικέρων ὀμιλεῖ γιὰ «ρεῦμα χρυσοῦς εὐγλωττίας» καὶ γιὰ «ἀπίστευτη γλυκύτητα τοῦ λεκτικοῦ τρόπου», γιατί φαίνεται ὅτι κρίνει τὰ ἔργα τῆς πρώτης κατηγορίας, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἔχουν διασωθῆ σήμερα μόνον ἀποσπάσματα. Τῶν ἔργων αὐτῶν τὴν λογοτεχνικὴ δύναμη ἐξαίρει καὶ ὁ διακεκριμένος Ἕλληνας φιλόλογος Χαράλαμπος Φλωρᾶτος. Πάντως στὰ ἔργα του δὲν ὑπάρχει ἡ ἰδεολογικὴ ἔξαρση ποὺ περιέχεται σὲ κείμενα, ὅπως ὁ Ἐπιτάφιος, ὁ ὁποῖος ἀποδίδεται στὸν Περικλῆ. Τὸ ἔργο ὁμως τοῦ Ἀριστοτέλη εἶναι «ἐκφραση μιᾶς πνευματικῆς κινήσεως μὲ ὑψιστο δυναμισμό», ὅπως γράφει ὁ Albin Lesky στὴν «Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας».

Ὁ Ἀριστοτέλης ἀναγνωρίζεται ὡς θεμελιωτὴς τῆς Λογικῆς, τὴν ὁποῖαν ὀρίζει ὡς «Ὀργανον», δηλ. ὡς ἐργαλεῖο κάθε ἐπιστήμης, τῆς

Ψυχολογίας, τῆς Μεταφυσικῆς καὶ τῆς Πολιτικῆς Ἐπιστήμης, τὴν ὁποία μάλιστα ἀναγορεύει ὡς τὴν ὑψιστὴ ἡγετικὴ ἐπιστήμη.

Ἐπίσης ἀναγνωρίζεται ὡς ὁ μέγιστος τῶν πολιτικῶν φιλοσόφων καὶ ὡς ὁ πρῶτος συστηματικὸς συνταγματολόγος. Ἀναφορικὰ μὲ αὐτὴ τοῦ τὴν ιδιότητα πρέπει νὰ σημειωθῆ καὶ νὰ ἐξαρθῆ ὅτι συγκέντρωσε καὶ μελέτησε 158 συντάγματα τῆς ἐποχῆς του γιὰ νὰ μπορέσει νὰ οἰκοδομήσει ἐπάνω σὲ εὐρύτατες βάσεις τὸ θεωρητικὸ οἰκοδόμημα τοῦ ἀρίστου πολιτεύματος (Lesky). Ἀπὸ τὶς συνταγματικὲς αὐτὲς μονογραφίες διεσώθη μόνον ἡ «Ἀθηναίων Πολιτεία», ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε καὶ ἡ σημαντικώτερη.

Ἡ «συλλογισμὸς» εἶναι ἀνακάλυψη τοῦ Ἀριστοτέλη. Καὶ ὁ καθηγητὴς Paul Moiraux, διευθυντὴς τοῦ Ἀριστοτελικοῦ Κέντρου τοῦ Ἐλεύθερου Πανεπιστημίου τοῦ Βερολίνου, γράφει σχετικὰ: «Πολὺ σπάνια στὴν ἱστορία τῶν ἐπιστημῶν συμβαίνει τὸ κείμενο, στὸ ὁποῖο πρωτοεμφανίζεται καὶ πρωτοεκφράζεται μία ἐπιστήμη, νὰ ἀντιπροσωπεύει συγχρόνως τὸ ἀπόγειο τῆς ἐπιστήμης αὐτῆς, πὺ κανένας δὲν μπόρεσε νὰ ξεπεράσει. Νὰ ἡ συμβολὴ τοῦ Ἀριστοτέλη στὴν συλλογιστικὴ μὲ τὸ ἔργο του «Ἀναλυτικὰ πρότερα». Δύο περίπου αἰῶνες παλαιότερα ὁ Kant εἶχε παρατηρήσει ὅτι ἡ Λογικὴ τῆς ἰδικῆς του ἐποχῆς δὲν ἦταν καλύτερη ἀπὸ τὴν Λογικὴ τοῦ Ἀριστοτέλους.

Ἡ Πλάτων ἀποκαλοῦσε τὸν μαθητὴ του Ἀριστοτέλη «νοῦν» τῆς Ἀκαδημίας του. Ἡ ποιητὴς τοῦ βίου αἰῶνα Χριστόφορος Κοππίτης τὸν ἐχαρακτήριζε «σοφίης πρόκον», δηλ. ἀρχηγὸ τῆς σοφίας. Ἡ Δάντης στὸ «Συμπόσιόν» του τὸν ἀποκαλεῖ, «ὁ φιλόσοφος», ὡς τὸν κατ' ἐξοχὴν φιλόσοφο καὶ ὁ Rembrandt τὸ 1653 τοῦ ἀφιέρωσε ἓναν πίνακα, πὺ παρουσίαζε τὸν Ἀριστοτέλη στοχαζόμενον μπροστὰ στὴν προτομὴ τοῦ Ὀμήρου. Ἡ Μάρξ, παρὰ τὶς ριζικώτατες ἰδεολογικὲς διαφορὰς πὺ τοὺς χωρίζουν, τὸν ἐχαρακτήριζε ὡς γίγαντα τῆς σκέψεως καὶ ὁ Paul Moiraux ὡς «θαυμαστὴ προσωπικότητα». Ἡ Herder γράφει ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης «δεσπάζει (πνευματικὰ) σὰν μονάρχης ὅλων τῶν ἐποχῶν» καὶ ὁ Hegel ὅτι «ὑπῆρξε ἓνας ἄνδρας, ὅμοιο τοῦ ὁποῖου καμμιά ἐποχὴ δὲν ἔχει ν' ἀντιπαραθέσει». Στὸ τέλος τοῦ 4ου αἰῶνα ὁ Αὐγουστίνος γράφει στὶς «Ἐξομολογήσεις» του, γιὰ τὸν «Προτρεπτικὸν» τοῦ Ἀριστοτέλη, τοῦ ὁποῖου ἔχουν σωθεῖ μόνον ἀποσπάσματα : «Αὐτὸ τὸ βιβλίον ἄλλαξε τὶς ἰδέες μου καὶ ἔστρεψε τὴν προσευχὴ μου πρὸς Σὲ Κύριε». Τὸν 8ο αἰῶνα ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνὸς γράφει ἀξιόλογο ἔργο γιὰ τὴν Ὀντολογία καὶ τὴ Λογικὴ τοῦ Ἀριστοτέλη. Καὶ τὸ 1879 ὁ Πάπας Λέων ΙΓ' συνιστᾷ μὲ τὴν Ἐγκύκλιόν του «Aeterni Patris» τὴν παραδοχὴ τοῦ Ἀριστοτελισμοῦ. Στὸς ἰδεολογικοὺς ἀντίποδες, ὁ Λένιν τιμᾷ βαθύτατα τὴν ἀντίληψιν τοῦ Ἀριστοτέλη γιὰ τὴ φύσιν τῶν μαθηματικῶν ἀφαιρέσεων.

Τέλος ὁ φιλόσοφος Πρόεδρος τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας Κωνσταντῖνος Τσάτσος, κηρύσσοντας τὴν ἐναρξὴν τοῦ Παγκοσμίου Συνεδρίου τῆς Θεσσαλονίκης, χαρακτήρισε τὸν Ἀριστοτέλη «πανίσχυρο νομοθέτη τοῦ πνεύματος πὺ ὤρισε καὶ ἐπέβαλε τὶς μορφὰς τῆς σκέψεώς του σὲ ἀπειράριθμους στοχαστὰς καὶ διὰ μέσου αὐτῶν σὲ ὁλόκληρη τὴν πολιτισμένη ἀνθρωπότητα».

Φυσικά δὲν θὰ ἀποπειραθῶ νὰ ἐξαντλήσω τὴν ἀτέλειωτη σειρὰ τῶν θαυμαστῶν τοῦ Ἀριστοτέλους. Περιορίζομαι στὰ ἐλάχιστα πού ἀνέφερα.

Καὶ τώρα ἔρχομαι σὲ μερικά θέματα πού συνδέονται μὲ τὴν πολιτική πράξη καὶ τὴν πολιτικὴ ἐπιστήμη.

α) Ἐγραψε ὁ Ἀριστοτέλης πολὺτιμο ἔργο πού ὅμως δὲν ὀλοκληρώθηκε ἢ τουλάχιστον δὲν διασώθηκε ὀλόκληρο. Τὸ ἔργο ἐπιγράφεται «Πολιτικά» καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ 8 βιβλία, χαρακτηρίζεται δὲ ὡς «ἀθάνατο». Δὲν εἶναι βέβαια κήρυγμα δημοκρατικῆς ἰδεολογίας, ἀλλὰ εἶναι ἀξιοθαύμαστο ἔργο πολιτικῆς φιλοσοφίας καὶ θεωρίας τῆς Πολιτείας, καθὼς καὶ πλούσια πηγὴ πολιτειακῶν προβληματισμῶν.

β) Τονίζει ὁ Ἀριστοτέλης στὰ «Πολιτικά» του ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ζῶον πολιτικό, ἀλλὰ καὶ κοινωνικό καὶ οἰκονομικό.

γ) Στὰ «Ἠθικά Νικομάχεια» χαρακτηρίζει τὴν πολιτικὴ ἐπιστήμη ὡς τὴν ὑψιστὴ στὴν περιοχὴ τοῦ πρακτικοῦ λόγου.

Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἡ πολιτικὴ εἶναι «ἡ κυριωτάτη καὶ μάλιστα ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ἐπιστημῶν ἢ δυνάμεων». Τὴν θεωρεῖ ὡς ὑπερέχουσα καὶ ἀπέναντι τῆς ἠθικῆς ἀκόμη, ἀφοῦ ἔχει ὡς ἀντικείμενο νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν εὐημερίαν ὄχι ἐνὸς ἀτόμου, ἀλλὰ μιᾶς κοινωνίας στὸ σύνολό της. Καὶ ἡ ἔξαρση αὐτῆ γίνεται στὰ «Ἠθικά Νικομάχεια», δηλ. σὲ ἔργο, πού ἔχει ὡς κύριο θέμα τὴν ἠθικὴ καὶ ὄχι τὴν πολιτικὴ.

Καὶ προσθέτει ὁ Ἀριστοτέλης ὅτι ὑπὸ τὴν ἐξουσία τῆς πολιτικῆς εἶναι «καὶ ἐντιμότεραι τῶν δυνάμεων, ὅπως ἡ στρατηγικὴ, ἡ οἰκονομικὴ, ἡ ρητορικὴ», ὅτι αὐτὴ χρησιμοποιοῖ τις ἄλλες ἐπιστήμες, αὐτὴ νομοθετεῖ τί πρέπει νὰ πράττουν οἱ πολῖτες καὶ ἀπὸ τί νὰ ἀπέχουν, αὐτῆς ὁ σκοπὸς περιέχει τοὺς σκοποὺς τῶν ἄλλων, ὁ σκοπὸς της δὲ εἶναι «τ' ἀνθρώπινον ἀγαθόν».

δ) Ὁ Ἀριστοτέλης δίδει στὰ Πολιτικά του Δ,1, 1289 α (17 - 20) τὸν ἀκόλουθο ἐξαιρετο ὄρισμό τοῦ Πολιτεύματος «Πολιτεία μὲν γὰρ ἐστὶ τάξις ταῖς πόλεσιν ἢ περὶ τὰς ἀρχάς, τίνα τρόπον νενέμηνται, καὶ τί τὸ κύριον τῆς Πολιτείας καὶ τί τὸ τέλος ἐκάστης τῆς κοινωνίας ἐστίν».

Ὁ Ἀριστοτέλης ἐπίσης διακρίνει τοὺς κοινούς νόμους ἀπὸ τοὺς θεσμούς, πού καθορίζουν τὸ περιεχόμενο καὶ τὴν μορφή τοῦ πολιτεύματος.

ε) Ὁ μεγάλος Σταγειρίτης διακρίνει τρία εἶδη πολιτευμάτων, τὴν Βασιλείαν, τὴν Ἀριστοκρατίαν καὶ τὴν Πολιτείαν, δηλαδή τὴν Δημοκρατίαν. Ἀποκρούει ὅπωςδὴποτε τις παρεκβάσεις αὐτῶν τῶν πολιτευμάτων, δηλαδή τὴν Τυραννίδα, τὴν Ὀλιγαρχίαν καὶ τὴν Ὀχλοκρατίαν. Ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀποσαφηνισμένη ἢ προτίμησή του πρὸς τὸ πολίτευμα τῆς Δημοκρατίας. Ὑπάρχουν ἀξιόλογοι ἐρμηνευτὲς πού ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ προτίμηση δὲν στηρίζεται σὲ κείμενα τοῦ Ἀριστοτέλη. Ἐν τούτοις νομίζω ὅτι ἔμμεσα ὑποδηλώνεται ἡ προτίμηση. Ἡ ἐκδοχὴ αὐτὴ ἔχει πολλοὺς ὑποστηρικτές, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸν Jean Aubonnef, ὁ ὁποῖος ἐκδίδει σὲ ἀρκετοὺς τόμους τὰ «Πολιτικά» τοῦ Ἀριστοτέλη στὴν Γαλλικὴ σειρὰ τῶν «Belles Lettres». Ἐπίσης τὸν Σοβιετικὸ

Δὲν εἶναι δηλαδὴ ἡ ἀρετὴ τὸ σημεῖο τῆς ἴσης ἀποστάσεως, ἀπὸ τὰ ἄκρα. Καὶ εἶναι μὲν κατὰ τὸ ὄντολογικὸ τῆς περιεχόμενου μεσότητα, ὅπως τὴν καθώρισαμε μόλις πρὸ ὀλίγου, κατὰ τὸν ἀξιολογικὸ τῆς ὅμως χαρακτῆρα δὲν εἶναι συμβιβασμός, εἶναι κάτι τὸ ἀπόλυτο. Αὐτὸ ὑποστηρίζει καὶ ὁ συγγραφέας τῆς μονογραφίας «Ἀριστοτέλης» Κωνσταντῖνος Γεωργούλης, ἀκολουθῶν τὸν NICOLAI HARTMANN. Καὶ οἱ δύο ἐπικαλοῦνται τὸ ἀκόλουθο χωρίο τῶν Ἡθικῶν Νικομαχεῖων : «Διὸ κατὰ μὲν τὴν οὐσίαν καὶ τὸν λόγον μεσότης ἐστὶν ἡ ἀρετὴ, κατὰ δὲ τὸ ἄριστον καὶ τὸ εὖ ἀκρότης».

Γενικώτερα ἡ μεσότητα τοῦ Ἀριστοτέλη εἶναι τὸ «μέτρον», ἡ «μετριοπάθεια», εἶναι ἡ ἀποφυγὴ τοῦ ἐξτρεμισμού. Ἔτσι ἐξηγεῖται ἡ προτίμησὴ του καὶ πρὸς τὶς μετριοπαθεῖς ἰδέες, πρὸς τὶς μέσες περιουσίαι καὶ πρὸς τὶς μέσες τάξεις, τῶν ὁποίων τονίζει τὴν ἐξισοροπητικὴ ἐπίδραση.

Ὁ Σοβιετικὸς Ἀκαδημαϊκὸς Β.Φ. Ἀσμούς, στὴν πραγματεία του «Ἀριστοτέλης», καταπολεμεῖ μὲν τὴν ἐκδοχὴ ὅτι ἡ μεσότητα ἔχει οἰανδήποτε σχέσιν μὲ τὴν μετριοπάθεια, δέχεται ὅμως ὅτι «τὸ μέσο σημεῖο δὲν θὰ τὸ βροῦμε στὸ πλαίσιο τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ μόνο στὸ πλαίσιο τοῦ καλοῦ· ὥστόσο καὶ μέσα σ' αὐτὰ τὰ πλαίσια εἶναι πάντοτε τὸ ὕψιστο».

α) Ἡθικὰ καὶ κοινωνικὰ εὐπαθῆς μὲ τὰ κριτήρια τῆς ἐποχῆς μας εἶναι ἡ τοποθέτησις τοῦ Ἀριστοτέλους ἀπέναντι τοῦ θεσμοῦ τῆς δουλείας. Τὸ σχετικὸ κείμενο τῶν «Πολιτικῶν» δὲν ἱκανοποιεῖ τὶς περὶ ἐλευθερίας καὶ δημοκρατίας ἀντιλήψεις μας. Ἐξηγεῖται μόνον ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ δομὴ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀριστοτέλους.

Ἡ δὲ προβλεπόμενη ἀπὸ τὴν διαθήκη του ἀπελευθέρωσις τῶν δούλων του εἶναι προσωπικὴ φιλόφρων πρᾶξις ποὺ δείχνει τὸ πολὺ-πολὺ πόσο εἶχε προβληματισθῆ γύρω ἀπὸ τὸν θεσμὸ τῆς δουλείας ὁ Ἀριστοτέλης.

Πάντως οὔτε συνιστᾷ οὔτε ἐπαινεῖ τὸν θεσμὸ τῆς δουλείας ὁ Ἀριστοτέλης, δὲν βρῆκα ὅμως κείμενο στὸ ὁποῖο νὰ ἐπαληθεύεται ἡ γνώμη ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης στιγματίζει τὴν δουλεία, τὴν ὁποία διετύπωσε ὁ Πρύτανις τῆς Παντείου Κωνσταντῖνος Δεσποτόπουλος κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν συζητήσεων στὸ Συνέδριον τῆς Παντείου.

ιβ) Ἐντελῶς ἀντίθετη πρὸς τὶς σύγχρονες ἀντιλήψεις, θὰ ἔλεγα ἀπαράδεκτη σήμερα, εἶναι καὶ ἡ γνώμη τοῦ Ἀριστοτέλους γιὰ τὴν ἀνισότητά μεταξὺ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν.

Πρέπει νὰ τελειώσω ἂν καὶ ἔχω πλήρη ἐπίγνωσις καὶ τῶν ἀτελειῶν καὶ τῶν ἐλλείψεων τῆς σύντομης αὐτῆς ὁμιλίας μου. Πάντως δὲν ὀφείλονται οὔτε οἱ πρῶτες οὔτε οἱ δευτέραι σὲ ἔλλειψιν θαυμασμοῦ καὶ σεβασμοῦ πρὸς τὸν πνευματικὸ κολοσσό, ποὺ εἶναι ἕνας κορυφαῖος πνευματικὸς ὁδηγὸς τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλὰ καὶ ἕνας θησαυρὸς τῆς Ἑθνικῆς κληρονομίας μας. Ἀντίθετα ὡς ἄνθρωπος αἰσθάνομαι δέος ὅταν ἀποπειρῶμαι νὰ συλλάβω ὅλο τὸ πλάτος καὶ τὸ βάθος τοῦ ἔργου του καὶ ὡς Ἑλληνας ἐθνικὴ ὑπερηφάνεια.

Κυρίες και κύριοι συνάδελφοι, ή σημερινή έκδήλωση τής Βουλής είναι ή πέμπτη, άπ' όσο γνωρίζω, για τά 2300 χρόνια άπό τó θάνατο του 'Αριστοτέλους, πού γίνεται με 'Ελληνική πρωτοβουλία ή τουλάχιστον συμμετοχή. Προηγήθηκαν τέσσερις άλλες. 'Η πρώτη ώργανώθηκε στο Παρίσι, στην έδρα τής Ούνεσκο. 'Η δεύτερη στην Θεσσαλονίκη όπου συνήλθε τó Παγκόσμιο Συνέδριο «'Αριστοτέλης». 'Η τρίτη είναι ή συνεδρία τής 'Ακαδημίας 'Αθηνών με όμιλητή τόν καθηγητή 'Ιωάννη Θεοδωρακόπουλο, ό όποιος ήταν και ό 'Ελλην όμιλητής στην πανηγυρική συνεδρίαση τής UNESCO στις άρχές 'Ιουνίου 1978. 'Η τέταρτη είναι τó συνέδριο «'Αριστοτέλης και ή πολιτική έπιστήμη» πού συνήλθε στην Πάντειο πρό δύο περίπου μηνών.

Νά μου έπιτραπή νά τελειώσω τήν ταπεινή μου εισφορά στην σημερινή έκδήλωση με ώρισμένες προτάσεις. Και πριν άπ' αυτές με τήν ευχή νά αναλάβουν όλα τά 'Ανώτατα Πνευματικά 'Ιδρύματα τής Χώρας ('Ακαδημία και Πανεπιστήμια) νά συντάξουν ένα έργο συλλογικό, πού ν' αναφέρεται σε όλόκληρο τó παμμέγιστο και πολυσχιδέστατο έργο του 'Αριστοτέλους.

Οί προτάσεις μου πρός τήν Βουλή είναι οί εξής :

Πρώτον. Νά ανατεθί σε άρμόδιο ή άρμόδια πρόσωπα ή συγγραφή μιάς σημαντικής έκδόσεως τών «Πολιτικών» του 'Αριστοτέλους, τά όποια δίκαια έχουν χαρακτηρισθί ως έργο «άθάνατο».

Και δεύτερο νά στηθί σε περιβλεπτή θέση μέσα στο Βουλευτήριο ή προτομή του 'Αριστοτέλους. Αυτή ίσως θά είναι ή πιό άπτή έκδήλωση τιμής, πού πιστεύω ότι ή Βουλή τών 'Ελλήνων θά τήν άποφασίση με βαθύτατη επίγνωση τής παγκόσμια ανεγνωρισμένης πνευματικής του δόξας, αλλά και με έθνική υπερφάνεια για τόν 'Ελληνα 'Αριστοτέλη, τόν κορυφαίο φιλόσοφο, δάσκαλο και έρευνητή, τόν πατέρα τής Πολιτικής Φιλοσοφίας, τόν θεμελιωτή τής Πολιτικής 'Επιστήμης και του Συνταγματικού Δικαίου. Ευχαριστώ. (Χειροκροτήματα άπό όλες τες πτέρυγες).

ΠΡΟΕΔΡΟΣ (Δημήτριος Γ. Παπασπύρου). 'Εκ μέρους του ΠΑΣΟΚ, ό κ. Ποττάκης έχει τόν λόγον.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΟΤΤΑΚΗΣ. Είναι άδύνατο μέσα σε λίγες γραμμές νά θελήσει κανείς ν' αναφερθεί στο έργο του 'Αριστοτέλη. 'Από τήν άρχή λοιπόν μπαίνει θέμα έπιλογής. 'Επιλογή σημαίνει περιορισμός και περιορισμός σημαίνει κίνδυνος νά μήν άποδώσει κανείς τó θέμα.

'Ο χώρος πού βρισκόμαστε, τó Κοινοβούλιο, επιβάλλει και αυτός τήν έπιλογή του θέματος. Μιά αναφορά στις άπόψεις του 'Αριστοτέλη για τήν Πολιτική.

'Ο χώρος τής σημερινής Βουλής, κυρίες και κύριοι συνάδελφοι, ό χώρος πού σήμερα βρισκόμαστε για νά τιμήσουμε τόν 'Αριστοτέλη, ήταν τμήμα τής Περιπατητικής του Σχολής. 'Εδώ πού σήμερα συνεδριάζουμε, και στόν περιβάλλοντα χώρο, ήταν ή τοποθεσία τής Σχολής του 'Αριστοτέλη, όπως μαρτυρεί ό άρχαιολόγος και φιλέλληνας

ΒΑΝΝΤΕΡΠΟΥΛ. Καί καταλαβαίνετε τή συγκίνηση ἑνὸς νέου βουλευτῆ, ἐρασιτέχνη τῆς φιλοσοφίας, νά μιλάει σήμερα στό χωρο πού ἄλλοτε ἤχοῦσε ἡ φωνή τοῦ Ἀριστοτέλη.

Ἦ Ἀριστοτέλης εἶναι πρῶτα ἀπ' ὅλα θεωρητικός. Διατυπώνει μιὰ θεωρία τοῦ ὄντος. Σ' αὐτῇ τῇ θεωρίᾳ, κυρίαρχες εἶναι οἱ ἔννοιες τῆς «ὑλης», τῆς «μορφῆς», «τῆς ἐντελέχειας».

Ἐπεκτείνει τή θεωρία του στήν Κοινωνία. Τήν θεωρεῖ ὄργανισμό, καί τήν παραβάλλει μέ βιολογικό ὄργανισμό. Πού «ἔγινε» χάριν τοῦ ζῆν, καί «εἶναι» χάριν τοῦ εὔ ζῆν.

[Ἐπιτρέψατέ μου νά ἀποφύγω τὸν πειρασμό νά ἀσχοληθῶ μέ τὸ «εἶναι» καί τὸ «γίγνεσθαι» καί τὴν στρέβλωση πού ἔπαθε στό διάβα τῆς Ἱστορίας, ἡ ρῆσις τοῦ Ἀριστοτέλη «Ἡ Πόλις . . . . γινομένη μὲν οὖν τοῦ ζῆν ἔνεκα, οὔσα δὲ τοῦ εὔ ζῆν». (Πολιτικά Α', 1252 Β. 32). Στρέβλωση πού προσέκυψε ἀπὸ τὴν ὥρα πού ἀνεπίτρεπτα τέθηκε τὸ ἐρώτημα. Τί θὰ φτιάξω πρῶτα; Τὸν ἄνθρωπο, πού θὰ βελτιώσῃ τοὺς θεσμούς, ἢ τοὺς θεσμούς πού θὰ βελτιώσουν τὸν ἄνθρωπο; Θὰ ἐπανέλθουμε σ' αὐτό].

Κυρίαρχες ἐδῶ εἶναι οἱ ἔννοιες τοῦ «πολίτη», τῆς «πολιτικῆς πράξης», τοῦ «ποιεῖν» σὲ ἀντιδιαστολὴ μέ τὸ «πράττειν», καί τῆς «προαίρεσης».

Εἶναι αὐτονόητο, ὅτι γιὰ νά βρισκόμαστε μέσα στὰ ὅρια τῆς Ἀριστοτελικῆς διδασκαλίας, πρέπει νά ἀποφύγουμε τὴν ἀναφορὰ σὲ ἄλλους τρόπους γνώσης, τὴν ἐνόραση τοῦ ΜΠΕΡΞΟΝ, τὴν πράξη σὰν πηγὴ τῆς γνώσης, ἄλλων διανοητῶν, καί νά μείνουμε στό Λόγο, πού «θεωρεῖ», στή θεωρία σὰν ὄργανο ἀναζήτησης τῆς θεωρητικῆς ἀλήθειας, καί σὰν ὁδηγὸ τῆς ὀρθῆς πολιτικῆς πράξης. Στὸν ἴδιο δρόμο πού ἀπὸ τότε ἀκολουθεῖ ἡ ἀνθρωπότητα, «μὲ τὰ πόδια στὴ γῆ καί τὸ κεφάλι ψηλά», ἢ «μὲ τὸ κεφάλι στὴ γῆ καί τὰ πόδια ψηλά», γιὰ νά θυμηθοῦμε τὴν ἀναφορὰ τοῦ ΜΑΡΞ στὸν ΧΑΙΓΚΕΛ.

Ἔτσι, στό πρόβλημα τῆς διαλεκτικῆς σχέσης πού ἀναπτύσσεται ἀνάμεσα στὴ θεωρία καί τὴν πράξη, θὰ περιοριστοῦμε σὲ μιὰ μόνο μικρὴ σημείωση. Ὅτι δηλαδή, ἡ ἐργασία, ἡ ἐπεξεργασία τῆς φύσης καί τῶν ἀντικειμένων, οἱ πρακτικὲς ἐμπειρίες ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, δίνουν στὴ σκέψη τὴν εἰκόνα, ἡ ὁποία προτοῦ ξαναυρίσει στὴν πραγματικότητα, ἐκχέεται, συσχετίζεται μέ ἄλλες, ἀνασυντίθεται, δέχεται λογικὴ ἐπεξεργασία. Ὁ ἄνθρωπος μέ τὴν ἐργασία του, μέ τὴν πράξη του, διαμορφώνει τὴν πραγματικότητα, καί τὴν ἴδια ὥρα διαμορφώνεται καί ὁ ἴδιος. Δέχεται τὶς ἐμπειρίες καί ἀπαντᾷ ὄχι αὐτόματα καί ἀντανεκλαστικά, ἀλλὰ ἀφοῦ σχηματίζει στὴ σκέψη του «τὸ εἶδωλο τῆς πράξης», «τὴ δοκιμὴ τῆς πράξης», πού ὁ Φρόντντ ὀνομάζει probehandeln. Ἔτσι, ἡ πράξη τοῦ δίνει τὴ δυνατότητα νά φτιάξῃ θεωρία (κι' ὄχι τὸ ἀντίθετο), καί νά δοκιμάσῃ τὴ θεωρία του, ὥστε μετὰ ἀπὸ συνεχεῖς ἀναζητήσεις, προσπάθειες, ἐπιτυχίες καί ἀποτυχίες, νά ἐμπλουτίσῃ τὴν πείρα του, καί νά γράψῃ τὴν Ἱστορία του.

Διαφορετικό είναι το πρόβλημα της μεθόδου της έρευνας, πού χρησιμοποιεί ή θεωρία, και της δέσμευσής της από νόμους, πού προκαθορίζουν τα αποτελέσματα, γιατί μ' αυτό θ' ασχοληθούμε έρευνώντας τις άποψεις του 'Αριστοτέλη για τον ντετερμινισμό, την αιτιοκρατία δηλαδή, στην φύση και την κοινωνία.

Πίσω, λοιπόν, από κάθε πολιτική πράξη βρίσκεται μιá θεωρία. Καμμιά πολιτική πράξη, στο βαθύ περιεχόμενο της λέξης, δέν μπορεί νά υπάρξει, χωρίς πολιτική θεωρία.

'Αλλά και τó αντίστροφο είναι άληθινό, όσο κι άν φαίνεται έκ πρώτης όψεως παράδοξο. Καμμιά πολιτική θεωρία δέν μπορεί νά θεμελιωθεί, άν δέν στηριχθεί σέ μιá πράξη. Καμμιά θεωρία δέν μπορεί νά είναι αυθύπαρκτη. Θά ήταν αυθύπαρκτη, άν έκλεινε μέσα της, όλους τούς λόγους τών προτάσεών της.

"Ομως, αυτό δέν συμβαίνει. Κάθε λογική ή έπιστημονική άπόδειξη προϋποθέτει κάτι πού δέν μπορεί νά είναι αντικείμενο άπόδειξης.

Στό οικοδόμημα της θεωρίας μπαίνει κανείς πάντα, μ' ένα πήδημα άπ' έξω !

Δρασκελίζοντας αυτό τó βήμα, κι είναι άπαραίτητο νά τó κάνουμε για νά βαδίζουμε τόν ίδιο μέ τόν 'Αριστοτέλη δρόμο, βρισκόμαστε άμέσως μπροστά στη διάσταση του 'Αριστοτέλη μέ τόν Πλάτωνα.

Οί κάθε λογής ιδεοκράτες φιλόσοφοι προσπαθούν νά μειώσουν τή σημασία της. 'Εγώ τή θεωρώ καθοριστική.

«Φίλος ó Πλάτων, φιλάτη ή άλήθεια»!

Κι' άπό αυτή τή διάσταση, δύο μόνο θά θυμίσω σημεία, πού μοϋ είναι άπαραίτητα στις σκέψεις μου. Τó πρώτο είναι ή κριτική της θεωρίας τών ιδεών του Πλάτωνα. Τó δεύτερο, ή έννοια της αιτιοκρατίας.

'Αρχίζουμε άπό τήν κριτική της θεωρίας τών ιδεών στον Πλάτωνα :

«Εΐχαμε ένα κόσμο. Τόν κόσμο τών συγκεκριμένων όντων. Κι' ó Πλάτωνας τόν διπλασίασε μάταια. Δίπλα σ' αυτόν, έφτιαξε ένα ξεχωριστό κόσμο. Τόν κόσμο τών ιδεών».

Γιά νά τούς συνδέσει, χρειάστηκε μετά τήν έννοια της «μέθεξης».

Στό έργο του Πλάτωνα, και όλων τών μετέπειτα ιδεοκρατών φιλοσόφων, υπάρχει ένας δυϊσμός. 'Ανάμεσα στην "Υλη και τήν 'Ιδέα. 'Η ιδέα είναι τó άρχέτυπο, τó αιώνιο τó άθάνατο, τó άμετάβλητο, τó τέλειο. 'Αρχή ένότητας για τήν πραγματικότητα. Νόμος πού διέπει τήν πραγματικότητα. 'Αξία πού κρίνει τήν πραγματικότητα. Τó άπόλυτο, πού οδηγεί στη σύλληψη του σχετικού.

Γιά τή σύνδεση του αισθητού κόσμου μέ τήν ιδέα χρειάζεται ή «μέθεξη». 'Η μέθεξη στην ιδέα, κάνει τόν αισθητό κόσμο, αντικείμενο γνώσης.

'Ο 'Αριστοτέλης άντιτίθεται σ' αυτό τó δυϊσμό. Μορφή και ουσία συνάπτονται σέ άδιάσπαστο, ένιαίο σύνολο. Τó είδος για τόν

Ἄριστοτέλη, εἶναι ἡ αἰτία ποῦ ἐνεργεῖ μέσα στὰ ὄντα, καὶ τοὺς δίνει τὴ μορφή (ἔνυλο εἶδος).

Ἡ «ὄλη» εἶναι τὸ ὑποκείμενο ποῦ μεταβάλλεται, ποῦ παίρνει μορφή στὰ ὄντα τοῦ κόσμου, καὶ χαρακτηρίζεται ὡς «τὸ δυνάμει ὄν» τὸ δὲ εἶδος εἶναι ἡ μορφή. Ὀνομάζεται τὸ εἶδος καὶ ἐνέργεια καὶ «ἐνεργεῖα ὄν», καὶ ἐντελέχεια, (ἐντελῶς δηλαδὴ ἔχειν) ἐπειδὴ τὰ μετέχοντα τούτου, ἔχουν πλέον τὴν τέλεια μορφή.

«Τοῦνομα ἐνέργεια λέγεται καὶ τὸ ἔργον καὶ συντείνει πρὸς τὴν ἐντελέχειαν».

Ὁ δυῖσμός ποῦ τὸν βρίσκουμε σ' ὅλες τὶς μορφές τῆς ζωῆς καὶ τῆς σκέψης. Ὑλὴ καὶ Ἰδέα, Σῶμα καὶ Νοῦς, Δύναμη καὶ Γνώση, ἀλλὰ καὶ Οὐρανὸς καὶ Γῆ, καὶ Σῶμα καὶ Ψυχὴ.

Μεταφερόμενα στὴν Πολιτικὴ, ἔδωσαν φιλοσοφικὸ κάλυμμα στὸ διαχωρισμὸ τῶν ἀνθρώπων σὲ «βασιλικοὺς ἀνδρες» ποῦ ἔχουν τὸ νοῦ καὶ τὴ γνώση καὶ «φύρδην ὄχλο», ποῦ ἔχει τὸ σῶμα καὶ τὴ φυσικὴ ρώμη, σὲ διοικοῦντες καὶ διοικούμενους. Καὶ δικαιολόγησαν τὴν ἐξάρτηση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ συνάνθρωπό του, παραγνωρίζοντας ὅτι κάθε ἀνθρώπος εἶναι ἰκανὸς ν' ἀναπτύξει τὸ σύνολο τῆς προσωπικότητάς του.

Καὶ θὰ τὴν ἀναπτύξει, ὄχι μὲ τὴν ξερὴ γνώση, ἀλλὰ μὲ τὴ δημιουργικὴ πολιτικὴ πράξη, ὅπως θὰ ἐξηγήσω ἀκόλουθα.

Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὸν Ἄριστοτέλη, στὸ «ἐνυλο» εἶδος, ὑπάρχει ἡ δύναμη, τὸ «δυνάμει ὄν», καὶ οἱ προϋποθέσεις γιὰ ἐνέργεια, γιὰ δράση, τὸ «ἐνεργεῖα ὄν». Γιὰ τὴν ἐνεργοποίηση δηλαδὴ τῆς δύναμης: *«Τὸ δὲ δυνάμει, εἰς ἐντελέχειαν βαδίζει».* (Φυσικὰ 257, 6, 7).

Ἐκεῖνο ποῦ ἀφυπνίζει τὴ δύναμη καὶ τὴν ἐνεργοποιεῖ, εἶναι ἡ πολιτικὴ πράξη, ἡ συμμετοχὴ δηλαδὴ στὴν πολιτικὴ ζωὴ.

Ἡ κατάργηση τοῦ «δυῖσμοῦ» ἀπὸ αὐτὴ τὴ σκοτιὰ, δίνει νέο περιεχόμενο στὴν ὀργάνωση τῆς συλλογικῆς πολιτικῆς πράξης. Τὰ μέλη τοῦ πολιτικοῦ σώματος, δὲν χωρίζονται σὲ δρώντες, σὲ ὑποκείμενα τῆς πολιτικῆς πράξης, καὶ σὲ παθητικὰ ἀντικείμενα αὐτῆς, ποῦ δέχονται τὸ ἐνέργημα τῶν πρώτων, καὶ τοὺς ἐπιδοκιμάζουν ἢ τοὺς ἀποδοκιμάζουν, τοὺς ζητωκραυγάζουν καὶ τοὺς χειροκροτοῦν.

Χειροκροτήματα καὶ ζητωκραυγές, μοιάζουν μὲ τὶς ἀναρθρες κραυγές τῶν ζώων, μὲ τὶς ὁποῖες, ὅπως λέει ὁ Ἄριστοτέλης, ἐκφράζουν κι' αὐτὰ τὴν εὐχαρίστηση ἢ τὴ δυσαρέσκειά τους. (Πολιτικά Α2, 1253, α 13).

Ὁ πολιτικὸς σχηματισμὸς, ὅπως κι' ἡ κοινωνία ὀλόκληρη, εἶναι ὀργανισμὸς, ποῦ δρᾷ, ὥστε νὰ ἀφυπνίζει τὸ «δυνάμει ὄν», τὴ δύναμη, τὴ δυνατότητα γιὰ ἐνέργεια, ποῦ βρίσκεται στὸν κάθε ἕνα. Γιὰ νὰ γίνῃ ὁ καθένας «ἐνεργεῖα ὄν», «ἐντελεχῆς», νὰ δώσῃ μορφή στὴ δυνατότητά του! Φτερὰ στὰ ὄνειρά του! Νὰ γίνῃ κι' αὐτὸς πολίτης. Οὐσιαστικὰ ἀνθρώπος. Γιατὶ ὁ ἀνθρώπος, εἶναι φύσει πολιτικὸν ὄν. Αὐτὸ εἶναι τὸ νόημα τῆς ρήσης τοῦ Ἄριστοτέλη,

«Ὅτι ἀνθρώπος φύσει πολιτικὸν ζῶον».

(Πολιτικά Α2, 1253, α 2, 3).

Τὸ πολίτευμα εἶναι συνάρτηση τῆς πολιτικῆς πράξης, Δὲν εἶναι προκαθορισμένο.

«Ἡ φύση εἶναι ἔτσι κι' ὄχι ἄλλοιῶς. Ἡ κοινωνία εἶναι ἔτσι, θὰ μπορούσε ὅμως νάταν κι' ἄλλοιῶς», λέει ὁ Ἀριστοτέλης.

Στὰ ἀνθρώπινα, δὲν ἔχει θέση ἢ αἰτιότητα. Ὅταν ἡ ἐποχὴ μας τὴν ἀντικαθιστᾷ μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς ἀπροσδιοριστίας στὴ φύση, θὰ ἦταν παράδοξο νὰ ἐμμένουν στὴν ἐφαρμογὴ τῆς στὴν κοινωνία. Κάτω ἀπὸ συγκεκριμένες σχέσεις ἢ ἀνθρώπινη δράση αὐτονομεῖται καὶ στέκεται ἀπέναντι στὸν ἄνθρωπο σὰν ξένη δύναμη. Καὶ μοιάζει νάχει δικούς της νόμους, ἐνῶ αὐτὸ δὲν συμβαίνει. Εἶναι ἀνθρώπινο δημιούργημα. Καὶ γι' αὐτὸ μπορεί νὰ μετατραπεῖ.

Ὁ Πλάτωνας ἔχει μιὰ σταθερὴ σειρὰ διαδοχῆς πολιτευμάτων.

Ὁ Ἀριστοτέλης τὸ συναρτᾷ ἀπὸ τὶς κρατοῦσες συνθήκες καὶ τὴν ἀνθρώπινη δράση. Γιὰ τὴ ζωὴ του καὶ τὸ μέλλον του ὑπεύθυνος εἶναι ὁ ἄνθρωπος μὲ τὶς ἐπιλογές του. Μὲ τὶς πράξεις του καὶ τὶς παραλείψεις του.

Ἡ Ἱστορία δὲν εἶναι οὔτε «ἡ ἀναδίπλωση τῆς ιδέας», οὔτε «ἀναγκαιότητα πὺ ἐξελίσσεται μέσω τῶν ἀνθρώπων». Εἶναι ἀνθρώπινη δημιουργία!

«Τῶν πράξεων, ἀπ' ἀρχῆς, μέχρι τέλους, κύριοι ἐσμέν».

(Ἡθικ. Νικομ. 1114α, 12 – 1137 α,5 – 1114 β,30)

Ὁ Πλάτωνας λατρεύει τὴ μαθηματικὴ ἀπόδειξη. Στὴν πύλη τῆς εἰσόδου τῆς Ἀκαδημίας του εἶναι γραμμένη ἡ ρῆσις «Οὐδεὶς ἀγεωμέτρητος εἰσὶτω μου τὴν στέγην». Ὁ Ἀριστοτέλης σχολιάζει καυστικὰ τὴν ἀξίωση ὅλων ἐκείνων πὺ ἀξιῶνουν ἀκριβεῖς ἀποδείξεις ἀπὸ ἓνα ρήτορα.

«Ἐνα καλλιεργημένο μυαλὸ ζητάει μαθηματικὲς ἀποδείξεις ἐκεῖ πὺ ἡ φύση τοῦ πράγματος, τοῦ ἀντικειμένου, τὸ ἐπιδέχεται»

(Ἡθ. Νικομ. Βιβλ. Α', 1094 β, 30)

Ἡ φύση τῆς πολιτικῆς πράξης ὅμως, δὲν ἐπιδέχεται μαθηματικὴ ἀπόδειξη. Γιατὶ εἶναι ἐπιλογὴ! Ἐπιλογὴ ἀνάμεσα σὲ διαφορετικὲς προτάσεις, πὺ ἀναφέρονται σὲ θέματα πὺ «θὰ μπορούσαν νὰ ἦταν καὶ ἄλλοιῶς». Εἶναι στάθμιση τῶν ὑπὲρ καὶ τῶν κατὰ. Τοῦ λόγου καὶ τοῦ ἀντίλογου. Τοῦ ἑνός καὶ τοῦ ἄλλου ρήτορα. Ἡ Δημοκρατία τελικὰ ἀρχίζει μὲ τὴν κατανόηση, ὅτι ἡ πολιτικὴ πράξη εἶναι χώρος ἐλευθερίας, προσωπικῆς ἐπιλογῆς καὶ εὐθύνης, στάθμισης τῶν ἀντιθέτων, κι' ὄχι μαθηματικῆς ἀπόδειξης. Στὴ μαθηματικὴ ἀπόδειξη, ἄλλως τε, τί ἀξία θὰ εἶχε ἡ ψῆφος;

Ὁ Πλάτωνας ἐξορίζει ἀπὸ τὴν Πολιτεία του τοὺς δεξιότεχνες τῆς ἐκφρασης, τοὺς ποιητὲς καὶ τοὺς λογοτέχνες (Πλ. πολ. 398α).

Ὁ Ἀριστοτέλης γράφει ποιητικὴ!!

Ὁ Πλάτωνας ἐξορίζει τοὺς ρήτορες.

Ὁ Ἀριστοτέλης γράφει Ρητορικὴ!!

Ἦ Ο Πλάτωνας περιπαίζει τὴ συμμετοχὴ ὄλων στὴν ἐξουσία (Πλ. Πολ. 557b, 558c), ὁ Ἀριστοτέλης τὴ θεωρεῖ ἐγγύηση τῆς σωστῆς ἀπόφασης!! (Πολιτικά : 1281a44-1282a17).

Γιὰ τὴ σωστὴ πολιτικὴ πράξη, χρειάζεται Παιδεία καὶ Ἐνημέρωση.

1. Παιδεία : Ὅταν ἡ ἀνθρωπότητα συλλογιέται τὸν Ἀριστοτέλη, θὰ θυμᾶται πάντα τὰ μηνύματα ποὺ ἀντάλλαξε μὲ τὸν Φίλιππο, ὅταν γεννήθηκε ὁ Ἀλέξανδρος. Σέ συγχαίρω, γιατί ἀπόκτησες γιό, τοῦ ἔγραψε ὁ Ἀριστοτέλης. Ἡ χαρὰ μου εἶναι πράγματι μεγάλη, ἀπαντᾷ ὁ Φίλιππος. Ὅχι γιατί ἀπόκτησα γιό, ἀλλὰ γιατί τὸν ἀπόκτησα στὴν ἐποχὴ σου! Γιὰ νὰ σὲ ἔχει δάσκαλο. Ἡ ἀπόσταση ἀπὸ κεῖ μέχρι τὴ ρῆση τοῦ μαθητῆ : «Στοὺς γονεῖς μου ὀφείλω τὸ ζῆν, στοὺς δασκάλους μου τὸ εὖ ζῆν» εἶναι πιά μικρὴ. Ὁ γονιὸς ποὺ θεωρεῖ εὐτυχία τοῦ τὸν καλὸ δάσκαλο, κι' ὁ μαθητὴς ποὺ ὀφείλει στὸ δάσκαλο τὸ εὖ ζῆν, εἶναι ὁ καλύτερος ὕμνος γιὰ τὴν παιδεία.

Εἶναι ἀτύχημα τῆς ἀνθρωπότητος ὅτι τὸ σωζόμενο τμήμα ἀπὸ τὰ «Πολιτικά» τοῦ Ἀριστοτέλη ἀφήνει ἡμιτελὲς τὸ κεφάλαιο τῆς παιδείας καὶ τὴ μέθοδο τῆς ἐκπαίδευσης, ἀφοῦ τελειώνει στὴ γυμναστικὴ ποὺ δυναμώνει τὸ σῶμα καὶ τὴ μουσικὴ ποὺ ἐξευγενίζει τὸ συναίσθημα, τὴν ἁρμονία. Δίνει ὅμως τὴν κατεύθυνση. Τὸ σκοπὸ τῆς παιδείας. Ἡ δημιουργία πολίτη καλοῦ καὶ ἐλεύθερου.

«Φανερὸν ὅτι τὴν παιδείαν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀναγκαῖον εἶναι πάντων καὶ ταύτης τὴν ἐπιμέλειαν εἶνα κοινὴν καὶ μὴ κατ' ἰδίαν».

(Πολιτικά 1337, α, 22).

Εἶναι αὐτονόητο, δίδασκε ὁ Ἀριστοτέλης, ὅτι ἡ Παιδεία εἶναι μία, κοινὴ γιὰ ὄλους τοὺς πολίτες, ὑποχρεωτικὴ γιὰ ὄλους, χρέος τῆς πολιτείας, ποὺ δὲν ἀφήνεται στὴν ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία.

Μόνον ὄν χωρίζονταν οἱ πολίτες σὲ ἄρχοντες καὶ ἀρχόμενους, θὰ δικαιολογίονταν διαφορετικὴ παιδεία, ἄλλη γιὰ τοὺς ἄρχοντες, γιὰ νὰ γίνουν ἄρχοντες, κι' ἄλλη γιὰ τοὺς ἀρχόμενους, γιὰ νὰ γίνουν ἀρχόμενοι, λέει ὁ Ἀριστοτέλης.

2. Ἡ ἐνημέρωση :

«Ἔχομεν τί καινόν ;»

Αὐτὴ ἦταν ἡ καθημερινὴ προσαγόρευση στὴν ἀγορά. Κι' ἐκεῖ, ἀντάλλασσαν τὶς σκέψεις καὶ τὶς ἀπόψεις τοὺς οἱ πολίτες, ἀντάλλασσαν πληροφορίες, φιλοσοφοῦσαν, ἀφοῦ φιλοσοφία σημαίνει ξανακάνω κάτι πρόβλημα. Δὲν δέχομαι τὶς ἐτοιμὲς λύσεις, τὶς δοσμένους συνταγές, κάτι ποὺ κάποιος ἄλλος σκέφτηκε γιὰ μένα, ἀλλὰ ἀξιῶ νὰ μπορῶ νὰ σκεφθῶ καὶ γώ.

Ἔτσι, ἦταν κτῆμα ὄλου τοῦ λαοῦ. Ὁ Ἰσοκράτης δὲν εἶχε ἄδικο ὅταν διακήρυσσε ὅτι ἀπλοῖ πολίτες τῆς Ἀθήνας, θὰ πέρναγαν ἀλλοῦ γιὰ ἐπαγγελματίες τοῦ λόγου. Κι' ὅταν ἡ Πραξαγόρα, στὴν κωμωδία τοῦ Ἀριστοφάνη, ρωτήθηκε, μετὰ ἀπὸ ἕνα εὐγλωττο λόγο, ποῦ ἔμαθε νὰ μιλάει, ἀπάντησε «στὴν ἐκκλησία τοῦ Δήμου». Στὴν Πέργαμο

και την Ἀλεξάνδρεια δὲν ὑπῆρχε πιά λαὸς συνηθισμένος νὰ συζητᾷ και νὰ ἀποφασίζει γιὰ τὰ μεγάλα του προβλήματα Ἡ ἀνοικτὴ δημοσιότητα τῆς ἀγορᾶς, εἶχε χαθεῖ!

Χάθηκαν ὅσοι πολιτισμοὶ στηρίχτηκαν στὰ «ἱερατεῖα». Τὸ ἴδιο πρόσωπο, ὁ ἡγεμόνας, μὲ τὶς διάφορες ὀνομασίες του, ἢ ἡ ἴδια κάστα, ἢ ἴδια κλειστὴ ὀμάδα, ἢ ἴδια «ἐλίτ», ποὺ εἶχαν τὸ προνόμιο νὰ εἶναι μόνοι αὐτοί, νομοθέτες και ἐρμηνευτὲς τοῦ νόμου, και δικαστὲς, ἀλλὰ και κοινωνοὶ τοῦ θεοῦ και ἱερεῖς.

Μπροστὰ στὸν κίνδυνο τῆς δημιουργίας ἐνὸς νέου ἱερατείου, ἱερατείου τοῦ πλοῦτου, ἱερατείου τῆς γνώσης, ἱερατείου τῆς ἀπόφασης, ἀπὸ τὰ βῆθη τῶν αἰῶνων ἔρχεται σήμερα μπροστὰ μας ἡ μορφή τοῦ Ἀριστοτέλη, και ἡ Πολιτεία ποὺ ἔμνησε, και ὁ πολίτης ποὺ τὴν δημιούργησε, μὲ τὴν πράξη του, συνέπεια σωστῆς παιδείας και ἐνημέρωσης.

Ποῖον ἀλήθεια θεωρεῖ πολίτη ὁ Ἀριστοτέλης και τί εἶναι ἐκεῖνο ποὺ θὰ κάνει τὸν πολίτη ἐλεύθερο και καλὸ;

Δὲν ἄρκει, γιὰ τὴ σκέψη τοῦ Ἀριστοτέλη, ἓνας ὁποιοσδήποτε «νομικὸς» δεσμὸς. Ὁ δεσμὸς τοῦ αἵματος, ὁ δεσμὸς τοῦ γάμου, ὁ δεσμὸς τῆς τοπικῆς ἐγκατάστασης ἢ τῆς συμβίωσης μέσα σὲ ὀρισμένη κοινωνία, γιὰ νὰ θεωρεῖται κανεὶς «πολίτης». Ἡ ἔννοια εἶναι οὐσιαστικὴ κι' ὄχι «νομικὴ».

«Πολίτης οὐδενὶ τῶν ἄλλων ὀρίζεται μᾶλλον ἢ τῷ μετέχειν κρίσεως και ἀρχῆς (Πολιτικά 1275 a 25).

Πολίτης εἶναι ἐκεῖνος ποὺ μετέχει κρίσεως και ἀρχῆς. Πολίτης εἶναι ἐκεῖνος ποὺ δικαιοδοτεῖ και ἄρχει. Ἐκεῖνος ποὺ συμμετέχει στὴ λήψη και στὴν ἐκτέλεση τῶν ἀποφάσεων ποὺ τὸν ἀφοροῦν.

Ποῖος εἶναι αὐτὸς ὅμως; Ποῖος μπορεῖ νὰ εἶναι αὐτὸς; Ἐδῶ βρίσκεται ἡ κορυφαία στιγμή γιὰ τὴν πολιτικὴ θεώρηση τοῦ Ἀριστοτέλη.

Δὲν ὑπάρχουν ὀρισμένα ἀπὸ τὴ φύση ἢ τὴν καταγωγή, ἢ τὴν δύναμη τοῦ πλοῦτου ἄτομα, ποὺ μόνα αὐτά, κατ' ἀποκλεισμὸ τῶν ὑπολοίπων, οἱ «ἐπαῖοντες», οἱ «φιλοσοφοῦντες», «οἱ βασιλικοὶ ἄνδρες» μποροῦν νὰ ἀσκοῦν τὴν πολιτικὴ ἐξουσία. Τὴν πολιτικὴ ἐξουσία πρέπει και μπορεῖ νὰ τὴν ἀσκεῖ ὀλόκληρος ὁ λαὸς. Ὅλοι οἱ πολῖτες. Κι' ἄς μὴν εἶναι σπουδαῖοι. Ἔστω κι' ἂν καθένας χωριστὰ ὑστερεῖ μπροστὰ στὸν κάθε «ἐπαῖοντα». Κι' αὐτὸ ὄχι σὰν ἠθικὴ ἐπιταγή. Ἄλλὰ σὰν σωστότερη, και λογικὰ, ἐπιλογή.

«Τοὺς γὰρ πολλοὺς, ὧν ἕκαστος ἐστὶν οὐ σπουδαῖος ἀνὴρ, ὅμως ἐνδέχεται, συνελθόντες, εἶναι βελτίους ἐκείνων, οὐχὶ ὡς ἕκαστον, ἀλλ' ὡς σύμπαντας»

(Πολιτικά 1281 a, 44)

Κρίνοντας στὸ σημεῖο αὐτὸ τὴ Σωκρατικὴ - Πλατωνικὴ παράδοση ἔγραφε :

«Ἐπικίνδυνος εἶναι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Σωκράτης καθορίζει τὶς ἀρχές. Γιατὶ κάνει ἄρχοντες πάντα τοὺς ἴδιους.

Εἶναι βέβαια φανερό, ὅτι εἶναι αὐτὸ ἀναγκαστικὸ ἀποτελέσμα τῆς θεωρίας του, γιατί (γιὰ τὸν Σωκράτη) τὸ χρυσάφι ποὺ βάζει ὁ Θεὸς στὶς ψυχές, πηγαίνει πάντα (καὶ μόνο) στὶς ἴδιες».

«Ἐπισηφαλὲς δὲ καὶ τοὺς ἄρχοντας, ὡς καθίστησιν Σωκράτης. Ἄει γὰρ ποιεῖ τοὺς αὐτοὺς ἄρχοντας . . . .
Ἔστι δ' ἀναγκαῖον αὐτῶ ποιεῖν τοὺς αὐτοὺς ἄρχοντας, φανερόν.

Οὐ γὰρ, ὅτε μὲν ἄλλοις, ὅτε δὲ ἄλλοις μέμεικται ταῖς ψυχαῖς ὁ παρὰ τοῦ Θεοῦ χρυσός, ἀλλ' αἰεὶ τοῖς αὐτοῖς» (Πολιτικά Α. 1263 β, 7).

Κι' ἄλλοῦ πάλι :

«Χάρι στὶς ὠφέλειες ἀπὸ τὴ διαχείριση τῶν κοινῶν καὶ τὴν ἄσκηση τῆς ἐξουσίας, θέλουν νὰ βρίσκονται πάντα οἱ ἴδιοι στὴν ἐξουσία, σὰ νὰ συνέβαινε, νὰ εἶναι μόνο οἱ ἄρχοντες καλὰ κι' ὅλοι οἱ ἄλλοι ἄρρωστοι» (Πολιτικά Γ, 1279 α 15).

Ἄνάμεσα στὴν πολιτικὴ πράξη καὶ τὴ δημιουργία τοῦ πολίτη ποὺ εἶναι ἰκανὸς γι' αὐτὴ τὴν πράξη ὑπάρχει μία ἀλληλεξάρτηση, μιὰ διαλεκτικὴ σχέση. Ἄκριβῶς γιατί ὁ ἄνθρωπος μετέχει στὴ λήψη καὶ στὴν ἐκτέλεση τῶν ἀποφάσεων ποὺ τὸν ἀφοροῦν, ἀποκτᾷ πολιτικὴ ἰκανότητα, διαπαιδαγωγεῖται πολιτικά, ὀλοκληρώνεται σὰν προσωπικότητα. Ἄν ἀποκοπεῖ ἀπὸ τὴν πολιτικὴν πράξη, ἂν πάψει νὰ μετέχει στὴ λήψη καὶ τὴν ἐκτέλεση τῶν ἀποφάσεων ποὺ τὸν ἀφοροῦν, πολιτικὰ μαραίνεται, φθίνει, ἀχρηστεύεται, ἀσχολεῖται πιά μόνο μὲ τὸν ἑαυτὸ του, μόνο μὲ τὶς ἀτομικὲς του ὑποθέσεις, μόνο μὲ τὸ χωραφάκι του, τὴ δουλίτσα του, τὰ παιδιὰ του. Αὐτοὶ οἱ πολῖτες καὶ τὶς παλαιῆς τυραννίδες ὑπέμειναν καὶ τὶς ὀλιγαρχίας ὑπομένουν ἀρκεῖ νὰ μὴν τοὺς παρεμποδίζει κανεὶς ἀπὸ τὶς ἐργασίες τους, καὶ νὰ μὴν τοὺς ἀφαιροῦν κάτι ἀπὸ τὶς περιουσίες τους.

«Καὶ γὰρ τὰς ἀρχαίας τυραννίδας ὑπέμεινον καὶ τὰς ὀλιγαρχίας ὑπομένουσι, ἐάν τις αὐτοὺς ἐργάζεσθαι μὴ κωλύει, μηδ' ἀφαιρεῖται μηδὲν» (Πολιτικά 1318, β, 20).

Ἄς ἀνακεφαλαιώσουμε πρὶν προχωρήσουμε λίγο ἀκόμα.

Τὴν ἔννοια τοῦ πολίτη δὲν τὴν δίνει ὅποιοςδήποτε νομικὸς δεσμὸς μὲ τὴν πολιτεία, ἀλλὰ οὐσιαστικὸς δεσμὸς μὲ τὴν κοινωνία, τῆς ὁποίας μετέχει. Ἡ συμμετοχὴ στὴ λήψη καὶ τὴν ἐκτέλεση τῶν ἀποφάσεων ποὺ τὸν ἀφοροῦν. Ἡ πολιτικὴ πράξη δὲν εἶναι προνόμιο τοῦ πλοῦτου, τῆς καταγωγῆς, τῆς γνώσης, ἀλλὰ δικαίωμα ὅλων τῶν πολιτῶν, οἱ ὅποιοι ἔτσι ἐθίζονται, ἐκπαιδεύονται, γίνονται κάθε μέρα ἰκανότεροι, καὶ ἀσκοῦν, σὰν σύνολο, σωστότερα τὴ διαχείριση τῆς κοινωνίας, τὴν αὐτοδιαχειρίζονται!

Προχωρώντας περισσότερο ὁ Ἄριστοτέλης ἐρεῦνησε καὶ τὸν τρόπο πραγματοποίησης τῆς πολιτικῆς πράξης. Θὰ ἐξουσιοδοτοῦν, δηλαδή, ὅλοι οἱ πολῖτες, μερικὸς ἀπ' αὐτοὺς, μὲ ἐκλογή ἢ κλήρωση, γιὰ νὰ τοὺς ἀντιπροσωπεύουν ἢ θὰ συμμετέχουν οἱ ἴδιοι ἄμεσα καὶ προσωπικά;

Τὸ πρῶτο σύστημα εἶναι τὸ ἀντιπροσωπευτικό. Τὸ δεύτερο, τῆς ἄμεσης συμμετοχικῆς Δημοκρατίας.

Τὸ πρῶτο ἐπικρατεῖ στὴν ἐποχὴ μας. Ἡ Δημοκρατία ἔπαυσε νὰ εἶναι «τρόπος ζωῆς». Ἐγινε «τρόπος διακυβέρνησης». Ἀξιῶνεται καὶ ἀπὸ τὴν Δημοκρατία, τὸ ἴδιο γνῶρισμα ποὺ ἀξιῶνεται καὶ ἀπὸ τὴν τεχνική. Ἀποτελεσματικότητα!... Ἡ σύνδεσή της μὲ τὸν καπιταλισμὸ τῆς προσέδωσε τὶς ἴδιες ἀρετές. Ὁ πολίτης, ἐξομοιωμένος μὲ τὸν καταναλωτὴ πρέπει νὰ ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ ἐπιλέγει πολιτική, ὅπως ἀκριβῶς ἐπιλέγει μέσα σ' ἓνα σύνολο ἀπὸ διαφορετικὰ ἐμπορεύματα. Κατὰ συνέπεια ὑπάρχει δημοκρατία ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ ὑπάρχει συναγωνισμός, ἀντίθεση, ὅπως καὶ στὴν ἀγορὰ ὑπάρχει συναγωνισμός μεταξὺ τῶν ἐπιχειρηματιῶν στὴν προσφορὰ τῶν προϊόντων τους.

Σ' αὐτὴ τὴ δημοκρατία τὴν ἰσότητα ἐπιβεβαιώνει τὸ γεγονός ὅτι ὅλοι ἔχουν ἐκλογικὸ βιβλιᾶριο, καὶ τὴν ἐλευθερία, τὸ δικαίωμα κάθε τέσσερα χρόνια νὰ ἀποφασίσουν γιὰ τὸ ποιοὶ θὰ ἀποφασίζουν γι' αὐτούς. Αὐτῆς τῆς μορφῆς ἢ συμμετοχῆ στὸ μεσόχρονο δύο ἐκλογῶν διάστημα ἐπιδρᾷ κατευναστικά. Δίνει στὸν πολίτη τὴν ψευδαίσθηση τῆς συμμετοχῆς, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσει τὴν ὑπακοή του στὶς ἀποφάσεις, ποὺ πάρθηκαν μακριὰ ἀπὸ αὐτὸν καὶ χωρὶς αὐτόν. Ὁ «κλήκοος» γίνεται «κῦπάκοος». Ὁ «μορφωμένος», «συμμορφωμένος».

Στὸ κεφάλαιο Ζ' τῶν «Πολιτικῶν» τοῦ Ἀριστοτέλη βρίσκουμε τὴν περιγραφή τῆς πραγματικῆς πολιτικῆς δημοκρατίας. Τῆς ἄμεσης συμμετοχικῆς Δημοκρατίας. Ἡ διάκριση σὲ κυβερνῶντες καὶ κυβερνῶμενους ἢ σὲ διοικοῦντες καὶ ἐκτελεστές, ὅπως τοὺς θέλει ἡ σύγχρονη ὀρολογία, σὲ ὄχλο καὶ βασιλικοὺς ἄνδρες, ὅπως τοὺς ἠθελε ἡ παλαιά, κάτω ἀπὸ διαφορετικὲς συνθήκες, καταργεῖται. Ὅλοι εἶναι πολίτες. Ἰκανοὶ καὶ γιὰ ἄρχοντες καὶ γιὰ ἀρχόμενοι. Καὶ γιὰ ὅλα τὰ ἀξιώματα. Ἡ διάκριση «σκοποῦ» καὶ «μέσου» δὲν ἔχει θέση στ' ἀνθρώπινα.

«Τὰ τοιαῦτα δημοτικά: Τὸ αἰρεῖσθαι τὰς ἀρχὰς πάντας ἐκ πάντων τὸ ἄρχειν πάντας μὲν ἐκάστου, ἕκαστον δ' ἐν μέρει πάντων».

Κι' ἄλλοῦ :

«Υπόθεσις μὲν οὖν τῆς δημοκρατικῆς πολιτείας ἐλευθερία. Ἐλευθερίας δὲ ἐν μὲν τὸ ἐν μέρει ἄρχεσθαι καὶ ἄρχειν».

«Βάσεις δηλαδὴ τοῦ Δημοκρατικοῦ πολιτεύματος εἶναι, νὰ ἐκλέγονται ὅλοι οἱ ἄρχοντες ἀπὸ ὅλους τοὺς πολίτες. Νὰ γίνονται ἄρχοντες ὅλοι μὲν τοῦ κάθε πολίτη καὶ κάθε πολίτης ἐκ περιτροπῆς, ἄρχων ὅλων τῶν πολιτῶν. Ἐτσι κατακτᾶται ἡ βασικὴ ἀρχὴ τῆς δημοκρατίας ποὺ εἶναι ἡ ἐλευθερία. Κύριο χαρακτηριστικὸ τῆς ἐλευθερίας εἶναι ὅτι κάθε πολίτης γίνεται ἐκ περιτροπῆς ἄρχων καὶ ἀρχόμενος, καὶ διοικῶν καὶ διοικούμενος, καὶ κυβερνῶν καὶ ἐκτελεστής...»

Σ' ὅλα λοιπὸν τὰ ἀξιώματα, σ' ὅλα τὰ ἐπίπεδα, ὄργανα μὲ ὀλιγοχρόνια ἐξουσία, κάτω ἀπὸ τὴν κυριαρχία τῆς ἐκκλησίας τοῦ Δήμου ἐλεύθερα αἰρετὰ καὶ ἀνακλητὰ.

Και ἡ μεγαλειώδης αὐτὴ σύλληψη, συμπληρώνεται μὲ ἓνα ἀκόμα χωρίο ἀπὸ τὸ Γ' τῶν «Πολιτικῶν» (1281 D II).

«Καθένας ἀπὸ τὸ σύνολο προσφέρει ἓνα κομμάτι ἀρετῆς καὶ σοφίας· κι' ὅταν συγκεντρωθοῦν ὅλοι, γίνονται σὰν ἓνας ἄνθρωπος μὲ πολλὰ πόδια, πολλὰ χέρια, πλοῦτο αἰσθήσεων, χαρακτήρων καὶ διάνοιας...»

Καὶ αὐτοὶ εἶναι οἱ καταλληλότεροι νὰ κρίνουν. Ὅχι οἱ ἐπαίοντες, ὅπως τοὺς ἤθελε ὁ Πλάτωνας στὸν Κρίτωνα.

«Γιατὶ προκειμένου νὰ κριθεῖ ἂν μία οἰκία εἶναι κατάλληλη, ἀρμόδιος δὲν εἶναι ὁ κατασκευαστὴς τῆς, ἀλλὰ καταλληλότερος εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος θὰ τὴν μεταχειρισθεῖ, ὁ οἰκογενειάρχης δηλαδή. Καθὼς καὶ γιὰ τὰ φαγητὰ ἐνὸς συμποσίου, κριτὴς καταλληλότερος δὲν εἶναι ὁ μάγειρος ποὺ τὰ κατασκεύασε» (Πολιτικά, Γ' 1282α, 20).

Ὅσο ὠραία περιέγραψε τὴ δημοκρατία ὁ Ἄριστοτέλης, ἄλλο τόσο χλεύασε τὴ δικτατορία.

«Κάθε τι ποὺ ὑπηρετεῖ τὸ φρόνημα τὸ γενναῖον, καὶ τὴν ἐμπιστοσύνη τῶν πολιτῶν μεταξύ τους συγκεντρώνει τὴν καταδίωξη τῆς δικτατορίας. Ἐξαφάνιση ἐκείνων ποὺ ἔχουν γενναῖο φρόνημα, ἀπαγόρευση λειτουργίας συλλόγων, ἀπαγόρευση συν-αθροίσεων καὶ διασκεδάσεων, ὥστε νὰ μένουν ξένοι μεταξύ τους οἱ πολῖτες. Γιατὶ ἡ ἀλληλογνωριμία φέρνει τὴν ἐμπιστοσύνη.

Ἔτσι, θὰ ὑπάρχουν κατάσκοποι, καὶ γυναῖκες, οἱ «ποταγωγίδες», καὶ ὠτακουστές, καὶ βασανιστικὴ ἐργασία καὶ ἔργα βιτρίνας, ἀλλὰ καὶ πόλεμοι ποὺ χρειάζονται ἀρχηγό. Ἡ τυραννία δὲν ἐμπιστεύεται οὔτε τοὺς φίλους τῆς. Ἀγαπᾷ ὁ τύραννος τοὺς πονηροὺς καὶ τοὺς κόλακες, μέχρι νὰ συνηθίσουν οἱ πολῖτες νὰ γίνουν κόλακες καὶ δοῦλοι. Ἀποφεύγει τὸ λαό, συνευωχεῖται μὲ τοὺς ξένους, διώχνει τὴν περιουσία ποὺ σχημάτισε στὸ ἐξωτερικό, ἀποδίδει ὁ ἴδιος τίς τιμές, καὶ βάζει ἄλλους νὰ ἐπιβάλλουν ποινὲς καὶ δεῖχνει θεοφοβούμενος κ.λπ.». (Πολιτικά Ε' 1313 D - 1315 D).

Σὲ μιὰ τέτοια περίπτωση, στὴν ἀνατροπὴ τῆς Δημοκρατίας καὶ τὴν ἐγκαθίδρυση τῆς Δικτατορίας, τῆς τυραννίας, μπροστὰ σὲ τί βρισκόμαστε ;

Ἐπάρχει, ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχει, ταυτότητα τῆς Πολιτείας ; Ἡ Ἀθήνα μὲ δημοκρατικὸ πολίτευμα, ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι Ἀθήνα, καὶ μὲ τυραννικὸ πολίτευμα ;

Ὁ Ἄριστοτέλης ἀπαντᾷ χωρὶς δισταγμό. Ὅχι, δὲν εἶναι ἡ ἴδια Πολιτεία.

Ἡ ἀλλαγὴ τῆς «μορφῆς» (καὶ μορφὴ εἶναι τὸ πολίτευμα), ἀνῆρσε τὴν «οὐσία». Τὸ ἀπόσπασμα :

«Ὅταν τὸ πολίτευμα μεταβληθεῖ στὸ εἶδος του καὶ γίνει διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ προηγούμενο, εἶναι ἀναγκαῖο νὰ θεωρηθεῖ

καὶ ἡ πόλις διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν προηγούμενη, (ἔστω κι' ἂν οἱ πολῖτες μένουν οἱ ἴδιοι) ὅπως κι' ὁ χορός, ὁ ὁποῖος, ἂν καὶ πολλὰς φορὰς σχηματίζεται ἀπὸ τὰ ἴδια πρόσωπα, ὀνομάζεται, ἄλλοτε τραγικός, καὶ ἄλλοτε κωμικός». (Πολιτικά Γ' 1276 β).

Τὴ φιλοσοφικὴ καὶ πολιτικὴ τοῦ αὐτῆ ἄποψη ἔμελλε νὰ ἐπιβεβαιώσει μὲ τὴν πολιτικὴ τοῦ πράξι στὸ τέλος τῆς ζωῆς τοῦ.

Ὁ θάνατος τοῦ Ἀλέξανδρου προκάλεσε πολιτικὴ ἀναταραχὴ στὴν Ἀθήνα. Στόχος κι' ὁ Ἀριστοτέλης. Γυῖός τοῦ γιαιτροῦ τοῦ Φίλιππου, δάσκαλος τοῦ Ἀλέξανδρου, εὐεργετημένος ἀπ' αὐτὸν μὲ τὴν ἀνέγερση τῆς γενέτειρας πόλης τοῦ Ἀριστοτέλη.

Εἶναι ἀρκετά!...

Λεπτομέρειες θεωροῦνται, ὅτι τὴν πόλις ποὺ ἀνήγειρε ὁ Ἀλέξανδρος, τὴν εἶχε καταστρέψει ὁ πατέρας τοῦ, ὁ Φίλιππος. Ὅτι ἀκόμα ὁ Ἀλέξανδρος δὲν ἔδειξε κανένα ἔλεος στὸν Καλλισθένη, ἀνηψιὸ τοῦ Ἀριστοτέλη, καὶ ἀντιπρόσωπό τοῦ στὴν ἐκστρατεία, ποὺ πλήρωσε μὲ τὴ ζωὴ τοῦ, τὶς συμβουλές τοῦ στὸν Ἀλέξανδρο.

Θυμῆθηκαν καὶ τὸν ὕμνο στὴν ἀρετὴ, ἀφιερωμένο ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη στὸν Ἑρμεία, θετὸ πατέρα τῆς μετέπειτα πρώτης γυναίκας τοῦ. Λεπτομέρεια κι' ἔδω, ὅτι ὁ Ἀσιάτης αὐτὸς εἶχε συμμαχήσει μὲ τοὺς Μακεδόνες, ἐναντίον τῶν Ἀσιατῶν. Τὰ προμηνύματα ἔφταναν ἄγρια. Ἡ πόλις τῶν Δελφῶν ἀφαίρεσε τιμὲς ποὺ προηγούμενα τοῦ εἶχαν ἀποδοθεῖ. Ἱστορικὴ γνώση ἔχει. Ἐνας νεώτερος σοφὸς ἔλεγε: "Ἄν σὲ κατηγορήσουν—σὲ τέτοιες μεταλλαγές— ὅτι ἔκλεψες τὶς καμπάνες τῆς Παναγίας τῶν Παρισίων, κι' ἂν ἀκόμα τὶς ἀκοῦς νὰ χτυπᾶνε, φύγε».

Ὁ Σωκράτης ἔμεινε, καὶ ἤπιε τὸ κώνειο. Ὁ Πλάτωνας, ἔμεινε (στὴ Σικελία). Καὶ πουλήθηκε σὰν δοῦλος στὴν Αἴγινα. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀρνήθηκε τὴν ὑποταγή.

Ὁ πολίτης, κήρυξε, πρέπει νὰ ἀγωνίζεται, μέχρι τὴν τελευταία τοῦ πνοῆ, στὴν πόλις τοῦ, ἢ φυγάδας στὴν ξένη, γιὰ νὰ διορθῶνει τοὺς θεσμούς, καὶ νὰ τοὺς ἀπαλλάξει ἀπὸ τοὺς παρανομοῦντες ἐπιβήτορες.

Τιμᾶμε σήμερα, μαζί μ' ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα, τὴν κυρίαρχη μορφή τοῦ Ἀριστοτέλη.

Στὸ Βατικανό, ὑπάρχει ἓνα ἀριστοῦργημα τῆς ζωγραφικῆς. Ἡ Ἀκαδημία τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ χρωστήρας τοῦ ζωγράφου ἀποδίδει ὅσα προσπάθησα τόση ὥρα νὰ σκιαγραφήσω. Τὸν Πλάτωνα, μὲ τὸ βλέμμα στραμμένο στοὺς οὐρανοὺς. Καὶ τὸν Ἀριστοτέλη, μὲ τὸ βλέμμα στραμμένο στὴ γῆ, στὴν πολιτεία τῆς ἐποχῆς τοῦ.

Ὁ πρῶτος ὀραματίστηκε τὴν ἰδανικὴ πολιτεία. Ὁ Ἀριστοτέλης ἐρμήνευσε τὴν πολιτεία τῆς ἐποχῆς τοῦ.

Ἦταν μιὰ ἄμεση συμμετοχικὴ Δημοκρατία, ἓνα ἀπὸ τὰ ἐλάχιστα πρότερα τῆς αὐτοδιαχείρισης. Ἡ Πολιτεία τοῦ Πλάτωνα ἔμεινε διανοητικὸ κατασκεῦασμα. Δὲν πραγματοποιήθηκε ποτέ, γιὰτι κανεὶς

δὲν τὴν ἀγάπησε. Τὴν «Ἀθηναίων Πολιτείαν» τοῦ Ἀριστοτέλη τὴν δημιουργήσαν οἱ Ἀθηναῖοι πολίτες. Καὶ τὴν ἀγάπησαν ὅλοι. Γιατὶ μετεῖχαν ὅλοι :

«Μὴ μετέχοντες τῆς πολιτείας, πῶς οἷον τε φιλικῶς ἔχειν πρὸς τὴν πολιτείαν ;» (Πολιτικά : Β 1268 α 25).

Παρατηροῦν πολλοί : Μά, ἦταν μιὰ δημοκρατία τῶν ἀριστοκρατῶν ποῦ εἶχε δούλους.

Ἀπαντοῦμε ἐμεῖς :

Εἶχε πράγματι δούλους, ἀλλὰ ὄχι πολίτες-δούλους. Ἡ Πολιτεία ἀρχίζε καὶ τελείωνε στοὺς πολίτες τῆς. Καὶ δὲν ὑπῆρχαν πολίτες χωρὶς ἴση συμμετοχὴ στὴν ἐξουσία, ἢ μὲ «θεωρητικά» μόνο δικαιώματα, ποῦ δὲν εἶχαν ἀνταπόκριση στὴν πράξη, πολίτες πρώτης καὶ δεύτερης κατηγορίας!

Στὰ χρόνια ποῦ πέρασαν, τὸ θλιβερὸ εἶναι ὅτι ἡ Κοινωνία ἐργάστηκε, ὄχι γιὰ νὰ κάνει τοὺς δούλους τῆς ἐποχῆς ἐλεύθερους. Ἀλλὰ γιὰ τὸ πῶς θὰ κάνει τοὺς ἐλεύθερους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δούλους !...

Γιατὶ καὶ τότε δούλους εἶχαν οἱ πλούσιοι. Οἱ φτωχοὶ εἶχαν βόδια

«Ὁ γὰρ βοῦς ἀντ' οἰκέτου τοῖς πένησι ἐστίν».

(Πολιτικά : Α 1252 β, 13).

Οἱ φτωχοὶ, καὶ τότε, δὲν εἶχαν δούλους, καὶ χρησιμοποιοῦσαν ἀπὸ ἀνάγκη τίς γυναῖκες τοὺς καὶ τὰ παιδιά τοὺς, σὰ βοηθοὺς στὶς ἐργασίες τοὺς.

«Τοῖς γὰρ ἀπόροις ἀνάγκη χρῆσθαι καὶ γυναίξει καὶ παισίν, ὥσπερ ἀκολούθοις, διὰ τὴν ἀδουλίαν».

(Πολιτικά : Ζ 1323, α 5).

Καὶ ἐπιλέγει ὁ Ἀριστοτέλης :

«Ὁ τοῦ ἐλεύθερου βίος τοῦ δεσποτικοῦ ἀμείνων. Τοῦτο γὰρ ἀληθές».

Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀλήθεια. Ὅτι «εἶναι καλύτερη ἢ ζωὴ τοῦ ἐλεύθερου, ἀπὸ τὸ βίον τοῦ δεσπότη δούλου».

Ὅτι, λοιπόν, ὁ Ἀριστοτέλης ὕμνησε τὴ δουλεία, εἶναι ἡ πρώτη πλάνη. Ὅτι ἀσχολήθηκε μόνο μὲ τὸ «ἐποικοδόμημα» καὶ ἀγνόησε τὴ «βάση» τὴν οικονομικὴ δομὴ τῆς Κοινωνίας, εἶναι ἡ δεύτερη πλάνη.

Ἐπιτρέψτε μου λίγες λέξεις, γιὰ τὴν ὀλοκλήρωση.

Στὰ Ἠθικὰ Νικομάχεια ὁ Ἀριστοτέλης μιλάει γιὰ τὴν ἀρετὴ. Ὅταν ἐρχόμαστε σ' ἐπαφὴ μὲ τὸν ἄλλο ἄνθρωπο, ἡ ἀρετὴ παίρνει τὴ μορφή τῆς δικαιοσύνης, κι' ἀνήκει στὸ χῶρο τῆς Πολιτικῆς.

Δύο εἶναι οἱ λειτουργίες τῆς Δικαιοσύνης. Ἡ διανεμητικὴ καὶ ἡ διορθωτικὴ. Τὸ σχετικὸ ἀπόσπασμα :

Ἡ μιὰ λειτουργία τῆς δικαιοσύνης, ἡ διανεμητικὴ «... σχετίζεται μὲ τὴ χορήγηση τιμῶν, χρημάτων ἢ ἄλλων, ἀπὸ ὅσα εἶναι δυνατὸ νὰ μοιράζωνται στὰ μέλη τῆς πολιτείας...».

«Ἡ ἄλλη (λειτουργία τῆς δικαιοσύνης, ἡ διορθωτικὴ) ρυθμίζει τὶς συναλλακτικὰς σχέσεις, τὶς ἐκούσιες (στὶς ὁποῖες κυριαρχεῖ ἡ ἐλευθερία τῶν συμβάσεων) καὶ στὶς ἀκούσιες». Καὶ ἀριθμεῖ εἶδη ἐγκλημάτων.

«Ἐν μὲν εἶδος ἐστὶ τὸ ἐν ταῖς διανομαῖς τιμῆς ἢ χρημάτων ἢ τῶν ἄλλων, ὅσα μεριστὰ τοῖς κοινωνοῦσιν τῆς πολιτείας...». (ἩΘ. Νικ. 1130 D 34).

Ἡ πολιτεία λοιπόν, ἀσκοῦσα τὴν διανεμητικὴν τῆς λειτουργίας πρέπει νὰ εἶναι δίκαιη. Πίσω ἀπ' αὐτὴν τὴν σχεδὸν ἀόριστην ἠθικὴν ἀρχήν, ἡ σκέψη τοῦ Ἀριστοτέλη ἀνοίγει πραγματικὸς ὀρίζοντες ἔρευνας.

Ἡ ὑποχρέωση τῆς Πολιτείας νὰ σέβεται τὴν Δικαιοσύνην στὴ διανεμητικὴν τῆς λειτουργίας, δὲν ἐξαντλεῖται ὅταν μοιράζει τιμὰς, δηλαδὴ ἀξιώματα. Δὲν ἐξαντλεῖται ἀκόμα ὅταν μοιράζει χρήματα. Καὶ βέβαια ὀφείλει καὶ τὶς τιμὰς, τὰ ἀξιώματα καὶ τὰ χρήματα νὰ τὰ μοιράζει δίκαια. Ὑπάρχουν ὅμως καὶ τὰ ἄλλα. Ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἄλλα, πού δὲν εἶναι τιμὰς, ἀξιώματα, χρήματα, μερικὰ εἶναι «μεριστὰ τοῖς κοινωνοῦσιν» διανεμητικὰ στοὺς κοινωνοὺς, μερικὰ ὅμως δὲν εἶναι μεριστὰ, ἀλλὰ παραμένουν σ' ὁλόκληρο τὸ κοινωνικὸν σύνολο.

Χωράφια καὶ ζῶα, τότε, ὅ,τι ὀνομάζουμε μέσα παραγωγῆς σήμερα. Αὐτὰ εἶναι τὰ ἄλλα, πού ὅσα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι «μεριστὰ» ὀφείλει νὰ τὰ μοιράζει δίκαια ἡ Πολιτεία. Ἔτσι, ἐπεκτείνοντας ὁ Ἀριστοτέλης ἀπὸ τότε τὴν ἔννοια τῆς διανομῆς, ὥστε νὰ μὴν περιλαμβάνει μόνον παραγμένα «ἀγαθὰ», τὸ ἀποτέλεσμα δηλαδὴ τῆς διαδικασίας, ἀλλὰ καὶ τὰ μέσα παραγωγῆς τους, τοποθετεῖ τὴν διανομὴν ὄχι στὸ τέλος, ἀλλὰ καὶ στὴν ἀρχὴν τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας.

Προσδιορίσαμε τί πρέπει νὰ διανεμηθεῖ δίκαια. Μένει νὰ δοῦμε ποῖο εἶναι τὸ κριτήριον γιὰ μιὰ δίκαιη διανομὴ, σύμφωνα μὲ τὸν Ἀριστοτέλη.

«Σ' αὐτὸ ὀφείλονται οἱ μάχες καὶ οἱ ἀντεγκλήσεις, ὅταν ἔχουν καὶ ἐκμεταλλεύονται ἢ ἴσοι ἄνισα, ἢ μὴ ἴσοι ἴσα. Γιατί, πῶς ἡ δικαιοσύνη στὴ διανομὴν πρέπει νὰ γίνεται κατ' ἀξίαν τινά, τὸ δέχονται ὅλοι, μόνον πού οἱ μὲν ἀριστοκρατικοὶ (βρίσκουν τὸ κριτήριον γιὰ τὴν δίκαιη διανομὴν) στὴν ἰκανότητα, οἱ ὀλιγαρχικοὶ στὸν πλοῦτον ἢ τὴν εὐγενικὴν καταγωγὴν, καὶ οἱ δημοκρατικοὶ στὴν ἐλευθερίαν».

«Ἄλλ' ἐντεῦθεν αἱ μάχαι καὶ τὰ ἐγκλήματα ὅταν ἢ ἴδιοι μὴ ἴσα ἢ μὴ ἴσοι ἴσα ἔχωσιν καὶ νέμονται.

Τὸ γὰρ δίκαιον ἐν ταῖς διανομαῖς ὁμολογοῦσι πάντες, κατ' ἀξίαν τινά εἶναι, τὴν μέντοι ἀξίαν αὐτὴν λέγουσιν πάντες ὑπάρχειν, ἀλλ' οἱ μὲν δημοκρατικοὶ ἐλευθερίαν, οἱ δὲ ὀλιγαρχικοὶ πλοῦτον, οἱ δ' εὐγένειαν, οἱ δὲ ἀριστοκρατικοὶ ἀρετήν». (ἩΘ. Νικ. 1131 α 25 καὶ ἐπ.).

Δίκαιη, λοιπόν, ἴση διανομή, στις τιμές, τὰ ἀξιώματα, τὰ χρήματα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλλα, «ὅσα μεριστὰ ἐστίν», τὰ παραγωγικά μέσα, γιατί ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἐλεύθεροι λέγανε οἱ δημοκρατικοὶ τῆς Ἀρχαίας Ἀθήνας, καὶ γιὰ νὰ μείνουν ἐλεύθεροι, θὰ προσθέταμε ἐμεῖς σήμερα.

Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτῆ, ἡ Καπιταλιστικὴ Κοινωνία εἶναι ἀπὸ τὴ φύση τῆς ὀλιγαρχικῆς. Ἐκεῖνο δηλαδὴ ποῦ ἐγγυᾶται τὸ Κράτος στὸν καθένα εἶναι, ὅτι θὰ τοῦ παρέχει προστασία καὶ ἴσους ὄρους ἀνταγωνισμοῦ, μὲ ὅ,τι ὁ καθένας κατέχει. Ὁ καπιταλιστὴς μὲ τὸ κεφάλαιό του, ὁ ἐργαζόμενος μὲ τὴν ἐργασία του !.....

Καὶ δύο σκέψεις ἀκόμα, πρὶν ἀφήσουμε τὸ περὶ Δικαιοσύνης κεφάλαιο, γιὰ τὴν ἄλλη τῆς μορφῆ, τὴ «διορθωτικὴ». Νὰ τὸ ἀπόσπασμα :

«Στις συναλλαγές, κερδίζω σημαίνει ὅτι παίρνω περισσότερα ἀπὸ ὅσα ἔχω καὶ δίνω. Ζημιώνομαι δὲ (σημαίνει) ὅτι μετὰ τὴ συναλλαγὴ ἔχω λιγότερα, ἀπὸ ὅσα εἶχα στὴν ἀρχή. Ὅπως συμβαίνει στις ἀγοραπωλησίες καὶ στις ἄλλες συναλλαγές, ποῦ ἐπιτρέπει ὁ νόμος. Καὶ θὰ πῶ, ὅτι ἔχω τὰ ἴδια, καὶ οὔτε ζημιώθηκα ἀλλὰ καὶ δὲν κέρδισα ὅταν τίποτα περισσότερο, καὶ τίποτα λιγότερο, ἀλλὰ τὰ ἴδια, μῆκαν στὴ θέση τους. Ἐτσι ἡ μεσότηता στὸ κέρδος καὶ στὴ ζημιὰ, τὸ δίκαιο, εἶναι νὰ ἔχει κανεὶς καὶ πρῶτα καὶ μετὰ τὴ συναλλαγὴ «ἴσα».

«Τὸ μὲν ἔχειν, ἢ τὰ ἑαυτοῦ, κερδαίνειν λέγεται. Τὸ δὲ ἔλαττον τοῦ ἐξ ἀρχῆς, ζημιουῖσθαι ὡς ἐν τῷ ὠνεῖσθαι καὶ πωλεῖν καὶ ἐν ὅσοις ἄλλοις ἄδειαν ἔδωκε ὁ νόμος. Ὅταν δὲ μῆτε πλέον μῆτε ἔλαττον ἀλλὰ αὐτὰ δὲ αὐτῶν γένηται τὰ αὐτὰ φασὶν ἔχειν καὶ οὔτε ζημιουῖσθαι οὔτε κερδαίνειν ὥστε κέρδους τινος καὶ ζημίας μέσον τὸ δίκαιον ἐστὶ τὸ παρὰ τὸ ἐκούσιον τὸ ἴσον ἔχειν καὶ πρότερον καὶ ὕστερον». (Ἡθ. Νικ. 1132α 14).

Ἡ ἀξίωση ὅμως γιὰ παρέμβαση τῆς πολιτείας στὸ θεσμὸ τῆς ἀγορᾶς, καὶ γιὰ διόρθωση μὲ τὴ διορθωτικὴ λειτουργία τῆς Δικαιοσύνης τῶν μηχανισμῶν τῆς, μηχανισμῶν ποῦ ἀπὸ τὴ φύση τους γεννοῦν τὸ κέρδος γιὰ τὸν ἕνα καὶ τὴ ζημιὰ γιὰ τὸν ἄλλο συναλλασσόμενο, μὲ σκοπὸ κάθε ἀγαθὸ νὰ ἀντικαθίσταται τελικὰ μὲ τὸ ἰσάζιό του, προϋποθέτει ἀνάλυση τῆς «ἀξίας» τῶν ἀγαθῶν, καὶ ἀναγωγή τους σὲ κοινὸ μέτρο μετρήσεως τῆς ἀξίας τους.

Οἱ λεπτὲς κεραεῖς τοῦ Ἀριστοτέλη συνέλαβαν κι αὐτὸ τὸ πρόβλημα: Στὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ ἔργο του ποῦ ἀκολουθοῦν ἐπιλεγμένα ἀπὸ τὰ Ἠθικὰ Νικομάχεια (ὄγδοο κεφάλαιο τοῦ Β' βιβλίου) καὶ τὰ Πολιτικά (βιβλίο Α, 8 - 9), διαπιστώνουμε ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης: Διέκρινε στὰ ἐμπορεύματα δύο ἀξίες, τὴν ἀξία χρήσης καὶ τὴν ἀξία ἀνταλλαγῆς.

«Κατὰ δύο τρόπους μπορεῖ νὰ γίνει ἡ χρῆσις κάθε ἀγαθοῦ. Ὁ ἕνας εἶναι ἐκεῖνος ποῦ ἀρμόζει στὴν ἴδια του τὴ φύση, ὁ ἄλλος εἶναι ἡ ἀνταλλαγὴ, τὸ ὑπόδημα π.χ. νὰ τὸ φοράει κανεὶς ἢ νὰ τὸ ἀνταλλάσσει μὲ ἄλλο πρᾶγμα» (Πολιτικά Α, 1257 α, 8),

καὶ χωρὶς νὰ ἀντικατασταθεῖ στὰ μάτια τοῦ ἢ σχέσηη πού συνδέει τὰ δύο πρόσωπα, τοῦ παραγωγοῦ καὶ τοῦ καταναλωτῆ, ἢ προσωπικὴ σχέσηη μὲ μιὰ ἀπρόσωπη, ψυχρὴ σχέσηη, πού συνδέει δυὸ πράγματα μεταξύ τους, ἀναζήτησε κοινὴ ἀναφορὰ στὴν ἀξία τῶν ἐμπορευμάτων, γιὰ νὰ βρεῖ τὴν ἰσοτιμία τους,

«Κλίνει πέντε ἀντὶ οἰκίας» δὲν διαφέρουν ἀπὸ «κλίνει πέντε ἀντὶ... ὅσον αἱ πέντε κλίναι», τὸ ἴδιο δηλαδὴ εἶναι ἂν δίνει κανεὶς γιὰ μιὰ οἰκία πέντε κλίνες, ἢ τὸ ἀντίτιμο τῶν πέντε κλινῶν σὲ μετρητὰ» καὶ προχωρεῖ:

«Κάθε τι πού πρέπει νὰ ἀνταλλάσσεται, πρέπει νὰ εἶναι συγκρίσιμο. Δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀνταλλαγὴ χωρὶς ἰσότητα καὶ καμμιά ἰσότητα χωρὶς συμμετρία — «οὔτε ἀνταλλαγὴ ἰσότητος μὴ οὔσης οὔτε ἰσότης μὴ οὔσης συμμετρίας».

Στὴ σχέσηη τοῦ κτίστη μὲ τὸν ὑποδηματοποιὸ ἀναλογεῖ ἐπίσης καὶ τοῦτο, ὅτι τόσα καὶ τόσα ὑποδήματα κοστίζει ἓνα σπιτί. Τοῦ ὑποδηματοποιοῦ μὲ τὸν ἀγρότη ὅτι τόσα ὑποδήματα ἀναλογοῦν γιὰ ὀρισμένο ἀριθμὸ τροφίμων. Ὁ οἰκοδόμος θὰ λάβει ἀπὸ τὸ σκυτοτόμο τὸ προϊόν τῆς ἐργασίας του, καὶ θὰ δώσει σ' αὐτὸν τὸ προϊόν τῆς δικῆς του ἐργασίας. Πρέπει ἐπίσης νὰ ὑπάρχει μιὰ μονάδα, ὥστε μὲ βάση αὐτὴ νὰ μπορεῖ νὰ τὰ μετρᾷ κανεὶς ὅλα. (Ἡθ. Νικομ. Ε, 8, 1133 α).

Ὁ Μάρξ ἔσκυψε μὲ προσοχὴ στὶς οἰκονομικὲς παρατηρήσεις τοῦ Ἀριστοτέλη. Στὸ Κεφάλαιο (Κ. Μάρξ: *Das Kapital* Dietz Verlag, Berlin 1977, Marx - Engels Werke), τὸν ἀποκαλεῖ γίγαντα τῆς σκέψης («Denkriese» Σελ. 96 Α' τόμου), κί' ἄλλοῦ, τὸ μεγαλύτερο διανοητὴ τῆς Ἀρχαιότητος (Σελ. 430 Α' τόμου), μνημονεύει ἀποσπάσματά του, γιὰ τὴ διαφορὰ ἀνάμεσα σὲ χρῆμα καὶ κεφάλαιο. γιὰ τὴν ὁποία θὰ ποῦμε δυὸ λέξεις στὴ συνέχεια (Τόμ. Α' Σελ. 167), γιὰ τίς δυὸ βασικὲς μορφές τοῦ κεφαλαίου τὸ ἐμπορικὸ καὶ τὸ τοκογλυφικὸ κεφάλαιο (Σελ. 179 Α' Τόμου), γιὰ τὴν ἐπίβλεψη καὶ τὴ διεύθυνση τῆς ἐργασίας (Σελ. 398 Γ' Τόμος), γιὰ τίς μηχανές σὲ σχέσηη μὲ τὸν ἄνθρωπο, ὅπου μνημονεύει τὸ γνωστὸ ἀπόσπασμα («*ἂν κάθε ἐργαλεῖο μὲ προσταγῆ... μοροῦσε νὰ βγάλει πέρα τὸ ἔργο του... οὔτε οἱ πρωτομάστοροι θᾶχαν ἀνάγκη ἀπὸ παραγνιούς, οὔτε οἱ ἀφέντες ἀπὸ δούλους*») ἀπόσπασμα πού δίνει νέους ὀρίζοντες στὴν Κυβερνητικὴ τὴν αὐτοματοποίησι καὶ τὸν ἠλεκτρονικὸ ἐγκέφαλο (Τόμος Α' Σελ. 430), καὶ τὰ ἀνωτέρω ἀποσπάσματά του γιὰ τὴν ἀξία χρήσης καὶ ἀξία ἀνταλλαγῆς καὶ τὸ κοινὸ μέτρο ἀναφορᾶς, πού γιὰ τὸν Μάρξ εἶναι ἡ ἐργασία πού περιέχουν ὅλα τὰ ἐμπορεύματα, ὁ μέσος ὄρος τοῦ κοινωνικὰ ἀναγκαίου χρόνου, γιὰ νὰ καταλήξει: «Ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Ἀριστοτέλη λάμπει ἀκριβῶς σ' αὐτό, ὅτι στὴν ἔκφραση τῆς ἀξίας τῶν ἐμπορευμάτων ἀποκαλύπτει μιὰ σχέσηη ἰσότητος. Μόνο τὰ ἱστορικὰ ὅρια τῆς κοινωνίας, μέσα στὴν ὁποία ζοῦσε τὸν ἐμποδίζουν νὰ βρεῖ σὲ τί συνίσταται στὴν πραγματικότητά αὐτὴ ἡ σχέσηη ἰσότητος». (Τόμος Α' Σελ. 73, 74, 100).

Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, καὶ ὁ Μάρξ ἀσχολήθηκαν ὁ καθένας μὲ τὴν κοινωνία τῆς ἐποχῆς του, κάτι πού συνήθως ἀγνοεῖ ἢ κριτικῆ. Μὲ

δύο ριζικά διαφορετικές κοινωνίες. Τὴν ἄμεση συμμετοχικὴ Δημοκρατία ὁ ἕνας. Τὸν Καπιταλισμὸ ὁ ἄλλος.

Οὕτε ὁ Ἀριστοτέλης ἔγραψε θεωρία τοῦ Καπιταλισμοῦ, — μιᾶς κοινωνίας δηλαδὴ τὴν ὁποία ἔχει κυριολεκτικὰ ἐπικαλύψει ἡ Οἰκονομία, ἡ ὁποία στὸν καπιταλισμὸ ἀποτελεῖ τὸ ὅλον καὶ ὄχι τὸ μέρος —, γιὰ νὰ τοῦ καταλογισθεῖ, ὅτι ὑποτίμησε τὴν Οἰκονομία, ἀναπτύσσοντάς τὴν μέσα στὰ πολιτικά, σὰν τμῆμα τῆς Πολιτικῆς. Στὴν ἐποχὴ τοῦ ἡ Οἰκονομία ἀποτελοῦσε πράγματι τὸ μέρος καὶ ὄχι τὸ ὅλον, καὶ ἡ πολιτικὴ πράξις ὡδηγοῦσε στὴν ἄριστη ζωὴ. («*Ἀριστος βίος ὁ πρακτικὸς*» : Πολιτικά 1325α,18).

Οὕτε ὁ Μάρξ ἔγραψε θεωρία τοῦ Σοσιαλισμοῦ, — μιᾶς κοινωνίας δηλαδὴ, στὴν ὁποία ἡ Οἰκονομία θὰ πάψει νὰ ἀποτελεῖ τὸ ὅλον, θὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὴν κυριαρχία τοῦ Οἰκονομικοῦ, καὶ θὰ ἐπιτρέψει τὴν ἀνάπτυξη ὄλων τῶν ἱκανοτήτων τοῦ ἀνθρώπου —, γιὰ νὰ τοῦ καταλογισθεῖ ὅτι ὑπερεκτίμησε τὴν Οἰκονομία καὶ τὴν ἐθεώρησε καὶ ὁ ἴδιος σὰν τὸ μόνο πὸν προσδιορίζει τὸν ἄνθρωπο.

Συμβαίνει βέβαια αὐτὸ στὸν καπιταλισμὸ καὶ αὐτὸ διαπίστωσε καὶ διατύπωσε ὁ Μάρξ.

Ἄλλὰ ποτὲ δὲν τὸ υἰοθέτησε, ἀφοῦ γιὰ τὸν ἴδιο, γιὰ τὸ δικό του ὄραμα, γιὰ τὸ Σοσιαλισμὸ δηλαδὴ, ἐκεῖνο πὸν προσδιορίζει τὸν ἄνθρωπο εἶναι ἡ Ἔργασία, ἡ Πράξις, καὶ ὄχι ἡ Οἰκονομία.

Ἀπὸ τὴν ἄποψη αὐτῆ, ἡ Κοινωνία τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀριστοτέλη, ἡ ἄμεση συμμετοχικὴ Δημοκρατία, καὶ ἡ Κοινωνία πὸν δραματίζεται ὁ Μάρξ, ὁ Σοσιαλισμὸς, ἔχουν αὐτὸ τὸ κοινό. Ὅτι θεωροῦν τὴν Οἰκονομία μέρος τοῦ Ὄλου, καὶ ὅτι ἀποδίδουν κυριαρχικὴ σημασία στὴν πολιτικὴ πράξις.

Ἄνακεφαλαιώνουμε πρὶν προχωρήσουμε:

Ἡ Δικαιοσύνη, σύμφωνα μὲ τὸν Ἀριστοτέλη πάντα, ἔχει δυὸ λειτουργίες, τὴ διανεμητικὴ γιὰ τίς τιμές, τὰ ἀξιώματα, τὰ χρήματα, τὰ παραγωγικά μέσα, μὲ ἀποστολὴ τὴ δίκαιη διανομὴ τους, πὸν θὰ ἀποτρέψει ἐριδες καὶ ἀντεγκλήσεις καὶ τὴ διορθωτικὴ, γιὰ νὰ παρεμβαίνει ἡ Πολιτεία στὸ μηχανισμό τῆς ἀγορᾶς, πὸν δημιουργεῖ κέρδος γιὰ τὸν ἕνα καὶ ζημιὰ γιὰ τὸν ἄλλο, μὲ σκοπὸ τὴν «ἰσοτιμία» τῶν ἀγαθῶν.

Προτοῦ ὁ Ἀριστοτέλης νὰ καταλήξει στὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ μηχανισμὸς τῆς ἀγορᾶς χρειάζεται τὴ διορθωτικὴ παρέμβαση τῆς λειτουργίας τῆς Δικαιοσύνης, εἶχε χωρήσει στὴν ἀνατομία του, καὶ εἶχε μελετήσει τὴ δυναμικὴ του, μὲ βαθυστόχαστες παρατηρήσεις, ἡ ὑπόμνηση τῶν ὁποίων εἶναι ἀναγκαῖα γιὰ τὴν πληρότητα τῆς εἰκόνας.

Ἀνατέμνοντας τὴν οἰκονομικὴ δομὴ τῆς κοινωνίας, βρέθηκε μπροστὰ στὴν τέχνη τοῦ βιοπορισμοῦ, καὶ τὴν ὁποία ὀνόμασε «οἰκονομικὴ», καὶ τὴ διέκρινε καθαρὰ ἀπὸ τὴν τέχνη τοῦ πλουτισμοῦ, τὴν ὁποία ὀνόμασε «Χρηματιστικὴ». Εἶδος τῆς Χρηματιστικῆς εἶναι ἡ «Καπηλική», ἡ μεταπώληση δηλαδὴ, τὸ ἐμπόριο ἐμπορευμάτων, γιὰ τὴν ὁποία παρατηρεῖ:

«Ἄφοῦ ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τῶν ἀνταλλαγῶν, βρέθηκε τὸ νόμισμα, γεννήθηκε καὶ τὸ ἄλλο εἶδος τῆς χρηματιστικῆς, ἡ καπηλική, ἀπλή στὴν ἀρχή, μὲ ἐμπειρία καὶ τέχνη ἀργότερα, ἀπὸ ποῦ καὶ πῶς θὰ φέρει τὰ περισσότερα κέρδη».

«Πορισθέντες οὖν ἤδη νομίσματος ἐκ τῆς ἀναγκαίας ἀλλαγῆς, θᾶτερον εἶδος τῆς χρηματιστικῆς ἐγένετο τὸ καπηλικόν, τὸ μὲν πρῶτον ἀπλῶς ἴσως γενόμενον, εἶτα δὲ ἐμπειρίας ἤδη τεχνικώτερον, πόθεν καὶ πῶς μεταβαλλόμενον, πλεῖστον ποιήσει κέρδος. . .».

Ἄκολουθως διακρίνει τὸ ἀντικείμενο καὶ τὸ σκοπὸ τῆς κάθε μιᾶς, γιὰ νὰ συμπεράνει, ὅτι ἄλλο χρῆμα κι ἄλλο κεφάλαιο:

«Εἶναι διαφορετικὴ ἡ χρηματιστικὴ, (διαφορετικὸς) ὁ πλοῦτος ὁ κατὰ φύσιν ποῦ ἀνήκει στὴν Οἰκονομική, καὶ διαφορετικὴ ἡ Καπηλική —*«ποιητικὴ χρημάτων διὰ χρημάτων μεταβολῆς»*—στὴν ὁποία ἡ κυκλοφορία τοῦ χρήματος εἶναι ἡ πηγὴ τοῦ πλούτου (τὸ χρῆμα γεννιέται ἀπὸ τὸ χρῆμα). Ἐδῶ τὸ νόμισμα δὲν εἶναι μόνο τὸ μέσο, εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῆς συναλλαγῆς».

«Ἔστι γὰρ ἑτέρα ἡ χρηματικὴ καὶ ὁ πλοῦτος ὁ κατὰ φύσιν, καὶ αὕτη μὲν οἰκονομική, ἡ δὲ καπηλικὴ ποιητικὴ χρημάτων, οὐ πάντως, ἀλλὰ διὰ χρημάτων μεταβολῆς. . . Τὸ γὰρ νόμισμα στοιχεῖον καὶ πέρασ τῆς ἀλλαγῆς ἐστίν. . .».

Αὐτὸ λοιπὸν τὸ χρῆμα, ποῦ πηγὴ του ἔχει τὴν κυκλοφορία του· ποῦ δὲν παραμένει δηλαδὴ μόνο «χρῆμα», γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὸ βιοπορισμὸ, ἀλλὰ γίνεται «Κεφάλαιο», γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὸν πλουτισμὸ, ἔχει τὴ δική του δυναμική. Ποιά εἶναι;

«Ἡ Οἰκονομικὴ ἔχει ὄριο. Ἡ Χρηματιστικὴ ὄχι». «Τῆς δ' οἰκονομικῆς, οὐ χρηματιστικῆς, ἔστι πέρασ...».

«Ἡ μία (ἡ Οἰκονομικὴ: ἡ τέχνη τοῦ βιοπορισμοῦ) ἔχει σκοπὸ κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ χρῆμα, ἡ ἄλλη (ἡ χρηματιστικὴ: ἡ τέχνη τοῦ πλουτισμοῦ) ἔχει σκοπὸ τὴν αὔξησιν, τὸν πολλαπλασιασμὸ τοῦ χρήματος». *«Τῆς μὲν ἕτερον τέλος, τῆς δὲ ἡ αὔξησις. . .».* «Καὶ γι' αὐτὸ εἶναι ἄπειρος ὁ πλοῦτος ποῦ μπορεῖ νὰ πηγάξῃ ἀπ' αὐτήν». *«Καὶ ἄπειρος δὴ ὁ πλοῦτος, ὁ ἀπὸ ταύτης, τῆς χρηματιστικῆς».*

(Ἀριστοτέλους: Πολιτικά Α—9, 1257 β—1, 23, 35, 42, 27, ἀντίστοιχα: Κ. Μάρξ: ὅπου ἀνωτέρω. Τόμος Α' σελ. 127).

Ἄνήκει λοιπὸν στὸν Ἀριστοτέλη ἡ τιμὴ, ὅτι μίλησε γιὰ διανεμητικὴ λειτουργία τῆς Δικαιοσύνης, ποῦ ἀφορᾷ τὶς τιμές, τὰ ἀξιώματα, τὰ χρήματα, τὰ παραγωγικὰ μέσα, μὲ ἀποστολὴ τῆ δίκαιη διανομὴ τους, ὅσων μεριστὰ ἐστίν, ποῦ θὰ ἀποτρέψῃ ἔριδες καὶ ἀντεγκλήσεις, ἀναζήτησε τὸ ἀσφαλές τῆς βάρθρο στὴν ἐλευθερία ὅλων τῶν πολιτῶν, φωτίζοντας ὄχι μόνο τὸ τέλος, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀρχὴ τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας.

Ἄνήκει ἀκόμα στὸν Ἀριστοτέλη ἡ τιμὴ, ὅτι μίλησε γιὰ διορθωτικὴ λειτουργία τῆς Δικαιοσύνης, γιὰ τὴν ἀναζήτησιν κοινοῦ

μέτρου μετρήσεως τῆς ἀξίας τῶν ἐμπορευμάτων, γιὰ τὴν ἀξία χρήσης καὶ τὴν ἀξία ἀνταλλαγῆς, γιὰ τὸ χρῆμα ποῦ γίνεται κεφάλαιο, γιὰ τὸ ἐμπορικὸ καὶ τοκογλυφικὸ κεφάλαιο, γιὰ τὸ μηχανισμό τῆς ἀγορᾶς, γιὰ τὴν ἀνατομία του, τὴν Ἱστορία του, γιὰ τὴ δυναμικὴ του, καὶ τὴν συγκέντρωση τοῦ κεφαλαίου.

Αὐτὰ ἀπετέλεσαν τὸ βᾶθος, γιὰ τὸ πολιτικὸ ἐποικοδόμημά, τὴν οὐσία γιὰ τὴν μορφή, γιὰ νὰ καταλήξει στὶς ἀκόλουθες παρατηρήσεις:

1. Χρειάζεται κάποια ἰσότητα — ὁμαλότητα — ἑναρμόνιση — στὶς περιουσίες. Γιατὶ αὐτὸ ἀσκεῖ δυναμικὴ ἐπιρροή στὴν πολιτικὴ κοινωνία.

«Ὅτι ἡ ἰσότης τῆς περιουσίας ἔχει ἐπίδραση στὴν πολιτικὴ κοινωνία, φαίνεται ὅτι διέγνωσαν καὶ παλαιοὶ νομοθέτες, ὅπως ὁ Σόλων, ὁ ὁποῖος καὶ ἐθέσπισε τέτοιο νόμο».

«Διότι οὖν ἔχει τινὰ δύναμιν εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν ἢ τῆς οὐσίας ὁμαλότης, καὶ τῶν πάλαι τινὲς φαίνονται διεγνωκότες, οἷον καὶ Σόλων ἐνομοθέτησεν».

(Ἀριστοτέλους Πολιτικά: Β, 7, 1266 β, 16).

2. Ἐπικαλεῖται στὴ συνέχεια τὸ παράδειγμα τοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν Διονυσίου, ὁ ὁποῖος ἐδιώξε κάποιον ἔμπορο ποῦ εἶχε δημιουργήσει «μονοπώλιον», γιατί εὐρήκε ἀσύμφορες γιὰ τὴν πόλη τὶς μεθόδους του, μολονότι «οὐ πολὺν ποιήσας ὑπερβολὴν τῆς τιμῆς», ἀν καὶ δὲν εἶχε ἀνεβάσει ὑπερβολικὰ τὶς τιμές, γιὰ νὰ ζητήσει τὴν ἀποβολὴ τῶν μονοπωλίων, χλευάζοντας ταυτόχρονα τὴν προσπάθεια ν' ἀποδοθεῖ σὲ ἔμπνευση τὸ κέρδος τοῦ μονοπωλίου, κι ὄχι σ' αὐτὴν τὴν ἴδια τὴ δυναμικὴ τῆς μονοπωλιακῆς ὀργάνωσης.

«Γιατὶ ὅπως εἶπαμε ὁ καθένας μπορεῖ νὰ ἔχει αὐτὴ τὴν ἔμπνευση ὅταν μπορέσει καὶ δημιουργήσει ὑπὲρ ἑαυτοῦ μονοπώλιον»

«Ἔστι δέ, ὥσπερ εἶπομεν καθόλου τὸ τοιοῦτον χρηματιστικὸν ἐάν τις δύνηται μονοπωλίαν αὐτῷ κατασκευάζειν». (Ἀριστοτέλους Πολιτικά: Α 11, 1259α 22).

3. Ἄν ὁ μηχανισμὸς τῆς ἀγορᾶς δὲν ὑποβληθεῖ στὴ διορθωτικὴ λειτουργία τῆς Δικαιοσύνης, σκέφτεται ὁ Ἀριστοτέλης, ἀν δὲν ὑπάρξει ἄρμονία στὶς περιουσίες, ἀν δὲν ἀποβληθοῦν τὰ μονοπώλια, τότε τὸ ἀποτέλεσμα θὰ εἶναι ἡ Χώρα ὀλόκληρη νὰ περιέλθει στὴν κυριότητα ὀλίγων.

«Ἄλλοι μὲν συμβαίνει νὰ ἔχουν πολὺ μεγάλη περιουσία ἄλλοι δὲ παντάπασι μικρὴ καὶ γι' αὐτὸ ἡ χώρα περιήλθε στὴν κυριότητα λίγων».

«Τοῖς μὲν γὰρ αὐτῶν συμβέβηκε κεκτηθῆσθαι πολλήν λίαν οὐσίαν, τοῖς δὲ πάνπαν μικράν, διόπερ εἰς ὀλίγους ἦκεν ἡ χώρα». (Ἀριστοτέλους Πολιτικά: Β 9, 1270α, 18).

4. Κι' αὐτοὶ οἱ λίγοι, γιὰ νὰ προφυλαχτοῦν ἀπὸ τὸν πάμπτωχο λαό, θὰ τοῦ μιλήσουν γιὰ ξένες χῶρες μακρινές, γιὰ ἐπίγειους παράδεισους, γιὰ πλούτη πού τὸν περιμένουν ἄλλοῦ, κι' ὄχι στὴν χώρα του, καὶ θὰ τὸν στείλουν μετανάστη σ' ἄλλες χῶρες, στὴν ξενιτειά.

«Προφυλάγοντο ἀπὸ κινδύνους ἐπαναστάσεως τῶν πτωχῶν χάριν πλουτισμοῦ ἀποστέλλοντες μέρος τοῦ λαοῦ εἰς τὰς πόλεις».

«Ἄριστα ἐκφεύγουν τῷ πλουτεῖν, ἀεὶ τι μέρος τοῦ δήμου ἐκπέμποντες εἰς τὰς πόλεις». (Ἀριστοτέλους Πολιτικά: Β 11, 1273 β, 20).

5. Κι' ἀφοῦ θὰ εἶναι κύριοι τῆς χώρας, θὰ ἐπιζητήσουν πιά νὰ μεταβάλουν κάτι ἄλλο. Τὸ κριτήριό τῆς ἀρετῆς. Ὡστε ὁ λαὸς νὰ πάθῃ στραβισμό !! Νὰ θεωρεῖ ἐπιτυχία τὴν ἀπόκτηση τοῦ χρήματος !!

Οἱ δὲ πάσας ποιοῦσι χρηματιστικὰς..... Αὐτοὶ ὅλες τις ἱκανότητες μεταβάλλουν σὲ μέσα ἀποκτήσεως χρήματος.

ὡς τοῦτο τέλος ὄν..... σὰν νὰ ἦταν τάχα αὐτὸς ὁ προορισμός.

πρὸς δὲ τὸ τέλος..... Καὶ πρὸς τὸν ὅποιο ἅπαντα δέον ἀπαντᾶν..... σκοπὸ πρέπει νὰ στοχεύουν ὅλες οἱ ἀνθρώπινες ἱκανότητες.

Λ. 9 — 1258α, 14

Κι' ἄλλοῦ:

«Τὴν τιμὴ τῆ δίνει αὐτὴ ἡ νομοθεσία στὸν πλοῦτο κι' ὄχι στὴν ἀρετὴ καὶ σ' ὄλους τοὺς πολίτες ἐμπνέει τὸν πόθο τοῦ χρήματος. Κι' ὅ,τι θεωροῦν τίμιο οἱ κύριοι, εἶναι ἀναγκαῖο, νὰ τὸ ἀκολουθήσουν καὶ οἱ ἄλλοι πολίτες».

«Ἐντιμον γὰρ ὁ νόμος οὗτος ποιεῖ τὸν πλοῦτον μᾶλλον τῆς ἀρετῆς καὶ τὴν πόλιν ὅλην τὴν φιλοχρημάτων. Ὅτι δ' ἂν ὑποβάλλῃ τίμιον εἶναι τὸ κύριον ἀνάγκη καὶ τὴν τῶν ἄλλων πολιτῶν δόξαν ἀκολουθεῖν τούτοις». (Ἀριστοτέλους Πολιτικά: Β 11, 1273α, 40).

Περὶτὰ εἶναι νομίζω τὰ σχόλια. Γιατὶ εἶναι φτωχὰ νὰ δείξουν τὸ φτώχεμα τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς — πού προεῖδε ὁ μέγας στοχαστὴς τῆς Ἀρχαιότητος — κι' ἀδύναμα νὰ θρηνήσουν μπροστὰ στὸ χαμὸ τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας στὸ βωμὸ τοῦ κέρδους, πού γίνεται χρῆμα, κι' ὕστερα κεφάλαιο, κι' ὕστερα μονοπώλιο, κι' ὕστερα κράτος, κι' ὕστερα κριτήριό καὶ μέτρο ἀξίας!!..

Τιμοῦμε σήμερα τὸν Ἀριστοτέλη, καὶ τὴν Πολιτεία πού ὕμνησε. Θυμόμαστε καὶ θυμίζουμε στοὺς κάθε λογῆς ἀριστοκράτες τῆς διανοήσεως ἢ τῆς πράξεως, πού προσκολλῶνται στὸ δοσμένον κοινωνικὸ σχῆμα

ἐκείνης τῆς Δημοκρατίας, γιὰ νὰ ἀπορρίψουν τὸ μήνυμα τῆς ἄμεσης Δημοκρατίας. Δὲν ἦταν οἱ δοῦλοι ἐκεῖνοι ποὺ κατέστησαν δυνατὴ στοὺς ἐλεύθερους πολίτες τὴ συμμετοχὴ στὰ κοινὰ. Δούλους καὶ τότε εἶχαν οἱ πλούσιοι, γιὰ νὰ ἀντικαθιστοῦν τὰ βόδια τῶν φτωχῶν, λέει ὁ Ἀριστοτέλης. Καὶ τὴν βάνουση ἐργασία μπορεῖ νὰ τὴν ἀντικαταστήσει ἡ μηχανή, ὁ ἠλεκτρονικὸς ἐγκέφαλος. Ἐκεῖνο ποὺ ἦταν τέλεια, ὀλοκληρωτικὰ διαφοροτικὸ, ἦταν τὸ ἀξιολογικὸ κριτήριον τοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ ἡ ἀλλαγὴ τοῦ κριτηρίου, σημαίνει ἀλλαγὴ ὅλου τοῦ οἰκοδομήματος τοῦ πολιτισμοῦ.

Τότε, ἡ πράξις ἐλευθερίας. Ἡ συμμετοχὴ στὴ δημιουργικὴ πράξις. Σήμερα τὸ «κέρδος». Σὲ πείσμα τους, ἡ σκαπάνη τοῦ ἀρχαιολόγου, ἔφερε στὴν ἐπιφάνεια τοὺς θησαυροὺς τῆς ἀρχαιότητος. Παλάτια κι' ἀνάκτορα δημόσια, πολλά. Ἰδιωτικὸ ἀνάκτορον κανένα. Τοῦ Σίμωνος ὅμως τοῦ πεταλωτῆ βρέθηκε στὴν ἀρχαία ἀγορὰ τὸ μαγαζάκι του. Ἐκεῖ ὅπου ὁ Σωκράτης κι' οἱ μαθητὲς του συζητοῦσαν τὰ προβλήματα τῆς ζωῆς. Γιὰ νὰ θυμίζει, ὅτι σ' ἐκεῖνο τὸν αἰῶνα ρώμη καὶ γνώση, σκέψη καὶ πράξις ἐνώθησαν στὸν κάθε πολίτη. Καὶ ἔδωσαν τὸν Χρυσὸν αἰῶνα τοῦ Πολιτισμοῦ. (Χειροκροτήματα).

ΠΡΟΕΔΡΟΣ (Δημήτριος Γ. Παπασπύρου). Ὁ Πρόεδρος τῆς ΕΔΗΚ κύριος Ζίγδης, ἔχει τὸν λόγον.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΖΙΓΔΗΣ (Πρόεδρος τῆς ΕΔΗΚ). Κύριε Πρόεδρε, ἡ ΕΔΗΚ συμφωνεῖ μὲ τὴν πρότασίν σας νὰ ἐκφράσουμε θερμὰς τὶς εὐχαριστίαις μας πρὸς τὸν Ὄργανισμὸν Πολιτισμοῦ καὶ Ἐπιστημῶν τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν, τὴν UNESCO. Γιατὶ μὲ τὴν ἀπόφασιν τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως τοῦ 1976, στὸ Ναϊρόμπι, προσφέρθηκε νὰ συμμετάσχει στὸν ἑορτασμὸ «τοῦ ἔτους τοῦ Ἀριστοτέλη» καὶ νὰ προσδώσει ἔτσι οἰκουμενικότητα σ' αὐτὸ τὸν ἑορτασμὸ.

Εὐχαριστοῦμε τὴν UNESCO, διότι ἐξετέλεσε ἕνα καθῆκον πρὸς τὴν οἰκουμενικότερη διάνοιαν ποὺ γέννησε ποτὲ ἡ ἀνθρωπότητα, ἀλλὰ καὶ γιατί δίδει στοὺς Ἕλληνας μιὰ εὐκαιρία νὰ ἀποτίσουν τὸν φόρον τῆς τιμῆς πρὸς μιὰ ἀπὸ τὶς μεγαλύτερας —ἀν ἐπιτρέπεται ὁ ὅρος— μεγαλοφυῆς τὶς ὁποῖες ἔδωσε τὸ Ἔθνος αὐτό, τὸν Σταγειρίτη Ἀριστοτέλη.

Τὸ μετάλλιον ποὺ ἔστειλε ἡ UNESCO στὴ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων, εἶναι μιὰ ἀναγνώριση πρὸς τὸ Ἔθνος, ὅτι δὲν εἶναι ἄσχετη ἀπὸ τὸ γένος τῶν Ἑλλήνων ἡ δωρεὰ τοῦ Ἀριστοτέλη πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα.

Μαθητὴς τοῦ Πλάτωνα καὶ δάσκαλος τοῦ Ἀλεξάνδρου, συνδέει τὴν οἰκουμενικότητα μὲ τὸν Ἑλληνισμό. Δάσκαλος τοῦ Ἀλεξάνδρου, τοῦ ὁποίου ἡ μεγαλύτερα συμβολὴ στὴν ἱστορίαν εἶναι ὅτι κατάρθωσε μέσα σὲ μιὰ γενεὰ νὰ διαχύσει τὸ ἑλληνικὸ φῶς στὴν τότε Οἰκουμένη. Ὅχι μόνον μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ, ἀλλὰ σὲ σύμπαντα τὸν πολιτισμένο κόσμον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Ἀλλὰ δὲν εἶναι ὁ Ἀριστοτέλης μόνον ὁ πνευματικὸς πατέρας τοῦ Ἀλεξάνδρου. Διὰ τοῦ Ἀριστοτέλη ὁ Ἑλληνισμὸς ἐπεβλήθη τῶν Ἀράβων. Οἱ Ἀραβες στὶς πολεμικὰς συγκρούσεις τους μὲ τὸ Βυζάντιον ὑπῆρξαν οἱ νικητὲς, ἀλλὰ στὸν πνευματικὸν τομέαν ὁ Ἑλληνισμὸς ἐπε-

κράτησε διὰ τοῦ Ἀριστοτέλη. Διότι ἡ μετάφραση τοῦ Ἀριστοτέλη στήν Ἀραβική, πού ἔγινε τὸν 6ο αἰῶνα, ᾠδήγησε στὸν ἐκπολιτισμὸ αὐτῶν τῶν νομάδων τῆς ἐρήμου καὶ τοὺς μετέβαλε καθ' ὅλο τὸν μεσαίωνα στοὺς ἐπιτελεῖς τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως μιᾶς ὁλόκληρης ἱστορικῆς περιόδου. Ἀλλὰ ὁ Ἀριστοτέλης δὲν ἐπέβαλε τὸ ἑλληνικὸ πνεῦμα μόνο διὰ τῶν Ἀράβων. Ἡ δευτέρη «ἐπίθεση», θὰ ἔλεγα, ἡ δευτέρη παρουσία τοῦ Ἑλληνισμοῦ, μᾶλλον, στήν Δυτικὴ Εὐρώπη, ὀφείλεται στὸν Ἀριστοτέλη, ὅταν στὸν 12ο αἰῶνα ἔγινε ἡ μετάφραση τῶν ἔργων του ἀπὸ τὴν Ἀραβικὴ στὴ Λατινικὴ καὶ ἔτσι ἡ Εὐρώπη ἔγινε γνώστης τῆς σοφίας τοῦ Σταγειρίτη. Καὶ στὸν 13ο αἰῶνα, τὸν περίφημο βεβαίως γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Εὐρώπης, μὲ πρῶτο τὸν μεγάλο Θωμᾶ Ἀκομινᾶτο, γνώρισε ἡ Εὐρώπη τὴν ἀρχαία σοφία καὶ ἐξελληνίσθη ἡ Δυτικὴ Εὐρώπη διὰ τοῦ Ἀριστοτέλη.

Εἶναι πράγματι ὁ Ἀριστοτέλης ἡ μεγαλύτερη διάνοια πού γέννησε ἡ ἀνθρωπότητα. Εἶχε τὴν εὐτυχία νὰ εἶναι μαθητὴς τοῦ Πλάτωνα. Γεννήθηκε ἴσως στήν πιὸ περίφημη περίοδο τῆς ἑλληνικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας. Ἀφομοίωσε ὅλη τὴ σοφία τοῦ παρελθόντος. Καὶ μὲ τὸν Ἀριστοτέλη τόσο ἡ φιλοσοφικὴ σκέψη, ὅσο καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ σκέψη, παίρνουν ἓνα καινούργιο ξεκίνημα. Μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἔχουμε συστηματικὴν πράγματι φιλοσοφία. Καὶ μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἔχουμε συστηματικὴ ἐπιστήμη, μὲ συνδυετικὸ κρίκο βέβαια τὴ λογικὴ.

Ἡ Εὐρωπαϊκὴ ἐπιστημονικὴ Ἀναγέννηση ὀφείλεται στὴ μελέτη τοῦ Ἀριστοτέλη. Ἀνεφέρθη ὅτι ὁ Καίπλερ, ὁ Γαλιλαῖος, ὁ Κοπέρνικος, ἄρχισαν νὰ σκέπτονται ἐπιστημονικὰ μόνο ἀφοῦ διάβασαν τὸν Ἀριστοτέλη, ὄχι πιὰ ἀπὸ τίς μεταφράσεις τίς Ἀραβικές, ἀλλὰ ἀπὸ τὰ Ἑλληνικὰ πρωτότυπα.

Κύριε Πρόεδρε, δὲν θὰ τολμήσω νὰ κάνω ὅποιαδήποτε περίληψη ἢ ἀξιολόγηση τῆς συμβολῆς αὐτοῦ τοῦ κολοσσοῦ στήν ἀνθρώπινη σκέψη, τόσο τὴ φιλοσοφικὴ, ὅσο καὶ τὴν ἐπιστημονικὴ. Ἐπειδὴ ὅμως, ἐδῶ εἶναι τὸ τέμενος τῆς πολιτικῆς ζωῆς τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων νομίζω ὅτι πρέπει, ἀποτιῶντας φόρο τιμῆς στὸν μεγάλο Ἕλληνα, νὰ διαβάσω δυὸ - τρεῖς περικοπὲς ἀπὸ τὸ ἔργο του —θὰ εἶναι σύντομες— διότι νομίζω ὅτι δίδουν τὸ μέγεθος τῆς σκέψεώς του σὲ αὐτὸ πού λέμε πολιτικὴ θεωρία καὶ σὲ αὐτὸ πού λέμε Δημοκρατία.

Εἶναι γνωστὴ σὲ ὅλο τὸν πολιτισμένον κόσμον ἡ πρώτη περικοπὴ:

«Ὁ γὰρ ἄνθρωπος οὐ μόνον πολιτικόν, ἀλλὰ καὶ οἰκονομικὸν ζῶν... ἀλλὰ κοινωνικὸν ἄνθρωπος ζῶν πρὸς οὓς φύσει συγγένεια ἔστιν», (ἩΘ. Εὐδήμεια 1242α 22). (Διότι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι μόνον ζῶν πολιτικόν ἀλλὰ καὶ οἰκονομικόν... ἀλλὰ εἶναι καὶ κοινωνικὸν ζῶν πρὸς ἐκείνους, πρὸς τοὺς ὁποίους ἔχει κατὰ φύσιν συγγένειαν).

Μία ἄλλη ἐπίσης σημαντικὴ περικοπὴ, διότι ἐμφανίζει ὅτι ὁ ὄργανισμὸς —ἡ πολιτεία— εἶναι τὸ προέχον καὶ ὄχι τὸ ἄτομον, εἶναι ἡ ἀκόλουθη:

«Καὶ πρότερον δὲ τῇ φύσει πόλις ἢ οἰκία καὶ ἕκαστος ἡμῶν ἐστίν. Τὸ γὰρ ὅλον πρότερον ἀναγκαῖον εἶναι τοῦ μέρους, ἀναι-

ρουμένου γὰρ τοῦ ὅλου οὐκ ἔσται πὺς οὐδὲ χεῖρ» (Πολ. 1253 α 18). (Καὶ πρότερον βεβαίως κατὰ τὴν φύσιν εἶναι ἡ πόλις καὶ ὄχι ἡ οἰκογένεια ἢ τὸ μεμονωμένον ἄτομον ἐνὸς ἐκάστου ἐξ ἡμῶν. Διότι κατὰ λογικὴν ἀναγκαιότητα τὸ σύνολον ἔχει προτεραιότητα ἔναντι τοῦ μέρους. Διότι ἂν διασπασθῇ ἡ ὁλότης (τοῦ ἀνθρώπινου σώματος) δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ οὔτε πόδι οὔτε χεῖρ)...

Καὶ ἡ τρίτη περικοπὴ ἢ ὁποία θέλω ἐπίσης νὰ καταχωρηθῇ στὰ πρακτικὰ εἶναι ἡ ἀκόλουθη:

«Λόγον δὲ μόνον ἄνθρωπος ἔχει τῶν ζώων· ἡ μὲν οὖν φωνὴ τοῦ λυπηροῦ καὶ ἡδέος ἐστὶ σημεῖον, διὸ καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπάρχει ζῶσις (μέχρι γὰρ τούτου ἡ φύσις αὐτῶν ἐλήλυθε, τοῦ ἔχειν αἴσθησιν λυπηροῦ καὶ ἡδέος καὶ ταῦτα σημαίνει ἀλλήλοισ), ὁ δὲ λόγος ἐπὶ τῷ δηλοῦν ἐστὶ τὸ συμφέρον καὶ τὸ βλαβερὸν, ὥστε καὶ τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον· τοῦτο γὰρ πρὸς τὰ ἄλλα ζῶα τοῖς ἀνθρώποις ἴδιον, τὸ μόνον ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ καὶ δικαίου καὶ ἀδίκου καὶ τῶν ἄλλων αἴσθησιν ἔχειν· ἡ δὲ τούτων κοινωνία ποιεῖ οἰκίαν καὶ πόλιν» (Πολ. 1253 α 9).

Μεταφρασμένο τὸ κείμενο —πάντα χρησιμοποιοῦ τὴ μετάφραση τοῦ ἀειμνήστου Κ. Γεωργούλη— ἔχει ὡς ἑξῆς:

Λόγον δὲ ἐκ τῶν ζώων μόνον ὁ ἄνθρωπος ἔχει· ἡ ἰκανότης βεβαίως πρὸς ἐκφώνησιν ἀνάρθρων κραυγῶν ὑπάρχει καὶ εἰς ἄλλα ζῶα (διότι ἡ φύσις τῶν ἔχει φθάσει μέχρι τοῦ σημείου νὰ ἀντιλαμβάνεται τὸ λυπηρὸν καὶ τὸ εὐχάριστον καὶ νὰ κάμνῃ φανεράν τὴν ἀντίληψιν τῶν συναισθημάτων τούτων τὸ ἐν εἰς τὸ ἄλλο), ὁ λόγος ὁμῶς χρησιμεύει, διὰ νὰ δηλώνεται τὸ συμφέρον καὶ τὸ βλαβερὸν καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον. Διότι, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ ἄλλα ζῶα, ἔχει ὡς ἰδιαιτέρον χαρακτηριστικὸν ὁ ἄνθρωπος, τὸ ὅτι μόνον αὐτὸς ἀντιλαμβάνεται τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον καὶ τὰς ὑπολοίπους (ιδέας)· καὶ ἡ ἀπὸ κοινοῦ ἀντίληψις (τῶν ἀνωτέρω ιδεῶν) γίνεται αἰτία νὰ δημιουργηθῇ ἡ οἰκογένεια καὶ ἡ πολιτεία.

Μὲ τὴν ἐπιγραμματικὴ αὐτὴ διατύπωση καθώρισε ὁ Ἀριστοτέλης τὴ διαφορὰ μεταξὺ ἀγέλης ζώων καὶ ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Μὲ τίς λίγες αὐτὲς λέξεις ἀπέδειξε ὅτι ὁ ἄνθρωπος κατὰ πρῶτιστο λόγο εἶναι ζῶον πολιτικόν, κατὰ δευτερεύοντα δὲ λόγον κοινωνικὸ καὶ οἰκονομικόν.

Ὁ Ἀριστοτέλης εἶναι βέβαια ὁ θεμελιωτὴς τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας. Εἶναι ὁ πρῶτος Συνταγματολόγος. Εἶναι ὁ διαμορφωτὴς τῆς περίφημης θεωρίας τῆς μεσότητας. Ἀλλὰ χωρὶς νὰ εἶναι ὁ δημοκράτης τῆς ἐποχῆς μας —διότι ἡ σύγχρονη δημοκρατία εἶναι, κατὰ ἓνα μεγάλο ποσοστὸ, δημοκρατία τῶν κοινωνικῶν συνθηκῶν τοῦ 20οῦ αἰῶνα, εἶναι ὁ ἀπολογητὴς τῆς καθολικῆς ψηφοφορίας. Λέγει, πράγματι, σὲ ἓνα ἐδάφιο, τὸ ὁποῖο θὰ ἀναφέρω εἰς τὴν νεοελληνικὴ. «Ἡ κρίσις τῶν πολλῶν ἐν τῷ συνόλῳ τῆς εἶναι ἀνωτέρα τῆς κρίσεως τοῦ ἐνὸς ἢ τῶν ὀλίγων ὄχι μόνον περὶ τῶν πολιτικῶν ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν καλλιτεχνικῶν ζητημάτων».

Ἄπο τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, παρ' ὅλους τοὺς ἄλλους ἐνδοιασμοὺς, εἶναι, ἠμποροῦμε νὰ ποῦμε, ὁ θεμελιωτῆς τῆς ἰδέας τῆς πολιτικῆς Δημοκρατίας ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι σήμερα.

Κύριε Πρόεδρε, νομίζω ὅτι θὰ εἶναι ἀσέβεια νὰ ἐπεκταθῶ περισσό-τερο. Ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ ὅμως νὰ διατυπώσω τὴν ἐξῆς ἄποψη: Ἡ ἀνθρωπότητα πολλὰς φορὰς στὴν ἐπιπολαιότητά της, ἀρνήθηκε ἢ κατάγειλε τὸν Ἀριστοτέλη. Ἐνα ὅμως εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι κάθε φορὰ πού θέλει νὰ διεισδύσει στὰ βάθη τοῦ μυστηρίου τῆς ὑπάρξεως καὶ νὰ ἀνοίξει θύρες νέας γνώσεως, δὲν ἔχει παρὰ νὰ προσφύγει στὸν Ἀριστοτέλη. Πάρτε τὴ σημερινὴ φιλοσοφία, τὸν ὑπαρξισμό, τὴ φαινομενολογία, τὰ πάντα, θὰ δῆτε ὅτι οἱ ρίζες τους, βρίσκονται στὸν Ἀριστοτέλη. Ἐτσι μπορεῖ νὰ πῆ κανεὶς ὅτι ἡ πρόοδος τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἐπιστήμης ἀποτελεῖ μία συνεχῆ προσπάθεια διεισδύσεως στὴν Ἀριστοτέλειο σκέψη.

Αὐτὸς εἶναι ὁ ἔπαινος. Τόσο μεγάλος εἶναι ὁ ἔπαινος τοῦ ἀνδρός. Γι' αὐτό, δίκαια τὸ Ἑλληνικὸ Ἔθνος, ἀποτιεὶ σήμερα, στὰ 2.300 χρόνια ἀπὸ τὸ θάνατό του, τὸν ὀφειλόμενο φόρο τιμῆς. Ἀλλὰ πολὺ περισσό-τερο εἶναι δίκαιο ὅτι ὀλόκληρη ἡ ἀνθρωπότητα διὰ τῆς ΟΥΝΕ-ΣΚΟ ἀποτιεὶ τὸν ὀφειλόμενο φόρο τιμῆς. Γιατὶ ὁ Ἀριστοτέλης θὰ εἶναι ὁ φάρος πού θὰ καταναγάζει τὴν πορεία της, ὄχι γιὰ μερικοὺς αἰῶ-νες, ἀλλὰ γιὰ τίς χιλιετηρίδες πού ἔρχονται. Σὰς εὐχαριστῶ.

(Χειροκροτήματα ἐξ ὅλων τῶν Πτερυγῶν τῆς Βουλῆς).

ΠΡΟΕΔΡΟΣ (Δημήτριος Γ. Παπασπύρου). Ὁ κ. Παναγιώτης Κανελλόπουλος ἔχει τὸν λόγον.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ. Κυρίες καὶ κύριοι συνά-δελφοι, δὲν ξέρω τί ἀπομένει σὲ μένα γιὰ νὰ πῶ. Ἀλλὰ τὸ ἐρώτημα πού διετύπωσα εἶναι μόνο σχῆμα λόγου. Εἶναι πάρα πολλὰ πού θὰ μποροῦσε νὰ πεῖ κανεὶς γιὰ τὸν Ἀριστοτέλη, μολονότι τόσα σοφὰ καὶ σπουδαῖα εἰπώθησαν σήμερα στὴν αἴθουσα αὐτή. Ἀλλὰ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ σεβασθῶ, εἶναι ὁ χρόνος. Πρέπει νὰ τὸ σεβασθῶ, γιατί ὁ ἴδιος ὁ Ἀριστοτέλης θὰ ἐπιθυμοῦσε στὴν Αἴθουσα αὐτὴ νὰ ποῦμε τὸ ταχύτερον στὴ νομοθετικὴ ἐργασία.

Ἄκουσα μὲ πολλὴ προσοχὴ ὅλους πού μίλησαν γιὰ τὸν Ἀριστο-τέλη. Τὸν Ὑπουργὸ Πολιτισμοῦ κ. Νιάνια, τὸν παλαιὸν ἀγαπητό μου φίλο Κωνσταντῖνο Καλλία, τὸν βουλευτὴ Κορινθίας κ. Ποττάκη καὶ τὸν Ἀρχηγὸ τῆς ΕΔΗΚ κ. Ζίγδη.

Αὐτὰ πού θὰ πῶ, εἶναι ἀπαύγασμα τῶν ἐντυπώσεων πού δημιουρ-γήθηκαν μέσα μου ἀπὸ τίς ὀμιλίαι τῶν ἄλλων. Ἦταν ὀμιλίαι σημαντι-κὲς καὶ χαίρομαι πού οἱ ὀμιλίαι αὐτὲς θὰ μείνουν στὰ Πρακτικὰ τῆς Βουλῆς.

Ὁ Ἀριστοτέλης ἦταν πράγματι — ὅπως εἶπε κάποιος ἐκ τῶν συνα-δέλφων—οἰκουμενικὸ πνεῦμα. Ἦταν ἴσως τὸ κατ' ἐξοχήν, σύμφωνα μὲ τὴν ἀντίληψη πού εἶχε ἐπικρατήσῃ στὴν Ἀναγέννηση, οἰκουμενικὸ πνεῦμα. Ἦταν ὁ κατ' ἐξοχήν HOMO UNIVERSALIS. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ ποῦμε, ὅτι ἦταν τὸ πρῶτο οἰκουμενικὸ πνεῦμα. Εἶχαν προηγηθεῖ καὶ

ἄλλα οἰκουμενικά πνεύματα. Καί εἶχε προηγηθεῖ, ἄς μὴ τὸν ὑποτιμοῦμε —καί ὑπῆρξε ἀπόψε κάποια τάση γιὰ ὑποτίμηση τοῦ Πλάτωνος— εἶχε προηγηθεῖ ὁ Πλάτων.

Ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης συνεβάδισαν 20 χρόνια. Ὁ Πλάτων τότε ἔβαινε πρὸς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του. Ἦταν στὰ 20 τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του. Ὁ Ἀριστοτέλης ἦταν, ὅπως εἰπώθηκε, τὸ εἶπε ὁ κ. Ζίγδης, 17 χρονῶν, ὅταν ἦλθε στὴν Ἀθήνα καὶ ἔφυγε 20 περίπου χρόνια ἀργότερα.

Πολλά, πάρα πολλά διδάχθηκε ὁ Ἀριστοτέλης ἀπὸ τὸν Πλάτωνα. Ἀλλὰ πρέπει νὰ προσθέσω κάτι πού δὲν θὰ σᾶς φανεῖ, ἐλπίζω, παράδοξο. Κάμποσα πράγματα διδάχθηκε καὶ ὁ Πλάτων—καὶ αὐτὸ εἶναι ἀξιοσημείωτο—ἢ μᾶλλον καταδέχθηκε νὰ διδαχθεῖ ἀπὸ τὸν πολὺ νεώτερο μαθητὴ καὶ συνεργάτη του.

Στοὺς Νόμους, τὸ ἔργο τῶν γηρατειῶν τοῦ Πλάτωνος, στὸν μεγάλο αὐτὸ διάλογο, ὅπου δὲν ἐμφανίζεται διόλου ὁ Σωκράτης, εἶναι εὐδιάκριτα τὰ ἴχνη τοῦ Ἀριστοτελικοῦ νοῦ.

Ὁ κ. Ποττάκης μᾶς θύμισε τὴν περίφημη τοιχογραφία πού ὑπάρχει στὴν STANZA DELLA SEGNETURA τοῦ Βατικανοῦ, τὴν τοιχογραφία τοῦ Ραφαήλ, πού ὀνομάζεται «Ἡ Σχολὴ τῶν Ἀθηναίων». Στὴν τοιχογραφία αὐτή, ἢ μᾶλλον στὸ κέντρο τῆς τοιχογραφίας στέκονται ὄρθιοι ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης. Ὁ Πλάτων κρατᾷ μὲ τὸ ἀριστερό του χέρι τὸν Τίμαιο καὶ δείχνει μὲ τὸ δεξιὸ του τὸν Οὐρανό. Ὁ Ἀριστοτέλης κρατᾷ μὲ τὸ ἀριστερό του χέρι τὰ Ἠθικά καὶ μὲ τὰ δάχτυλο τοῦ δεξιοῦ του χεριοῦ δείχνει τὴν γῆ.

Γεγονὸς εἶναι, ὅτι ὁ Πλάτων εἶχε ξεπεράσει συχνὰ τὸν φιλόσοφο μέσα του. Ἦταν καὶ ποιητής. Τὶς ιδέες, τὰ εἶδη, συνέλαβε ὁ Πλάτων περισσότερο μὲ τὴν φιλοσοφικὴ φαντασία του, παρά μὲ τὴν αὐστηρὴ καὶ στενὰ νοοῦμενὴ ἐπιστημονικὴ γνώση. Ὑπῆρξε κάτι τὸ μυθοπλαστικὸ στὴν προσπάθεια τοῦ Πλάτωνος νὰ συλλάβει τὶς ιδέες. Καὶ ὁ μῦθος, ὁ ὁποῖος ἄλλωστε ὑπάρχει στὴν Πολιτεία, εἶναι ἔργο ποιητικοῦ πνεύματος.

Ὁ Ἀριστοτέλης, ὅπως τονίσθηκε, ἀντέκρουσε τὸν Πλάτωνα. Ὑπάρχουν φράσεις σὲ πολλὰ ἔργα του, φράσεις οἱ ὁποῖες δείχνουν, ὅτι δὲν μπορούσε νὰ συμφωνήσει μὲ τὴν περὶ ἰδεῶν θεωρίαν τοῦ Πλάτωνος. Ἀκόμη καὶ στὰ Ἠθικά Νικομάχεια ὑπάρχει μιὰ φράση πολὺ χαρακτηριστικὴ, πού δείχνει ὅμως καὶ κάποια λεπτότητα ἀπέναντι τοῦ φιλοσόφου, ἀπέναντι τοῦ δασκάλου του. Ἀλλὰ κυρίως στὸ ἔργο του «Τὰ μετὰ τὰ Φυσικά» —τὸν τίτλο αὐτὸν τὸν πῆρε τὸ ἔργο μεταγενέστερα— στὸ ἔργο του αὐτό, καὶ συγκεκριμένα στὸ 9ο κεφάλαιο τοῦ πρώτου βιβλίου, ἐπιχειρεῖ καὶ ἐπιχειρεῖ μὲ πολλὴ ἐπιτυχία ὁ Ἀριστοτέλης τὴν ἀντίκρουση τῆς θεωρίας τοῦ Πλάτωνος γιὰ τὶς ιδέες.

Ἡ ἀντίκρουση εἶπα, ὅτι ἦταν πολὺ ἐπιτυχής. Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι οἱ ιδέες ἐξαφανίσθηκαν. Χρειάζεται πολλὴ προσοχὴ στὴν ἐκτίμηση τῶν διαφορῶν θεωριῶν τῶν μεγάλων φιλοσόφων. Καὶ δὲν ξέρω ἂν εἶναι σωστὸ νὰ τὶς παίρνομε τὶς θεωρίες αὐτὲς μόνο ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς πολιτικῆς σκοπιμότητος. Ὁ Πλάτων, λοιπόν, ἦταν καὶ ποιητής. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης δὲν ἦταν στερημένος ἀπὸ ποιητικὴ διαίσθηση καὶ

διάθεση. Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ λέμε, ὅτι ὁ Ἄριστοτέλης δὲν ἦταν παρὰ μόνον ἓνας ἀπόλυτα προσγειωμένος νοῦς. Ἡ προσγείωση εἶναι ἀναγκαία, ἀλλὰ καὶ ἡ ποιητικὴ ἀπογείωση εἶναι συχνὰ ἐπίσης ἀναγκαία. Οὔτε ὁ Πλάτων εἶχε στραμμένο ἀποκλειστικὰ τὸ μάτι του στὸν οὐρανό, οὔτε ἔλειψε ἀπὸ τὸν Ἄριστοτέλη ἡ ποιητικὴ διαίσθηση καὶ ὁ ποιητικὸς λόγος.

Στὰ δύο προτελευταῖα κεφάλαια τοῦ ἔργου τοῦ «Ἠθικὰ Νικομάχεια», στὰ δύο ἐκεῖνα κεφάλαια, ὅπου πραγματεύεται τὸ μέγα θέμα τῆς φιλίας, ὑπάρχουν φράσεις ποὺ μόνον ἓνας ποιητὴς θὰ μπορούσε νὰ διατυπώσει. Ἐπίσης θὰ παρατηρήσω κάτι, ποὺ ἴσως θὰ φανεῖ παράδοξο. Ἀκόμα καὶ στὸ ἔργο τοῦ «Περὶ φυσικῆς» ὁ μέγας ἀρχιτέκτονας τῆς λογικῆς, ὁ Ἄριστοτέλης, στὸ ἔργο τοῦ αὐτοῦ καὶ συγκεκριμένα στὸ «Φυσικῆς ἀκροάσεως» δεῦτερο βιβλίο, συλλαμβάνει μὲ τὴν ποιητικὴ του διαίσθηση τὴν ἀρχὴ τοῦ αὐτομάτου ποὺ τὸ ὀνομάζει καὶ τὸ παράλογο.

Ὁ ἀρχιτέκτονας τῆς λογικῆς συλλαμβάνει τὸ παράλογο μέσα στὴν ἴδια τὴ φύση, σὰν ἓνα ἀπὸ τὰ κίνητρα τοῦ φυσικοῦ γίνεσθαι, προλαμβάνοντας κατὰ κάποιον τρόπο, ἢ προβλέποντας ὅ,τι ἡ μοντέρνα φυσικὴ καὶ συγκεκριμένα ὁ Βέρνερ Χάιζεμπεργκ ὀνόμασε ἀρχὴ τῆς ἀβεβαιότητος ἢ τῆς ἀπροσδιοριστίας.

Ἀγαπητοὶ συνάδελφοι, δὲν νομίζω λοιπόν, ὅτι πρέπει νὰ προβαίνουμε σὲ μιὰ τόσο μεγάλη ἀντιπαράταξη τοῦ Πλάτωνος πρὸς τὸν Ἄριστοτέλη. Οὔτε ὁ Πλάτων ἦταν μόνον αἰθεροβάμων, οὔτε ὁ Ἄριστοτέλης ἦταν μόνον πεζοπόρος. Ἀλλὰ βέβαια ὁ Ἄριστοτέλης ἦταν ἀναμφισβήτητα ἐκεῖνος ποὺ ἐθεμελίωσε συστηματικὰ καὶ ἀνέπτυξε συστηματικὰ τὴν πολιτικὴ ἐπιστήμη.

Τὸ ἔργο τοῦ «Τὰ Πολιτικά», ποὺ δυστυχῶς δὲν ἔχει διασωθεῖ ὀλόκληρο, εἶναι, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι δὲν μπορούμε παρὰ νὰ διαφωνήσουμε σὲ ὀρισμένες ἀπόψεις του —δὲν μπορούμε νὰ συμφωνήσουμε μὲ τὴ διάκριση ποὺ κάνει μεταξὺ τῶν δύο φύλων, δὲν μπορούμε νὰ συμφωνήσουμε καὶ μὲ ἄλλα, τὰ ὁποῖα εἶναι ἄλλωστε συναρτήσεις τοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τὸ ἔργο αὐτὸ πάντως «Τὰ Πολιτικά», παραμένει ἀκόμα ἡ ἀνυπερβλήτη, ἡ ἀξεπέραστη βίβλος τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης.

Καὶ γι' αὐτὸ συμφωνῶ ἀπόλυτα μὲ τὴν πρόταση τοῦ κυρίου Καλλιὰ, νὰ ἀναλάβει ἡ Βουλὴ τὴν εὐθύνη τῆς ἐκδόσεως «τῶν Πολιτικῶν», νὰ κάνει μιὰ ἐκδοση μὲ τὸ ἀρχαῖο κείμενο, μὲ μετάφραση καλὴ καὶ μὲ μεγάλῃ εἰσαγωγῇ, νὰ κάνει μιὰ ἐκδοση, ποὺ νὰ μεταφρασθεῖ, γιὰ νὰ δείξει στὸν κόσμον ὀλόκληρο, ὅτι σήμερα στὴν Ἑλλάδα καὶ οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες καὶ οἱ γυναῖκες ποὺ ἔχουν ἀφιερωθεῖ στὴν πολιτικὴ, ὄχι μόνον τιμοῦν τὸν Ἄριστοτέλη, ὄχι μόνον ξέρουσαν νὰ τὸν διαβάσουν, ἀλλὰ ξέρουσαν καὶ νὰ τὸν διδάσκουν.

Ὁ κ. Καλλιὰς, εἶπε, ὅτι ὁ Ἄριστοτέλης, στὸ τέλος τῆς ζωῆς του, ὑπέστη μιὰ φοβερὴ συκοφαντία. Εἶναι γεγονός.

Θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε, ἀγαπητὲ φίλε, νὰ ἐξηγήσω κάπως διαφορετικὰ ἐκεῖνο, ποὺ συνέβη τότε στὴν Ἀθήνα : Στὸ ἔτος 322, ἀρκετοὺς μῆνες μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, οἱ Ἀθηναῖοι αἰσθάνθηκαν τὴν

ανάγκη νὰ ἐξεγερθοῦν κατὰ τοῦ Μακεδονικοῦ ζυγοῦ, —ἀδιάφορο ἂν αὐτὸ ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως ἦτο σωστὸ ἢ ὄχι— αἰσθάνθηκαν, λέγω, τὴν ἀνάγκη αὐτή, ἀγόμενοι ἀπὸ ἓνα ἔντονο δημοκρατικὸ πάθος. Ὁ Ἀριστοτέλης βρισκόταν στὴν Ἀθήνα. Δὲν ἦταν βέβαια ἀντιδημοκρατικός, ἀλλὰ ἦταν φίλος τῶν Μακεδόνων, ἦταν φίλος καὶ δάσκαλος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, καὶ ἦταν μάλιστα φίλος στενὸς τοῦ τοποτηρητῆ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, Ἀντιπάτρου, τὸν ὁποῖο καὶ ὄρισε —ὅπως λέγει ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος— ἐκτελεστή τῆς διαθήκης του.

Ἦταν δύσκολο νὰ μείνει ὁ Ἀριστοτέλης στὴν Ἀθήνα μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Βρέθηκαν ἄνθρωποι οἱ ὁποῖοι τὸν συκοφάντησαν, ἀλλὰ βρῆκαν καὶ κατάλληλο τὸ περιβάλλον, κατάλληλη τὴν ἀτμόσφαιρα, γιὰ νὰ γίνει δεκτὴ ἡ συκοφαντία γιὰ τὴν ἀσέβεια. Καὶ τότε ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ μέγας αὐτὸς ἄνθρωπος καὶ δάσκαλος ἀναγκάσθηκε νὰ φύγει, ἀναγκάσθηκε νὰ καταφύγει στὴν ἰδιαιτέρα σας πατρίδα, ἀγαπητὲ κύριε Καλλία, τὴν Χαλκίδα, ὅπου εἶχε ὀρισμένα κτήματα καὶ ὅπου πέθανε ἓνα χρόνο ἀργότερα.

Ἐδῶ ὅμως θυμᾶμαι κάτι, τὸ ὁποῖο συνδέεται μὲ τὸ ὄνομά σας κύριε Καλλία.

Ἄρκετὰ χρόνια προηγουμένως, ἀμέσως μετὰ τὴν μάχη τῆς Χαιρωνείας, ἓνας Χαλκιδεὺς, δημοκρατικὸς ὀρθόδοξος, πού εἶχε συνεργασθεῖ μὲ τὸν Δημοσθένη καὶ ἦταν ἐναντίον τοῦ Φιλίππου, ἀναγκάσθηκε —ὅταν πλέον ἄρχισε νὰ ἐπεκτείνεται ἡ κυριαρχία τοῦ Φιλίππου στὴν Εὐβοία— ἀναγκάσθηκε νὰ ἐγκαταλείψει τὴν Χαλκίδα καὶ νὰ καταφύγει στὴν δημοκρατικὴ Ἀθήνα. Ὁ Χαλκιδεὺς αὐτὸς λεγόταν Καλλίας. Δὲν εἶχε βεβαίως καμμιά σχέση μὲ τὸν Καλλία, τὸν πλούσιο σύζυγο τῆς Ἑλπινίκης, τῆς ἀδελφῆς τοῦ Κίμωνος πού ἔζησε 100 χρόνια πρὶν. Δὲν εἶχε συγγένεια οὔτε μὲ τὸν σημερινὸ συνάδελφό μας, τὸν κύριο Καλλία. Πάντως, νομίζω, ὅτι ὀφείλω νὰ ἀναγνωρίσω στὸ πρόσωπο τοῦ παλαιοῦ φίλου μου, ἓναν ἀπόγονο τοῦ Εὐβοέως Καλλία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀπόγονο ὑπὸ τὴν ἔννοια τῆς δημοκρατικῆς ὀρθοδοξίας.

Θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ κλείσω τὴν πρόχειρη καὶ σύντομη ὁμιλία μου, μὲ ἓνα προσωπικὸ περιστατικόν.

Τὴν 1ην Μαρτίου τοῦ 1935 ἀνέβηκα γιὰ τελευταία φορὰ σὲ ἔδρα Πανεπιστημιακῆ, στὴν ἔδρα τῆς κοινωνιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Εἶχα ὀργανώσει στὸ ἀκαδημαϊκὸ ἔτος 1934-35 ἓνα σεμινάριο ὑψηλῆς στάθμης, ὅπου διαβάσαμε τὰ πρῶτα βιβλία τῶν «Πολιτικῶν» τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἐκάναμε ἐρμηνεῖα, ὄχι βέβαια φιλολογικῆ, οὔτε γενικώτερη ἱστορικῆ, ἀλλὰ μιὰ εἰδικώτερη ἐρμηνεῖα ὑπὸ τὴν ἀκόλουθη ἔννοια :

Ἐξετάζαμε ποιὲς ἀπὸ τίς θεωρίες του, ἢ ποιὲς ἀπὸ τίς ἀπόψεις πού εἶναι σπαρμένες στὸ ἔργο του «Τὰ πολιτικά», ἦταν δυνατόν νὰ θεωρηθοῦν ἰσχύουσες καὶ στὶς μέρες μας. Καὶ ποιά φαινόμενα πού ἐκεῖνος εἶχε ἀναλύσει ἦταν ἀνάλογα, ἂν ὄχι ὅμοια, ἂν ὄχι ταυτόσημα, μὲ φαινόμενα τῆς ἐποχῆς μας.

Μεταξὺ τῶν φοιτητῶν πού εἶχαν ἐνεργὰ μετέσχει τοῦ σεμιναρίου ἐκεῖνου, ἦταν δύο συνάδελφοί μας στὴν Αἴθουσα αὐτή, ὁ Παναγιῆς

Παπαληγούρας και ό Ίωάννης Πεσμαζόγλου. Άλλοι, μεταξύ τών 20-25 φοιτητών που είχαν παρακολουθήσει τό σεμινάριο εκείνο, και είχαν λάβει μέρος ένεργό στις συζητήσεις, ήταν ό τωρινός Πρόεδρος του Συμβουλίου Έπικρατείας Νικόλαος Μπουρόπουλος, ό τωρινός Πρύτανης της Παντείου Άνωτάτης Σχολής Κώστας Δεσποτόπουλος, ήταν ό αδελφός του Άλέκος, που έχει εκλεγεί πρόσφατα επίσης καθηγητής στην Πάντειο Σχολή, ήταν ό Γεώργιος Σαραντάρης, ένα πνεύμα μεγάλης άξίας, που δυστυχώς έσβησε πολύ νωρίς.

Άπόγευμα κάναμε τό σεμινάριο αυτό, γύρω στις 5 τό άπόγευμα. Καί διαβάσαμε την ήμέρα εκείνη, την 1η Μαρτίου του 1935, περικοπές από τό δεύτερο βιβλίο τών «Πολιτικών», περικοπές που αναφέρονται ειδικότερα στις στάσεις μέσα στις πολιτείες. Καί άκούστηκε ξαφνικά τό κανόνι του Λυκαβητού. Ήταν τό σύνθημα του συναγερμού. Είχε έκραγει ή έπανάσταση, τό στρατιωτικό κίνημα της 1ης Μαρτίου του 1935. Ήταν ή τελευταία φορά που μίλησα στο Πανεπιστήμιο. Κατέβηκα από την έδρα με τά «Πολιτικά» του Άριστοτέλη στο χέρι και κατέβηκα για νά μήν ανεβώ πλέον. Παραδόθηκε στην πολιτική, είτε καλώς είτε κακώς. Έγώ νομίζω καλώς. Γιατί ; Όχι γιατί είχα νά προσφέρω κάτι ούσιωδες, αλλά γιατί μου έδωσε ή πολιτική την δυνατότητα έμπειριών που θά μου μείνουν άλησμόνητες, έμπειριών που ή άναπόλησή τους θά είναι δυνατόν από καιρού εις καιρόν νά είναι χρήσιμη στην αίθουσα αυτή. Άν μπορώ αυτή την ύπηρεσία νά προσφέρω στον τόπο μου και σε σās όλους ειδικότερα, θά είμαι ευτυχής. Ευχαριστώ. (Χειροκροτήματα έξ όλης της Αιθούσης).

ΠΡΟΕΔΡΟΣ (Δημήτριος Γ. Παπασπύρου). Ό Πρόεδρος κ. Ήλιού έχει τόν λόγον.

ΗΛΙΑΣ ΗΛΙΟΥ (Πρόεδρος της Ε.Δ.Α.). Κυρίες και κύριοι συνάδελφοι, τό καλοκαίρι όργανώθηκε στη Θεσσαλονίκη ό έορτασμός τών 2.300 χρόνων από τό θάνατο του Άριστοτέλη, διδασκάλου του Μεγάλου Άλεξάνδρου, μ' ένα περίλαμπρο συνέδριο, όπου μετέσχον σοφοί, επιστήμονες και φιλόσοφοι από όλο τόν κόσμο.

Άνεξάρτητα από τό συνέδριο εκείνο, σωστή ύπηρεία ή άπόφαση της Βουλής τών Έλλήνων νά τιμήσει κι αυτή, με τη σημερινή της έκδήλωση, τό παγκόσμιο εκείνο πνεύμα, έναν από τους κορυφαίους πνευματικούς ήγέτες της άνθρωπότητας.

Και συνηγορώ και για την ύλοποίηση της πρότασης του φίλου κ. Καλλία για νά τιμηθεί με άνέγερση άνδριάντα στο χώρο του Βουλευτηρίου και με την έκδοση του έργου του.

Στη νεώτερη γραμματεία μας τρεις σταθμοί διαφωτισμού είναι άξιοσημείωτοι, και συνέβαλαν στην άνάπτυξη του νεοελληνικού πολιτισμού. Καί οι τρεις έπιχειρούν νά συνδέσουν τόν άρχαίο ελληνικό λόγο με την εποχή μας. Ό πρώτος είναι οι εκδόσεις τών άρχαίων συγγραφέων από τόν Άδαμάντιο Κοραή τότε που ώρίμαζε ή έθνεγερσία του 1821, με σοφά έρμηνευτικά προλεγόμενα. Ό δεύτερος είναι ή έκδοση σε νεοελληνική μετάφραση τών άρχαίων συγγραφέων στη

βιβλιοθήκη Φέξη, σὲ ἐποχὴ ποὺ συνέπιπτε μὲ τὴν πρώτη δεκαετία τοῦ αἰῶνα μας, αὐτὴν ποὺ, ξεκινώντας ἀπὸ τὴ συμφορὰ τοῦ 1897 φτάνει ὡς τὸ Γουδι τοῦ 1909, καὶ χαρακτηρίσθηκε σὰν ἡ ἐποχὴ ἀνόδου τῆς ἀστικῆς τάξης στὴν Ἑλλάδα. Καὶ ὁ τρίτος, ποὺ συγχρόνως ἀπὸ τὸν ἐκδότη *I. Ζαχαρόπουλο* καὶ ἀπὸ τὸν Πάπυρο ξεκίνησε πάλι μὲ μεταφράσεις τῆς προγονικῆς μας κληρονομίᾶς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, ὅπου ἐπὶ πλέον, παράλληλα καὶ ἀντικρυστὰ πρὸς τὴν ἑλληνικὴ μετάφραση, παρατίθεται καὶ τὸ ἀρχαῖο κείμενο. Κι αὐτὸς ὁ σταθμὸς συμπίπτει μὲ τὴν κυοφορία τῆς ἐποποιΐας τῆς Ἐθνικῆς μας Ἀντίστασης.

Στὴν ἐκδοση *Ζαχαροπούλου*, ποὺ τὴν διηύθυνε ἀρχικὰ ὁ Γιάννης Κορδάτος καὶ ἀργότερα ὁ Εὐάγγελος Παπανούτσος, μοῦ ζητήθηκε νὰ μεταφράσω, ἀνάμεσα σὲ ἄλλα ἀρχαῖα κείμενα καὶ τὴ *Ρητορικὴ* τοῦ Ἀριστοτέλη, ποὺ τυπώθηκε ἀπὸ τὸ 1936 σὲ τρία τεύχη, ἰσάριθμα μὲ τὰ βιβλία τῆς *Ρητορικῆς*.

Δὲν θεωρῶ ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπαναλάβω, ὅσα ἔχουν ἤδη εἰπωθεῖ, σχετικὰ μὲ τὸν Ἀριστοτέλη. Πρόκειται γιὰ μιὰ εὐρύτατη διάνοια. Τὸ ἔργο του ἐπὶ αἰῶνες ὀριοθετοῦσε τὴν ἀνθρώπινη σκέψη. Ξεκινώντας ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Πλάτωνα, τοῦ ὁποίου ὑπῆρξε ἐπὶ 20 χρόνια μαθητῆς καὶ ἄμεσος συνεργάτης στὴν Ἀκαδημία, ἴδρυσε ὕστερα τὴν δική του περιπατητικὴ σχολή, τὸ Λύκειο. Προσῆγγισε τὴ φιλοσοφία στὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ ἔτσι ὑπῆρξε ὁ οὐσιαστικὸς ἴδρυτής μιᾶς σειρᾶς ἐπιστημονικῶν σπουδῶν, ἀπὸ τὴ λογικὴ, τὴν πολιτικὴ, τὴν ποιητικὴ, ἕως τὴ φυσιογνωσία, τὴ γεωλογία, τὴ συγκριτικὴ ἀνατομία καὶ φυσιολογία, ἀστρονομία, μετεωρολογία, γραμματικὴ, ρητορικὴ, ἱστορία, οἰκονομία, πολιτικὴ, ψυχολογία. Δὲν ἦταν μόνον φιλόσοφος ἀλλὰ καὶ καθολικὸς ἐπιστήμονας. Κατεῖχε ὀλόκληρο τὸ χῶρο τοῦ ἐπιστητοῦ τῆς ἐποχῆς του, κι ἔτσι μπόρεσε νὰ δημιουργήσει ἀπὸ τὸ μηδὲν νέους ἐπιστημονικοὺς κλάδους. Ὁργάνωσε σὲ φιλοσοφικὸ σύστημα τοὺς κανόνες τῆς ἠθικῆς, καὶ ἔθεσε τὶς βάσεις τῆς πολιτικῆς σκέψης.

Στὴ διαδικασία αὐτὴ ἀναπτύσσεται ἡ ἀντίθεσή του πρὸς τὴν Πλατωνικὴ Ἰδεοκρατία. Γιὰ τὸν Πλάτωνα, οἱ Ἰδέες ὑπάρχουν καθ' ἑαυτὲς, αἰώνιες. Ὁ αἰσθητὸς κόσμος εἶναι ἀπλὸς ἀντικαθρεφτισμὸς τους. Ἀπεναντίας ὁ Ἀριστοτέλης θεωρεῖ τὰ πράγματα, τὸν αἰσθητὸ κόσμον, ἀξεχώριστα ἀπὸ τὶς ἰδέες.

Ὁ ρεαλισμὸς του βρίσκεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν ἰδεαλισμὸ τοῦ Πλάτωνα. Σὲ κάθε πρᾶγμα διακρίνει τὴν ὕλη καὶ τὴ μορφή, ποὺ μορφώνει τὴν ὕλη. Δίνει τοὺς ὀρισμοὺς τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου. Ἡ λογικὴ του εἶναι τυπικὴ καὶ συνάμα διαλεκτικὴ, δηλ. ἐπιστῆμη τοῦ γίνεσθαι καὶ τῶν ἀντιθέσεων. Ἐνώνει τὶς ἐγκυκλοπαιδικῆς γνώσεις, τὴ λογικὴ ἀκρίβεια καὶ τὸ μεταφυσικὸ βάθος σὲ ἀμοιβαία στήριξη καὶ καθορισμό. Τὸ σύνολο τῶν ἔργων του τῶν σχετικῶν μὲ τὴ λογικὴ ὀνομάσθηκε τὸ Ὀργανον. Ἡ μεταφυσικὴ του ἀποτελεῖ μιὰ ἐνιαία θεώρηση τοῦ σύμπαντος ποὺ διακρίνεται γιὰ τὴν πρωτοτυπία, τὴ βαθύτητα τοῦ ὀρίζοντά της. Ἀποτελεῖ μιὰ ἐπίπονη προσπάθεια γιὰ

τὴν ἀναζήτησιν τῆς ἀλήθειας. Θεμελιώνεται πάνω σὲ σίγουρα ἐμπειρικὴ βάση.

Κυρίες καὶ Κύριοι συνάδελφοι,

Ὁ ἐπιστημονικὸς σοσιαλισμὸς ἀπὸ τότε ποὺ ἐμφανίσθηκε καταπολέμησε, καὶ ὡς ἓνα βαθμὸ ἀνέτρεψε μιὰ ὁλόκληρη σειρά θεωριῶν προορισμένων νὰ φρέναρουν τὴν ἐπαναστατικὴ διαδικασία, τὴν πορεία τῆς ἱστορίας πρὸς τὰ ἐμπρός. Δηλαδή ἰδεῶν καὶ ἐρμηνειῶν ἰδεαλιστικῶν, μυστικιστικῶν, σκοταδιστικῶν, σχετικὰ μὲ τὴν ὑπαρξὴ καὶ τὴν ἐξέλιξη τοῦ σύμπαντος, τῆς ὕλης καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ἀ.χ. στὸν τομέα τῆς βιολογίας ὁ Δαρβινισμὸς ἐκφράζει τὸν ἀγῶνα τῶν προοδευτικῶν δυνάμεων τῆς κοινωνίας στὰ πλαίσια τῆς γνώσης τοῦ κόσμου, ἐναντίον τῶν ἀπαρχαιωμένων καὶ ὀπισθοδρομικῶν ἀντιλήψεων τῶν κυριάρχων τάξεων. Καὶ ὁ Δαρβίνος θεωροῦσε τὸν Ἀριστοτέλη ἀσύγκριτο.

Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Ἀριστοτέλη γιὰ τὴν παρατήρησιν τῆς φύσης (ἔτσι καὶ γιὰ τὴν ἰατρικὴ) ἐκδηλώθηκε ἀπὸ πολὺ νωρὶς, ἀπὸ τότε ποὺ ἐργαζότανε κοντὰ στὸν Πλάτωνα. Ὁ Πλάτων τοῦ εἶχε ἀναθέσει εἰδικὰ τὴ διδασκαλία τῆς Ρητορικῆς. Μὲ τὴ βοήθεια τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας ποὺ τοῦχε δώσει ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ἀπὸ πολεμικὸς κατακτητὴς μετατρέπεται σὲ πολιτιστικὸ ἀπελευθερωτὴ.

Ὁ Ἔγγελος εἶπε πὼς μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη δὲν γεννήθηκε οὔτε θὰ γεννηθεῖ παρόμοιο πνεῦμα. Ὁ Μάρξ ἐξ ἄλλου τὸν χαρακτηρίζει σὰν παγκόσμιον πνεῦμα καὶ πρότυπον διανοητῆ. Γιατὶ εἰσάγει στὴν ἔρευνα καὶ στὴν ἐπιστῆμιν τὴν παρατήρησιν καὶ τὸ πέρασμα, κι ἔτσι εἶναι ὁ δημιουργὸς τῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου γιὰ τὴν προσέγγισιν στὴν ἀλήθεια. Στὰ συγγράμματά του ὁ Ἀριστοτέλης ἀναγνωρίζει τὴν ἀντικειμενικὴ ὑπαρξὴ τοῦ ὕλικου κόσμου, ὁ ὁποῖος ὑπῆρχε, ὑπάρχει καὶ θὰ ὑπάρχει ἔξω ἀπὸ μᾶς, οἱ αἰσθήσεις, οἱ παραστάσεις, οἱ ἔννοιες παράγονται ἀπὸ τὰ ὕλικὰ πράγματα.

Στὴν πορεία τῆς ἐξέλιξης τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν ἔρχεται ἀναγκαστικὰ ἡ ἐποχὴ τῆς δουλείας, ποὺ παρουσιάζει κατὰ τόπους καὶ ἐπομένως καὶ στὴν Ἑλλάδα, τὶς ἰδιομορφίες της. Δὲν εἶναι ὅμως σωστὸ ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ὑπῆρξε ὁ ἀπολογητὴς τῆς δουλείας. Ἀλλά, ἀπὸ τὴν παρατήρησιν τῶν πραγμάτων ἀπορρέει, στὴ δεδομένη ἱστορικὴ στιγμή, ἡ ἀναγκαιότητα τῆς δουλείας. Ὁ Μάρξ ἄλλωστε ἀναγνωρίζει ὅτι «ὁ δουλοκτητικὸς τρόπος τῆς παραγωγῆς εἶναι μιὰ ἀναπότρεπτη φάσιν τῆς κοινωνικῆς πορείας τῆς ἀνθρωπότητος».

Στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀριστοτέλη κινητήρια δύναμις εἶναι ἡ δύναμις τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ ζώου. Ἐπομένως γιὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἡ δουλεία δὲν εἶναι φαινόμενο ὑποχρεωτικὸ γιὰ πάντα, ἀλλὰ ὀφείλεται στὴν τεχνολογικὴ καθυστέρησιν τῆς ἐποχῆς του. Ἡ ἐξέλιξις ὑποχρεωτικὰ θὰ ὀδηγήσῃ στὴν κατάργησιν τῆς δουλείας. Τελικὰ ἡ δουλεία εἶναι τὸ τίμημα, ποὺ, σὲ μιὰ ὀρισμένη περίοδο τῆς ἐξέλιξης της, κατέβαλε ἡ ἀνθρωπότης γιὰ τὴν πρόοδον. Μὲ αὐτὸ τὸ πνεῦμα πρέπει νὰ ἐρμηνευθεῖ ἡ Ἀριστοτελικὴ ρῆσις γιὰ «ἀνθρώπους φύσει δούλους». Ἐξυπακούεται ὅτι αὐτὸ συμβαίνει στὸ παρὸν (κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀριστο-

τέλη), στάδιο της παραγωγικής διαδικασίας. Το ίδιο, δεν είναι απόλυτη για τον Άριστοτέλη και η διάκριση σέ Έλληνες και σέ βαρβάρους. Δεν είναι κάποιο είδος δόγματος Μονρόε πού απομονώνει την Ελλάδα απ' όλον τον υπόλοιπο κόσμο, ούτε κάποιος εθνικοσοσιαλιστικός ρατσισμός.

Μιλώντας στις 7 Αυγούστου ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας κ. Κωνσταντίνος Τσατσός στά έγκαιρία του συνεδρίου πού έγινε στη Θεσσαλονίκη, τόνισε ότι, για κείνους πού πιστεύουν ότι ουσιαστική ιστορία είναι ή ιστορία του Πνεύματος ή του πολιτισμού, ο Άριστοτέλης αποτελεί μιá παρουσία AERE PERENNIA. "Όλοι οί συνειδητά σκεπτόμενοι άνθρωποι, είτε συμφωνούν είτε διαφωνούν με τον Άριστοτέλη, άντλούν κάτι από τό φώς του. Το έργο του πού ο Κικέρων τό χαρακτήριζε σαν χρυσό ποταμό πέρασε, άσυγκράτητο και στον Έλληνο - Χριστιανικό κόσμο και στο Ίσλάμ και μέσα απ' αυτόν, από τό δρόμο της Ίσπανίας στο δυτικό κόσμο. Φυσικά, στη μεγάλη αυτή διαδρομή πολλές φορές ή διδασκαλία του Άριστοτέλη αλλοιώθηκε.

Ή φιλοσοφία του Άριστοτέλη ήταν τόσο στενά δεμένη με την επιστημονική γνώση, ώστε όπως είναι γνωστό, ο Χριστόφορος Κολόμβος, διαβάζοντας τά Φυσικά του Σταγειρίτη σοφού, ένθαρρύνθηκε στο να αναζητήσει τό δρόμο προς στις Ίνδιες ταξιδεύοντας προς δυσμάς.

Για τον Άριστοτέλη ή ποίηση είναι πολύ σπουδέστερη από την ιστορία. Ο στίχος και τό μέτρο δεν αποτελούν υποχρεωτικό γνώρισμα της ποίησης. Ειδικά ή τραγωδία πλουτίζει με άνώτερη μάθηση.

Για να περάσουμε στα πολιτικά. Για τον Άριστοτέλη ο άνθρωπος είναι ζωο πολιτικό και μόνο μέσα στην κοινωνία βρίσκει την τελειώσή του. Στον Άριστοτέλη συνυπάρχουν και υποβάλλονται σέ έρευνα σχεδόν όλες οί γνωστές, και στην εποχή μας πολιτικές έννοιες, τό κράτος, ή νομοθεσία, τά πολιτικά καθεστώτα, ο ανταγωνισμός πλουσίων και φτωχών, δηλ. ή πάλη των τάξεων. Ή δουλεία είναι ιστορικά αναγκαία. Ο Άριστοτέλης καταδικάζει τον τόκο. Διακηρύσσει την φυσική ισότητα ανάμεσα στους συζύγους. Αντίθετα προς τον Πλατωνικό ιδεαλισμό, για τον Άριστοτέλη ή πολιτική είναι ένα συγκεκριμένο αντικείμενο μελέτης και αντιμετωπίζεται ρεαλιστικά. Ο Άριστοτέλης βλέπει τους ανθρώπους όπως είναι και όχι όπως θάπρεπε να είναι. Αυτό δεν τον έμποδίζει να έπεξεργασθεί μέθοδο διακυβέρνησης προορισμένη να εξισορροπεί τά μειονεκτήματα πού είναι έγγενή σέ διάφορες κατηγορίες πολιτών. Αναγνωρίζει τό πρωτείο του νόμου και ένδιαφέρεται για μιá εξισορρόπηση ανάμεσα σέ πλούσιους και φτωχούς. Γίνεται λοιπόν άπολογητής των μεσαιών τάξεων και τό πολιτικό τμήμα του έργου του παίρνει τόνους περίεργα μοντέρνους.

Διακηρύσσει την αντίθεσή του προς τον δεσποτισμό. Δεν είναι δυνατόν, λέγει, να υπάρξει ευτυχισμένο κράτος πού δεν έχει θεμέλιο του την τιμιότητα. Διακηρύσσει τις άρχές της δημοκρατίας, ανάμεσα στις όποιες κατατάσσει τό δικαίωμα όλων να συμμετέχουν στην εκλογή των άρχόντων, τό δικαίωμα των να κυβερνούν και να κυβερ-

νῶνται, τὴν ἀνάδειξη ἀρχόντων μὲ κλήρωση, ὅταν τὸ λειτούργημα τῶν δὲν χρειάζεται εἰδικὴ μόρφωση ἢ πείρα, χωρὶς νὰ ὑπολογίζεται ἂν εἶναι πλούσιοι ἢ φτωχοί. Ὅτι ὅλοι οἱ πολῖτες πρέπει νὰ ἐναλλάσσονται στὴν ἄσκηση τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας. Ὅτι ὅλες οἱ ἐξουσίες πρέπει νᾶχουν σύντομη διάρκεια καὶ ἰδίως ὅτι ἡ συνέλευση τῶν πολιτῶν, ἡ «ἐκκλησία τοῦ δήμου» πρέπει νᾶναι κυρίαρχη. Τονίζει ὅτι ὅταν ὀρισμένοι πολῖτες ἀποκτήσουν μεγάλη δύναμη, αὐτὸ γίνεται αἰτία ἐξεγέρσεων τοῦ λαοῦ καὶ ὅτι ἡ ἐξαθλίωση εἶναι ἡ πηγὴ ὅλων τῶν δεινῶν τῆς δημοκρατίας. Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ ἀσκεῖται κοινωνικὴ πολιτικὴ —θὰ λέγαμε σήμερα— δηλ. ὅλοι νὰ ἔχουν μόνιμα μιὰ σχετικὴ ἄνεση.

Τελειώνοντας θὰ ἐπιθυμοῦσα νὰ εἰπῶ δυὸ λόγια γιὰ τὴ Ρητορικὴ τοῦ Ἀριστοτέλη, πού ἔχω μεταφράσει στὴν ἐποχὴ τοῦ μεσοπολέμου στὴ βιβλιοθήκη Ζαχαροπούλου.

Τὸ ἔργο αὐτὸ ἀνήκει μερικὰ στὴν πολιτικὴ καὶ μερικὰ στὴν αἰσθητικὴ τοῦ Ἀριστοτέλη. Ὁ ρητορικὸς λόγος στὴν ἐποχὴ τῆς ἀκμῆς τῶν Ἀθηνῶν, στὸν αἰῶνα πού ἀρχίζει μὲ τὸν Θουκιδίδη καὶ τελειώνει μὲ τὸν Ἀριστοτέλη εἶχε ἀναχθεῖ σὲ σπάνια τελειότητα. Σ' αὐτὸ συνετέλεσαν πιδὸ πολὺ ἀπὸ κάθε ἄλλο οἱ ἐλεύθεροι δημοκρατικοὶ θεσμοὶ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ οἰκονομικοκοινωνικὸ δουλοκτητικὸ σύστημα, πού φορτώνοντας στοὺς δούλους τὸ μὸχθο γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν, ἄφηνε στοὺς ἐλεύθερους τὴν ἄνεση νὰ συζητοῦν στὰ μεγάλα σώματα (ἐκκλησία τοῦ δήμου, βουλή, δικαστήρια). Ἔτσι ἡ ρητορικὴ καὶ πρὶν ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη εἶχε γίνῃ ἀντικείμενο μελέτης. Ὁ Ἀριστοτέλης ὅμως, περιορίζοντας στὶς πρέπουσες διαστάσεις, ὅσα ἀναφέρονταν σὲ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα τῆς ρητορικῆς (διάταξη λόγου, ρητορικὰ σχήματα κ.λπ.) ἀφιέρωθηκε ἰδίως στὴ μελέτη τῆς φύσης καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ρητορικῆς, πού εἶναι νὰ πείσει τοὺς ἀκροατές. Διερευνώντας τὴν οὐσίαν τῆς ρητορικῆς δέχεται ὅτι αὐτὴ εἶναι τέχνη τυπικὴ, ὅπως ἡ λογικὴ ἢ τὰ μαθηματικὰ καὶ ἐφαρμόζονται οἱ κανόνες τῆς ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ θέμα πού κάθε φορὰ χειρίζεται ὁ ὁμιλητής. Ὁ ρητορικὸς λόγος προϋποθέτει τὴν ὑπαρξὴ ἀμφισβήτησης. Δὲν παραγνωρίζει ἐξ ἄλλου ὁ Ἀριστοτέλης τὴ σημασίαν πού ἔχει ἡ ψυχικὴ κατάσταση καὶ τὸ ἦθος τοῦ ἀκροατοῦ καὶ τὰ ψυχικὰ του πάθη. Ἡ ἐξέτασή τους γίνεται σὲ μερικὰ ἀπὸ τὰ ὠραιότερα καὶ αἰώνιοτερα κεφάλαια τοῦ Β' βιβλίου, ἐνῶ στὸ Γ' βιβλίον ἐξετάζονται τὰ ἐξωτερικὰ στοιχεῖα, ἡ τεχνικὴ, τὸ λεκτικόν, ὁ ρυθμὸς, ἡ γλῶσσα, τὰ σχήματα, ἡ κομψότητα καὶ ἡ διάταξη τοῦ ρητορικοῦ λόγου.

Ἀγαπητοὶ συνάδελφοι καὶ φίλοι, φοβοῦμαι ὅτι αὐτὴ μου ἡ μικρὴ συνεισφορὰ στὸ σχολιασμὸ τοῦ μεγάλου ἔργου τοῦ Ἀριστοτέλη θυμίζει τὸν σχολαστικὸ πού «οἰκίαν πωλῶν, λίθον ἀντ' αὐτῆς ὡς δείγμα περιέφερε».

Ἔστώσο ἔκανα ὅ,τι μποροῦσα. Εὐχαριστῶ. (Χειροκροτήματα).

ΠΡΟΕΔΡΟΣ (Δημήτριος Γ. Παπασπύρου). Ὁ κ. Φαράκος, ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ ΚΚΕ, ἔχει τὸν λόγον.

ΓΡΗΓΟΡΗΣ ΦΑΡΑΚΟΣ: Κύριε Πρόεδρε, κύριοι συνάδελφοι, ὅλη ἡ ἀνθρωπότητα τιμᾷ τὸ μεγάλο φιλόσοφο Ἀριστοτέλη, πού τὸ ἔργο του ἐπηρέασε ἀφάνταστα τὴν πορεία τῆς ἀνθρώπινης σκέψης. Δὲν ὑπάρχει τομέας τῆς ἀνθρώπινης γνώσης τοῦ ἀρχαίου κόσμου. πού νὰ μὴν ἀπασχόλησε τὸ ἔργο του. Ἡ φιλοσοφία του στάθηκε τὸ κορύφωμα τῆς φιλοσοφίας τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Μυαλὸ ἐγκυκλοπαιδικό, ὁ Ἀριστοτέλης στάθηκε ὁ πρῶτος ταξινόμος τῶν ἐπιστημῶν. Βέβαια, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀριστοτέλη ἡ ἀνθρώπινη σκέψη, ὅπως ἦταν φυσικό, ἀπλώθηκε καὶ ἀνέβηκε σὲ νέα ὕψη. Ἡ προοδευτικὴ φιλοσοφικὴ σκέψη σ' ἓνα ἀδιάκοπο ἀντιπάλεμα τοῦ φιλοσοφικοῦ ὕλισμου καὶ τοῦ φιλοσοφικοῦ ἰδεαλισμοῦ ἔφτασε σὲ νέα, πρὸ πλούσια πορίσματα, πού βοήθησαν τὴν ἀνθρωπότητα νὰ προχωρεῖ σὲ νέους, προοδευτικοὺς κοινωνικοὺς σχηματισμοὺς, νὰ καταχτᾷ ὄλο καὶ περισσότερη ἐλευθερία.

Μὰ ὅτι κατάχτησε καὶ καταχτᾷ ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ κοινωνία χτίζεται ὑποχρεωτικὰ πάνω σὲ ὅ,τι τὸ γόνιμο, τὸ προοδευτικὸ ἄφησαν οἱ προηγούμενες γενιές, μαζὶ καὶ οἱ φιλόσοφοι οἱ ἄξιοι τοῦ ὀνόματός τους.

Ἡ μεγάλη προσφορά τοῦ Ἀριστοτέλη εἶναι πὼς μὲ τὴ «Λογικὴ» του, πού πρῶτος συστηματοποίησε σὲ ἐπιστήμη, ἔδειξε τὸ μονόπλευρο τῶν «ιδεῶν» τοῦ δασκάλου του Πλάτωνα, παρὰ τὸ κύρος τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἰδεαλιστῆ φιλόσοφου. Ὁ Ἀριστοτέλης πάλεψε γιὰ τὴν ἀλήθεια, ἀψηφώντας αὐτὸ τὸ κύρος. «Φίλος μὲν Πλάτων, φιλάτη δ' ἀλήθεια» . . .

Γιὰ τὸν Πλάτωνα ὁ αἰσθητὸς κόσμος δὲν ὑπάρχει ἢ μᾶλλον καθορίζεται ἀπὸ τὶς «ιδέες», πού εἶναι τὸ πρωτεῦόν. Γιὰ τὸν Ἀριστοτέλη, ὁ αἰσθητὸς κόσμος εἶναι ἡ ὑλικὴ πραγματικότητα, πού ὑπάρχει ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς ιδέες. Ὁ Ἀριστοτέλης, ἐπίσης, δὲν ἀμφιβάλλει ὅτι, μὲ ἀφετηρία τὶς αἰσθήσεις, μποροῦμε νὰ γνωρίσουμε τὴν πραγματικότητα. Μὲ τὸ ἴδιο ἔργο του τὴ «Λογικὴ», πού εἶναι ἡ ἐπιστήμη γιὰ τὴν ἀπόδειξη τῆς ἀλήθειας καὶ γιὰ τοὺς κανόνες τῆς νόησης, πού μᾶς ὀδηγοῦν στὴ γνώση, ἐπεξεργάσθηκε παραπέρα τὴ διαλεκτικὴ.

Βέβαια, ὁ Ἀριστοτέλης, ζώντας σὲ μιὰ κοινωνία δουλοκτητῶν, ὅπου τὸ νὰ εἶναι κανένας δούλος θεωροῦνταν «φυσικό» πρᾶγμα, πού δὲν μποροῦσε νὰ ξεπεράσει τὶς δυνατότητες τῆς ἐποχῆς του. Ταλαντεύεται ἀνάμεσα στὸν ὕλισμὸ καὶ τὸν ἰδεαλισμὸ. Ἄδυνατεῖ νὰ δώσει λύση στὴ σχέση ὕλης καὶ μορφῆς της. Ἡ κριτικὴ του στὸν Πλάτωνα δὲν ὀλοκληρώνεται, ἀφοῦ καὶ ἴδιος παραμένει σὲ θέσεις τοῦ ἰδεαλισμοῦ σὲ σοβαρὰ θέματα. Ὁ Ἀριστοτέλης πληρώνει φόρο στὴν «ψυχὴ» σὰν ὑπέρτατη δύναμη. Οἱ τέτοιες καταλήξεις τοῦ στὸν ἰδεαλισμὸ θὰ τροφοδοτήσουν, κατὰ τὸ φεουδαρχικὸ μεσαιῶνα, τὴν ἀρχουσὰ τάξη καὶ τοὺς πνευματικούς της λειτουργοὺς τοῦ σκοταδισμοῦ, ἰδίως τὴν καθολικὴ ἐκκλησία, κάτι πού δὲν εἶναι ἄγνωστο καὶ στὸν τόπο μας.

Παρ' ὅλα αὐτὰ πολλὲς βασικὲς ἀφετηρίες τοῦ μεγάλου Σταγειρίτη ἔσπρωξαν τὴν ἀνθρώπινη σκέψη πρὸς τὰ ἔμπρός. Ἰδιαίτερα, εἶναι ὁ πρῶτος, πού διακρίνει τὴ διττὴ ὑπόσταση τῆς ἀξίας τῶν ἐμπορευμάτων : ἀπὸ τὴ μιὰ τὴ χρηστικὴ ἀξία καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τὴν ἀνταλ-

λακτική αξία τους. Ἡ ἐξέχουσα ιδιοφυΐα τοῦ Ἀριστοτέλη, γράφει ὁ Μάρξ στο «Κεφάλαιο», φαίνεται καὶ μόνο ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι ἀνακάλυψε στὴν ἔκφραση τῆς ἀξίας τῶν ἐμπορευμάτων μιὰ σχέση ἰσότητος. Μόνο, πὺ οἱ ἰδιότυπες συνθήκες τῆς κοινωνίας, στὴν ὁποία ἔζησε, τὸν ἐμπόδισαν νὰ ἀνακαλύψει τὴ ἀληθινὰ βρισκόταν στὴ βάση αὐτῆς τῆς ἰσότητος. Πάντως ὁ Ἀριστοτέλης ἀγγίζει τὴν πρώτη πηγὴ τῆς ἐκμετάλλευσης ἀνθρώπου ἀπὸ ἄνθρωπο. Στὰ ἔργα του πρωτοαναφέρονται οἱ ὅροι Οἰκονομία καὶ Χρηματιστική.

Καὶ σὲ ἄλλους τομεῖς, ὅπως στὸν τομέα τῆς πολιτειολογίας, τῆς σωματικῆς ἀγωγῆς, τῆς παιδείας γενικότερα, στάθηκε μεγάλος δάσκαλος. Γιὰ τὴν παιδεία ἔγραψε πὺ πρέπει νὰ εἶναι ἔργο τοῦ κράτους καὶ ὄχι τῶν ἰδιωτῶν. Ἀναπτύσσει μιὰ παιδαγωγικὴ, πὺ θὰ τείνει στο κάλλος καὶ τὴ φυσικὴ ρώμη, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ Σωκράτη καὶ τὸν Πλάτωνα, πὺ ὀδηγοῦν περισσότερο πρὸς τὴν αὐτογνωσία καὶ τὴν ἐνδοσκόπηση. Βέβαια, ἐνδιαφερόταν γιὰ τὴ νεολαία τῶν δουλοκτητῶν.

Οἱ μεγάλοι δάσκαλοι καὶ ὀδηγοὶ τῆς σύγχρονης τάξης τῆς προόδου, τῆς ἐργατικῆς τάξης —Μάρξ, Ἐνγκελς, Λένιν—, ἔδωσαν σ' ὄλο τὸ πολὺπλευρο ἔργο τους τὴν ὑψηλότερη ἐκτίμηση στο ἔργο τοῦ Ἀριστοτέλη. Ὁ Μάρξ τὸν ὀνόμασε τὸ μεγαλύτερο διανοητὴ τῆς ἀρχαιότητος. Ὁ Ἐνγκελς, καθολικὸ νοῦ τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας. Ὁ Λένιν ἐπισημαίνει πλῆθος θετικῆς συνεισφορῆς καὶ κάνει παρατηρήσεις γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Ἀριστοτέλη στὰ «Φιλοσοφικὰ Τετράδιά» του καὶ ἄλλοῦ.

Οἱ κομμουνιστῆς καὶ οἱ φίλοι τῆς προόδου στὴν Ἑλλάδα, παιδιά τοῦ λαοῦ τῆς Χώρας πὺ γέννησε τὸ μεγάλο διανοητὴ, τιμοῦμε τὸ μεγάλο Σταγειρίτη. Καὶ εἴμαστε βέβαιοι πὺ σ' ἓνα σοσιαλιστικὸ καθεστῶς αὔριο, ἢ Ἑλλάδα, μ' ἓνα πιὸ συγχρονισμένο σύστημα παιδείας, θὰ κάνει πραγματικὸ χτῆμα τῆς νεολαίας μας ὄλα τὰ γόνιμα στοιχεῖα τοῦ ἔργου του. Εὐχαριστῶ.

ΠΡΟΕΔΡΟΣ (Δημήτριος Γ. Παπασπύρου). Κύριοι συνάδελφοι, κηρύσσεται περαιωμένη ἢ τιμητικὴ ἐκδήλωση τοῦ Σώματος πρὸς τὸν μεγάλο φιλόσοφον τῶν αἰώνων, τὸν Ἀριστοτέλη. (Χειροκροτήματα ἐξ ὄλης τῆς Αἰθούσης).